Vytautas Granted Ališauskas

JONO LASICKIO PASAKOJIMAS APIE ŽEMAIČIŲ DIEVUS

Tekstas ir kontekstai

aidai · 2012

DINGĘS ŠVENTYBĖS PASAULIS

Jono Lasickio knygos interpretacija

I DALIS

Vytautas Ališauskas

JONO LASICKIO PASAKOJIMAS APIE ŽEMAIČIŲ DIEVUS

Tekstas ir kontekstai

II DALIS

Pranas Vildžiūnas

ŽEMAITIJA IR JOS DIEVAI XVI AMŽIUJE

Jono Lasickio veikalo komentaras

UDK 398.3(474.5)
Al-124

Knygos leidimą parėmė:

Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Recenzentai:
habil. dr. Nijolė Laurinkienė
dr. Mikas Vaicekauskas

Specialusis redaktorius Paulius Garbačiauskas
Maketuotojas Audrius Ališauskas
Viršelio dailininkė Agnė Kananaitienė

ISSN 2029-7661

ISBN 978-609-450-010-7

TURINYS

PRATARTIS

Ankstyvų lietuvių mitologijos šaltinių nėra gausu, tad turimieji verti nuolat skaityti ir interpretuoti. Jono Lasickio knygelė, kurios nemenka dalis skirta pasakojimui apie žemaičių pagonybės reliktus, yra vienas tokių tekstų. Vis dėlto beveik prieš pusšimtį metų – 1969-aisiais – pasirodęs Leono Valkūno vertimas iki šiol buvo vienintelis viso veikalo vertimas į lietuvių (ir apskritai į šiuolaikinę) kalbą. Juozo Jurginio drauge paskelbta tyrimų apžvalga tebėra vienintelis lietuviškas komentaro bandymas, tiesa, labai priklausomas nuo Valterio Jaskevičiaus 1951 m. Pensilvanijos universitete apgintos disertacijos santraukos. Tad ypatingo pateisinimo naujam šio šaltinio vertimui ir interpretavimui turbūt nereikia.

„Dingusio šventybės pasaulio" knyga buvo sumanyta kitokia. Tai turėjo būti vienatomė šaltinio – Jono Lasickio veikalo „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus" – publikacija, vertimas ir komentaras. Gyvenimas sudėstė kitaip. Klaida žmonių ar Matricos pasaulyje (veikiausiai jų sutaptis) buvo lemtinga spausdinti jau atiduotai knygai. Nelaimingas nuotykis pasisuko gerąja puse: davė progą grįžti prie to, kas atrodė užbaigta, ir leidinį pateikti kitu pavidalu – dviem dalimis. Tai leido iš esmės atnaujinti ir išplėsti prieš keletą metų rašytus puslapius. Pirma dalis skiriama pačiam Lasickio tekstui ir jo analizei istoriniame ir religijų istorijos kontekste, antra – ištisinis etnologinis ir mitologinis šaltinio komentaras. Peržiūrint šaltinio tekstą bei vertimą, vietoj sumanyto glausto įvado lyg ir savaime susiklostė platesnė Lasickio kūrinio analizė.

Maloni pareiga skatina išsakyti padėkos žodžius bičiuliams ir institucijoms, kurių pagalba palengvino autoriaus vargus. Liudas Jovaiša ir Naglis Kardelis padėjo verčiant išvengti originalo pinklių, Pauliaus Garbačiausko indėlį rengiant lotyniškąją publikaciją sunku pervertinti.

Vilniaus universiteto bibliotekos vadovybė suteikė galimybę paskelbti pirmojo leidimo faksimilę, *Biblioteca Çasanatense* Romoje – garsiosios jėzuitų Romos kolegijos egzemplioriaus antraštinį lapą. Prof. Eugenijos Ulčinaitės dėmesys šiam darbui buvo svarbi moralinė paskata neatidėlioti knygos *ad infinitum*.

Prasmingu ir netikėtu sutapimu šie žodžiai rašomi šv. Antano Abato dieną. Daugelyje vietovių ir čia, Romoje, šiandien laiminami naminiai gyvuliai. Dingusio šventybės pasaulio ženklas ne tik primena praeitį – jis gali būti ir atsargi ateities užuomina.

Vytautas Ališauskas
Roma,
2012 m. sausio 17 d.,
šv. Antano Abato minėjimas

APIE JONĄ LASICKĮ IR JO DARBUS

I. VEIKALAS

Apie autorių: *Respublica litterarum* pilietis

Tai buvo trumputis, nepilnų septyniolikos puslapių tekstas, pasirodęs 1615 metais, deja, jau autoriui mirus, ir vėlavęs veikiausiai todėl, kad pirma numirė leidyklos savininkas. Autorius, siųsdamas rašinį Bazelio leidėjui, neturėjo jokio pagrindo įtarti, jog būtent ši knygelė padarys jį garsų ir minimą šimtmečius, maža to, ji taps gal daugiausiai aistrų keliančiu Lietuvos lotyniškosios raštijos tekstu. Jonas Lasickis (*Łasicki, Lasitzki, Lasicius, Lasitius*) galėjo tikėtis, jog jis bus prisimenamas kaip kalvinistų veikėjas, reformacijos istorikas, parengęs Vilniuje veikalą drauge su Andriejumi Volanu[1], o ne kaip rašinio „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus"[2] autorius. Juk tarp dviejų lietuviškųjų laikotarpių – jaunystėje ir senatvėje – nusidriekęs jo gyvenimas buvo toks margas ir turiningas.[3]

Apie ankstyvąjį Lasickio biografijos tarpsnį sunku pasakyti ką nors visai tikra. Tiesa, jo gimimo data daugmaž žinoma iš paties

1 Plg. rodyklę in: Kęstutis Daugirdas, *Andreas Volanus und die Reformation im Grossfürstentum Litauen*, Mainz: Phillipp von Zabern, 2008.

2 Pirmą kartą paskelbta 1615 m.: Michalonis Lituani *De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum, fragmina* X. *multiplici historia referta*. Et Johan. Lasicii Poloni *De Diis Samagitarum, caeterorumq. Sarmatarum, et falsorum Christianorum. Item de religione Armeniorum. Et de initio Regiminis Stephani Batorii*. Nunc primum per I. Iac. Grasserum, C. P. ex Manuscripto Authentico edita. Basileae, apud Conradum Waldkirchium, M. DC. XV, p. 42–58 (toliau cituojant Lasickį – *De Diis*).

3 Biografiniai Lasickio duomenys: Th. Wotschke, „Johann Lasitius. Ein Beitrag zur Kirchen- und gelehrtengeschichte der 16. Jahrhunderts", *Zeitschrift für slavische*

pasisakymų – tai 1533/1534 metai. Gimė jis Lenkijoje, tačiau biografai nesutaria, kurioje šalies dalyje. Tikėtinas spėjimas, kad buvo mozūras, kilęs iš Ravos vaivadijos Lasicų kaimo. Šeima, nors ir bajorų, greičiausiai nebuvo pasiturinti, pats Lasickis mini vaikystėje kalbėdavęs maldelę šv. Martynui – varguolių globėjui. Pirma neabejotina žinia apie Joną Lasickį randama jo paties raštuose. Protestantizmo istorikas Andriejus Węgierskis 1679 m. išleistoje „Reformuotosios Slavijos" istorijoje perteikia Lasickio pasakojimą, kaip pastarasis pirmą kartą išgirdo apie Reformaciją. Tai įvykę Volibože (Lenkija) 1550 m., kai jis tebuvęs „paauglys, dar neapšviestas tikrąja šviesa". Būsimasis Gniezno arkivyskupas Stanislovas Karnkowskis tada grįžęs iš Italijos, klausantis dvasininkams ir daugeliui kilmingųjų, pasakojo apie Pranciškų Spi(e)rą iš Paduvos, buvusį protestantą ir grįžusį į katalikybę. Tuomet Lasickis susidomėjęs „nauju mokymu apie Kristų ir jį tikinčių žmonių teisumu".[4] Tačiau kokiomis aplinkybėmis bei kada Lasickis asmeniškai priėmė reformuotąją krikščionybę – nežinia. Niekas nežino, ir kada jis atsidūrė Lietuvoje, nei ką čia iš pradžių veikė (anot Henryko Baryczo, jis veikiausiai buvęs notaras Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (LDK) kanceliarijoje[5]). Juozo

4 Andreae Wengerscii *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, praefatione instruxit I. Tazbir, Varsoviae (*Biblioteka pisarzy reformacyjnych*, Nr. 11), 1973, p. 80. Baryczo biografijoje regis neminima Lasickio citata paimta iš „Čekų brolių istorijos" rankraščio. Apie Spieros istorijos recepciją tarp Lenkijos ir LDK protestantų žr. Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 275–276.

5 H. Barycz, *Jan Łasicki*, p. 11.

Philologie 2, 1925, lietuviška glausta biografijos ir kūrybos peržvalga: Z. I., A. Mž. [Z. Ivinskis, A. Mažiulis], „Łasicki Jan", in: *Lietuvių enciklopedija*, t. XIV, Boston: LEL, 1958, p. 181–185. Lasickio raštų bibliografija: *Bibliografia literatury Polskiej: Nowy Korbut*, t. II: *Piśmiennictwo staropolskie. Hasła osobowe A-M*, pod kier. R. Pollaka, Warszawa: PIW, 1964, p. 479–481. H. Barycz, *Jan Łasicki. Studium z dziejyw kultury naukowej XVI wieku*, Wroclaw etc.: PAN (*Monografie z dziejyw nauki i techniki*, t. XL), 1973; to paties „Les premiers contacts de Jan Lasicki avec la culture occidentale (1556–1561)", *Acta Poloniae Historica* 15, 1972; *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, p. 218–222.

Jurginio spėjimu, Lasickis galėjęs jaunystėje mokytis Vilniaus Katedros arba net Abraomo Kulviečio įsteigtoje mokykloje[6] (šešerių-septynerių metų (?) mokykla veikė maždaug 1540–1542 m.)[7], tačiau žinia apie susirinkimą Volibože rodytų, kad jo paauglystė veikiau prabėgo Lenkijoje. Mokėjo rusų kalbą, kurios, manding, buvo išmokęs Vilniuje.[8] Kaip ir kiti intelektualai, taip pat mokėjo klasikines – lotynų ir graikų – kalbas. Kitas patikimas biografijos epizodas – jau lietuviškas. 1554-aisiais, t. y. sukakęs dvi dešimtis, Lasickis Vilniuje už du auksinus nusipirko mažą, bet tvirtą lietuvišką arklelį ir iškeliavo į Krokuvą.[9] Nežinia, ar į Krokuvą tada jis vyko jau apsisprendęs kalvinistas, bet netrukus po šios kelionės, 1555 m. pabaigoje ar 1556 m. pradžioje, tapo dviejų turtingų Mažosios Lenkijos kalvinistų didikų sūnų preceptoriumi – studijų vadovu. Taip prasidėjo „lenkų bajoro", kaip jis įvardijamas to meto tekstuose, kelionės po Europą (Šveicarija, Prancūzija, Anglija, Italija, Belgija, Čekija, Vokietija), studijos įvairiuose universitetuose ir susitikimai su to meto protestantiškojo pasaulio įžymybėmis. Jis matė Joną Kalviną mirties patale ir buvo šv. Baltramiejaus nakties liudytojas.[10] Globojęs mokslus einantį protestantiškos Lenkijos aukštuomenės jaunimą, ilgainiui Lasickis

6 Jonas Lasickis, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, par. J. Jurginis, Vilnius: Vaga (*Lituanistinė biblioteka*), 1969, p. 53 (cituojant šiame leidinyje esančius Jurginio tekstus, toliau trumpinama „Jurginis").

7 Plačiau apie Kulviečio mokyklą žr. I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštytėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 135–138.

8 Santykiai su Maskvėnija nuo seno buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pareigūnų specializacija. Plačiau apie Lasickio kaip vertėjo darbą žr. S. Guagnelli, „*Ex inculto et horrido moscovitico*. Tradizione indiretta della 'Risposta' di Ivan IV Vasil'evič a Jan Rokyta", *eSamizdat, rivista elettronica quadrimestrale di slavistica* 1, 2003, p. 41–50; išteklius internete: http://www.esamizdat.it/eSamizdat_2003_(I).pdf (žiūrėta 2012-01-17).

9 *De Diis*, orig. p. 44–45. Vis dėlto yra duomenų, leidžiančių Lasickio biografiją pradėti 1550 m. (žr. išn. 4).

10 Išsamus Lasickio gyvenimo įvykių ir kelionių datų sąrašas pateiktas Ingės Lukšaitės biogramoje, parašytoje *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniams* (toliau – BRMŠ), t. II, p. 571–574.

ėmė dairytis sėslesnio gyvenimo. Nors Lietuva buvo palikta ilgam, su jos žmonėmis Lasickis nuolat susitikdavo užsienių universitetuose, palaikydavo ryšius laiškais. 1582 m. Špejeryje buvo išspausdinta jo parengta knyga „Apie rusų, maskvėnų ir totorių religiją, aukojimus, santuokos ir laidotuvių apeigas".[11] Veikalą autorius dedikavo LDK didikui kalvinistui, Minsko kaštelionui ir LDK iždininkui Jonui Glebavičiui, tuometinio savo globėjo Inovroclavo (Lenkijoje) vaivados Jono Krotoskio svainiui. Dedikacija pasirašyta vasario mėnesį Krokuvoje. Galbūt jau tais pačiais arba kitais, 1583, metais Lasickis sugrįžo į Vilnių ir tapo Glebavičiaus sūnų Jono, Mikalojaus ir Jurgio auklėtoju – „jų geram išmokslinimui ir tikroje religijoje ugdymui iš Lenkijos išsikviečiau aną jūsiškį Lasicijų, tavo šlovės pas mus garsintoją, o man pirmiausią – bičiulį", 1584 m. balandžio 20 d. Glebavičius iš Vilniaus rašė Kalvino įpėdiniui Teodorui Bezai[12]. Kaip sakyta, grįžęs į LDK, Lasickis gyvai dalyvavo tikybinėje polemikoje. Vedė „pamaldžią moterį" ir prieglobstį rado Glebavičių rūmuose Vilniuje, Trakų gatvėje, lankydavosi ir jų pilyje Zaslaulyje, kur, matyt, mirė netrukus po 1599 m.

Jono Lasickio laikmetį ženklino reformuotosios krikščionybės konsolidacija, protestantiškosios ortodoksijos formavimasis, taip pat po Tridento susirinkimo (1545–1563) prasidėjęs Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas. Tautų, valstybių, luomų ir net lyčių ribas peržengusi išsilavinusiųjų bendrija – *Respublica litterarum* – sunkiai atlaikė abipusės katalikų ir protestantų netolerancijos bangą, tačiau tiek Ženevos ar

11 *De Russorum Moscovitarum et Tartarorum Religione, Sacrificiis, Nuptiarum & Funerum Ritu. E diversis Scriptoribus, quorum nomine versa pagina indicat. His in fine quaedam sunt adjecta, de Livonia Pacisque Conditionibus, & Pace confecta hoc anno, inter serenissimum Regem Poloniae & Magnum Ducem Moscoviae. Nunc primum in lucem edita, cum indice copiosissimo*, Spira Nemetum, ex Officina Typographica Bernardi d'Albini, 1582.

12 *Correspondance de Théodore de Bèze*, t. XXV (1584), publ. par Alain Dufour, Béatrice Nicollier et Hervé Genton, Genève: Librairie Droz S. A., 2003, p. 75.

Bazelio kalvinistai, tiek universitetų jėzuitai profesoriai kultivavo tuos pačius tyrimų laukus – nuo istorijos ir politikos tyrimų iki matematikos ir stiprėjančių gamtos mokslų.[13] Konfesinis pasidalijimas vis dėlto nepažeidė lotynų kalbos statuso – vėlyvojo Renesanso laikais ji išliko ne tik mokslo, bet ir intelektualų bendravimo kalba. Specialistų epocha dar nebuvo atėjusi ir universalus išsilavinimas tebebuvo tikrovė. Tokiam išsilavinimui įgyti bei puoselėti buvo būtinos kelionės – studijoms ir asmeniniams susitikimams, taip pat kaip ir beribiai korespondenciniai tinklai.

Lasickis neabejotinai buvo anos, nors tuomet ir apibyrėjusios, *Respublica litterarum* pilietis. Jis nugyveno ano meto intelektualams būdingą gyvenimą. Judrumas ir bendravimas – esminė jo žymė. Nuolatinės kelionės po įvairias šalis, studijos, bendravimas ir susirašinėjimas su įvairių šalių mokslininkais ir krikščioniškųjų bendrijų veikėjais padarė jį Europoje pastebima figūra. Antai žymus to meto mokslininkas benediktinas Gilbert'as Génebrard'as (1535–1597), sutikęs Lasickį asmeniškai, matė reikalą savo keturtomėje „Chronografijoje" nors ir sarkastiškai aptarti jo religinius ieškojimus: „iš pradžių trinitarų šalininkas, paskui apie 1565 m. jau kalvinistas, paskui 'čekų brolis' arba pikardas, jau 1582-aisiais Špejeryje išleistoje knygoje apie maskvėnų religiją pasiskelbė liuteronu. Kad tik nenutiktų taip, jog nuodėmių naštos užgriūtas į mahometonizmą, o iš ten į *atheotēta* nenukeliautų"[14]. Veiklos bei interesų įvairumu jis irgi įsirašė į tuomečio elito būrį: jis laikomas pirmu lenkų bibliografu, kaip istorikas pirmasis iš lenkų rašė apie Prancūzijos istoriją

13 Plačiau: *Die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter des Konfessionalismus = The European Republic of Letters in the Age of Confessionalism*, ed. Herbert Jaumann, Wiesbaden: Harrassowitz, 2001.

14 Gilberti Genebrardi ... *Chronographiae Libri Quatuor*, Lugduni apud Ioannem Pillehotte, 1599, p. 765 (Lib. IV, sub anno Christi 1572 [sic]). Iš šio veikalo pagrindinės žinios apie Lasickį pateko į garsųjį Pierre'o Bayle'o *Dictionnaire historique et critique* (1695–1697; papild. leid. 1702).

(*De rebus gestis Franciae libri* – neišspausdinta, rankraštis dingęs), vienas pirmųjų Europoje parengė plačiai kitų Reformacijos istorikų naudotą čekų brolių istoriją (paskelbta VIII knyga[15], kitos dingusios). Kaip teologas kūrybingumu ar gelme neišsiskyrė iš kitų to meto protestantizmo apologetų, bet irgi šį tą nuveikė. Jau minėtame rinkinyje „Apie rusų, maskvėnų ir totorių religiją" paskelbė savo atkirtį „maskvėniškai teologijai", tezėms diskusijai su protestantizmui pateiktoms Jono Baisiojo dar 1570 m.[16] Lasickio poleminis veikalas (ar veikalai) prieš antitrinitorius „Apie sielos nemirtingumą. Kūdikių krikšto pagrindimas", tiesa, nebuvo išspausdintas ir neišliko, tačiau polemizuodamas su Vilniaus jėzuitais, Andriejaus Volano knygai prieš Petrą Skargą parašė didelį priedą, pavadintą „Volano, grynosios religijos bei jos išpažinėjų gynimas nuo Romos jėzuito Antano Possevino, kur parodoma, jog Roma yra Babilonas"[17]. Atskirą kūrinių pluoštelį sudaro Lasickio darbai, skirti egzotiškų (iš Vakarų Europos žvelgiant) tautų papročiams ir religijoms. Sudarė jau minėtą rinktinę „Apie rusų, maskvėnų ir totorių religiją", parašė trumpą tekstą apie armėnų tikybą, jis paskelbtas kaip priedas prie knygelės apie baltų pagonybę – vėliau labai išgarsėjusio pasakojimo apie žemaičių ir kitų sarmatų dievus.

15 J. Lasitius, *Historiae de Origine et Rebus Gestis Fratrum Bohemicorum quos ignari rerum Waldenses, mali autem Picardos vocant, Liber Octavus, qui est de Moribus et Institutis eorum. Adduntur tamen reliquorum VII Librorum argumenta, et particularia quaedam excerpta*, Leszno, 1649.

16 Anot vieno tyrinėtojų, Lasickio skyrių „prieš atvaizdus" „vargiai galima pavadinti gilia teologine problemos analize" (Sergiusz Michalski, *Reformation and the Visual Arts – The Protestant Image Question in Western and Eastern Europe*, London: Routledge, 1993, p. 137–138).

17 Andreae Volani *Libri Quinque contra Scargae Jesuitae Vilnensis septem Missae sacrificiisque eius columnas et Librum 12 artium Zvingliano-calvinistarum... / Adiecta est tam Volani, quam purae religionis sectatorumque eius adversus Ant. Possevinum Iesuitam Romanum defensio, ubi Roma Babylon esse ostenditur*, Auctore Iohanne Lasicio Polono, ad M. Do. Hiero. Filipowski. Vilnae, typis et sumptibus d. Joannis Hlebovicij ... per Danielem Lancicium, 1584 (plg. A. Volanas, *Rinktiniai raštai*, sud. M. Ročka ir I. Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 14–15; 401, Nr. 10).

Apie knygelės kilmę: kodėl, kada, kur?

Henrykas Baryczas, šiuo metu pagrindinės Lasickio biografijos autorius, glaustai aprašė, kaipgi radosi šis Lasickio kūrinys. Lasickis su globotiniais 1578 m. atvykęs ir įsirašęs į Štrasburgo (dabar Prancūzijos Strasbūras) universitetą, ten prabuvo bent iki 1580 m. pabaigos – gruodžio 30-ąją dar pasirašė tenykštėje studentiškoje „bičiulių knygoje“.[18] Į Lenkiją keliavo neskubriai – aplankė Dilingeno ir Ingolštato miestus, garsėjančius jėzuitų universitetais. Ingolštate susipažino su Slucko (Gudijoje) kunigaikščio Aleksandro Olelkaičio (universitete imatrikuliuoto 1580 m. gegužės 28 d.) palydovais. Jonas Dzierżekas, kunigaikščio Aleksandro maršalas ir karaliaus sekretorius, norėjęs, kad Lasickis šiam Lietuvos didikui dedikuotų kokį nors savo veikalą. Lasickis iš pradžių atsikalbinėjęs, tačiau vėliau sutikęs. 1581 m. jis viešėjo Čekijoje, kurioje rinko medžiagą „Čekijos brolių istorijai“. Kunigaikščiui Aleksandrui dedikuoti užprašytą kūrinį parašęs tais pat 1581 m., matyt, jau Krokuvoje, ir pasiuntęs Dzierżekui.[19] Tokios tad aplinkybės paakino garsųjį to meto intelektualą sukurti veikalėlį „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus“. Vis dėlto ši istorija nėra tokia paprasta, kaip galėtų atrodyti. Pirmiausia kyla klausimas, kodėl apskritai pageidauta dedikacijos kunigaikščiui iš Jono Lasickio, aktyvaus kalvinistų veikėjo? Olelkaičių giminė, Algirdo linija kilusi iš Gedimino, buvo tradiciškai stačiatikiška – anot senųjų istorikų, „schizma tuose namuose buvo kaip ir prigimta“[20]. Aleksandro bei dviejų jo brolių, Jono Simono ir Jurgio, motina Kotryna Tenčinskaitė, Krokuvos vaivados duktė, buvo katalikė. Sūnūs, pagal tėvą Jurgį (m. 1578) – tą patį, kuriam Motiejus

18 H. Barycz, *op. cit.*, p. 103; 108.

19 H. Barycz, *op. cit.*, p. 109; 147. Reikia pastebėti, kad Baryczas *De Diis* atsiradimo istorijos visai nedokumentuoja, nenurodomas net citatos iš kažkokio Lasickio laiško šaltinis. Tad iki šiol lieka erdvė spėlionėms ir prielaidoms.

20 K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. VII, wyd. Jan Nepomucen Bobrowicz, Lipsk: Breitkopf i Hærtel, 1841, p. 72.

Stryjkovskis apie 1577 m. paskyrė savo „Apie šlovingosios lietuvių, žemaičių ir rusų ... tautos ištakas..."[21], – buvo stačiatikių tikybos. Prieš mirtį (1578 m., palaidotas Kijevo Pečiorų lauroje) Jurgis net grasino tėvišku prakeiksmu, jei vaikai atsižadėtų stačiatikybės.[22] Kotryna labai rūpinosi į katalikybę patraukti ir vyrą, ir vaikus. Netrukus po Jurgio mirties, 1579 m. birželio 10 d., Petras Skarga iš Vilniaus rašė jėzuitų generolui Everardui Merkurianui apie pastangas Olelkaičius suvienyti su Katalikų Bažnyčia.[23] Norėta jaunesniuosius brolius Simoną ir Aleksandrą išsiųsti į Italiją, idant jie, pamatę „tikybos sostinę Romą su Aukščiausiuoju Pontifiku, būtų pastūmėti į narystę katalikų bendrijoje"[24]. Aleksandras iškilmingai perėjo į katalikybę Ingolštate, po to dar lankėsi Štrasburge, Bazelyje ir Italijoje.[25] 1582 m. birželio 22 d. minėdamas „dideliame mieste Slucke" gyvenančius „neseniai katalikais tapusius du kunigaikščius"[26], Skarga greičiausiai turi galvoje anuodu jaunuoliu, kurių atvertimu jis ypač rūpinosi. (Aleksandras mirė nevedęs Krokuvoje 1591 m. birželio 26 d., jo mirtis minima Krokuvos jėzuitų profesų namų istorijoje.[27]) Tad buvęs stačiatikis, ką tik į katalikybę perėjęs, jėzuitų universitete studijuojantis kunigaikštis patsai vargu bau turėjo rimtą pagrindą trokšti protestanto konfesiškai angažuotos knygos dedikacijos.[28] Kiek labiau dedikavimo aplinkybes paaiškinti galėtų nebent faktas, kad Aleksandro Olelkaičio motina 1581 m. ištekėjo už

21 Maciej Stryjkowski, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, oprac. J. Radziszewska, Warszawa: PIW, 1978.

22 Jurgio Olelkaičio biograma: H. Kowalska, J. Wiśniewski, „Olelkowicz, Jerzy", in: *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, 1978, p. 744–745.

23 Paminėtina, kad uolus katalikas Vilniaus vaitas Augustinas Rotundas visiems trims broliams (jau po tėvo mirties?) skirtomis eilėmis rekomendavo minėtą Stryjkovskio veikalą (*op. cit.*, p. 603).

24 *Listy Ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566–1610*, ed. Jan Sygański, Kraków, 1912, Nr. 57, p. 108.

25 H. Kowalska, J. Wiśniewski, *ibid.*

26 Jonui Pauliui Campanai iš Nesvyžiaus, *Listy...*, Nr. 88, p. 190.

27 K. Niesiecki, *op. cit.*, p. 71.

kalvinistų globėjo Radvilos Perkūno. Laukiamos ar jau įvykusios vedybos galėjo paakinti reformatų bendruomenę patraukti jaunojo kunigaikščio (tuomet neturinčio nė dvidešimt metų) dėmesį jam dedikuotu netikrų krikščionių „dievus" demaskuojančiu leidiniu.

Ne be problemų ir Baryczo nurodoma knygos parašymo data (1581). Daugelis senųjų tyrinėtojų, skaičiusių tik Elzevyrų leidinį, kuriame nėra bendrosios pratarmės, apie ją tegalėjo spėlioti. Pirmojo leidimo (1615) rengėjas Jonas Jokūbas Grasseris[29] pratarmėje teigia, kad tarp velionio leidėjo Petro Pernos popierių „vienas bičiulis" (sunku pasakyti, ar Grasseris „bičiuliu" kukliai įvardija save, Pernos įpėdinį Waldkirchą, ar kokį nors trečią asmenį) atradęs dvi knygeles: viena jų parašyta Mikalojaus Lietuvio, 1550 m. dedikuota Lenkijos valdovui Žygimantui Augustui, o „antroji [Lasickio knygelė] 1580 metais paskirta Slucko kunigaikščiui Aleksandrui".[30] Tad sumanymas parašyti veikalą, dedikuotą Aleksandrui Olelkaičiui, turėjo

28 Dedikavimo „mechanizmą" šiek tiek nušviečia jau minėtas Glebavičiaus laiškas Bezai. laiške užsimenama, kad Beza galėtų Glebavičiui paskirti kokį nors veikalą, o Lasickis prie laiško prijungia net aštuoniolikos kalvinistų pamaldas Vilniuje lankančių didikų sąrašą su jų pareigybių paaiškinimu (*Nos capitaneos Starostas vocamus, id est praefectos et judices sui quisque tractus. Tenutarii bona tenent regia precario, nulla judicia exercentes. Palatini sunt primi Senatores a Rege. Castellani secundi, quasi Regii palatii columnae*) ir paraginimu: „šiems galite dedikuoti savo veikalus ir į Šiaurės tamsybes, kur lizdą sau sukasi jėzuitai, įnešti Dievo Žodžio šviesos" (*Correspondance de Théodore de Bèze*, t. XXV, p. 84).

29 Johannas Jacobas Grasseris (1579–1627; gimė ir mirė Bazelyje) studijavo teologiją, domėjosi gamtos mokslais ir poezija. 1601 m. Bazelyje pripažintas *Magister Artium* ir *Poëta laureatus*; 1603–1608 m. keliavo po Šveicariją ir Europą; 1610–1612 m. klebonas Bernvilyje ir Hiulsteine; 1612–1627 m. Bazelio Šv. Teodoro bažnyčios vikaras (*Helfer*). Garsėjo kaip eruditas, parengė daug vertimų ir suredagavo leidybai tekstų, paskelbė kalvinistinės teologijos veikalų. Žr. A. R. Weber, „Johann Jacob Grasser (1579–1627)", *Baseler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde* 89, 1989, p. 41–133.

30 *[A]lter [libellus] vero anno 1580. Alexandri Ducis Slucensis conscriptus fuit. Deprehendi utrumque manuscriptum apud Amicum quendam inter chartas celeberrimi quondam nostri Typographi Petri Pernae, cui ut ederetur, ex Polonia misus fuit* (p. 7). Lietuviškas Grasserio dedikacijos vertimas paskelbtas knygoje: Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius: dešimt įvairaus turinio fragmentų*, vertė Ig. Jonynas, Vilnius: Vaga (*Lituanistinė biblioteka*), 1966, p. 17–22. Deja, toje vietoje, kur minimi Lasickio knygelės dedikacijos metai (p. 21), yra įsibrovusi korektūros klaida – data praleista.

būti ankstesnis negu 1581 m., nebent rengėjo matyta dedikacijos data būtų ne faktinė, bet atspindėtų laiką, kada knygelė buvusi užprašyta.

Ką apie parašymo metą galime spręsti iš paties teksto? Palyginti gausiai naudojama, dargi tiesiogiai cituojama Aleksandro Guagnini knyga *Sarmatiae Europeae descriptio*, 1578 m. išleista Krokuvoje. Lasickio minimas Žemaičių seniūnas Jonas Kiška savo pareigas gavo 1579 m. spalio pabaigoje.[31] Knygelės priede *De initio regiminis Stephani Regis fortissimi* minima 1580 m. sausio 21 diena.[32] Tokios nedidelės apimties veikalėlį įmanoma parašyti ir keliaujant, iš parankinių užrašų, be turtingesnės bibliotekos – tiesiogiai cituojama tik pora plačiai paplitusių tiesiogiai su baltistine tematika susijusių knygų (Guagnini, Maleckis), kurias Lasickis galėjo turėti su savimi, o gal ir rasti pakeliui lankomuose universitetuose. Tad gali būti tiesa, jog knygelės tekstas sumanytas, pradėtas ir net baigtas rašyti 1580 m., dar esant užsienyje. O gal Lasickis bus paėmęs jau daugmaž gatavą, savo iniciatyva rašytą darbą ir tik pridėjęs naujai datuotą pageidaujamą dedikaciją Slucko kunigaikščiui. Žinoma, tai ne daugiau kaip spėjimai. Galimas ir kitas variantas – Baryczas yra teisus, Lasickis darbą baigė Krokuvoje.

Ingė Lukšaitė spėja, kad *De Diis* parašyta Vilniuje 1582 ar 1583 m., kol dar nebuvo paplitusi Stryjkovskio „Kronika" – jos pėdsakų Lasickio tekste nėra. Anot Lukšaitės, Lasickis galėjęs rašinį dedikuoti Aleksandrui ir gyvendamas Vilniuje, nes Glebavičių ir Olelkaičių rūmai stovėję kaimynystėje.[33] Kaip argumentus ji nurodo palyginti gausų lietuvių kalbos

31 N. Asadauskienė, Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas, Vilnius: Vaga, 2003, p. 193.

32 *De Diis*, p. 64.

33 *BRMŠ* II, p. 572–573.

34 W. Jaskiewicz, „A study in Lithuanian mythology: Juan Łasickis Samogitian gods", *Studi Baltici* 1 (9), 1952, p. 66. Vis dėlto Jaskevičiaus nuomonė neturėtų būti traktuojama labai rimtai – Lasickio užrašytų lietuviškų tekstų nėra daug, juo labiau į juos negalima žvelgti kaip į tarmines subtilybes perteikiančio dialektologo parengtą medžiagą. Sutapimai su konkrečios tarmės bruožais gali būti visiškai atsitiktiniai.

35 Mykolas Lietuvis, *op. cit.*, p. 17.

faktų vartojimą ir nuovoką apie LDK teritorijų etninę sudėtį – tokias žinias, pasak jos, buvo lengviausia gauti gyvenant Lietuvoje, taip pat ji remiasi Valterio Jaskevičiaus nuomone[34], jog dievų vardai užrašyti ne žemaičių tarme, bet Rytų Lietuvos šnekta (t. y. rašyta greičiausiai šios tarmės areale). Galima pridurti, kad Grasserio dedikacijoje nors ir sakoma, kad abu – Mikalojaus Lietuvio ir Lasickio – kūriniai į Bazelį atsiųsti *ex Polonia*, tai dar nereiškia, kad kalbama apie etnografinę Lenkiją. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija žvelgiantiems iš Vakarų paprastai atrodė tik kaip Lenkijos Karalystės dalis. LDK didikas, Pronsko kunigaikštis Oktavianas toje pat dedikacijoje minimas kaip „atšakiausios Lenkijos provincijos" gyventojas.[35] Kad ir kaip būtų buvę, 1583 m. data netenkina kitų realijų; siunta į Bazelį turėjo iškeliauti ne vėliau kaip 1582 m. pradžioje, nes Perna netrukus (1582 m. birželio 16 d.) mirė. Verslą paveldėjo ir leidyklos humanistinį pobūdį puoselėjo žentas Conradas Waldkirchas, dirbęs iki 1616 m.[36] Jo perimtas „Lietuvių ... papročių" ir „Žemaičių ... dievų" rankraštis dienos šviesą išvydo kažkodėl tik 1615 m., matyt, juo sudominus naują mecenatą iš LDK.

Vien spėlioti galima ir apie *De Diis* ryšį su drauge spausdinamu Mikalojaus Lietuvio kūriniu (tiksliau – su jo ištraukomis) „Lietuvių, totorių ir maskvėnų papročiai", 1550 m. dedikuotu Žygimantui Augustui.[37]

36 Žr. E. Wenneker „Perna, Pietro", in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Verlag Traugott Bautz, Bd. VII, 1994, p. 199–201. Gimęs Italijoje, Lukoje (1522), pabėgo nuo inkvizicijos ir 1542 m. įsimatrikuliavo į Bazelio universitetą; Bazelio pilietis (nuo 1557), humanistas Perna buvo žinomas kaip istorinių, disidentinių teologinių ir alcheminių veikalų leidėjas, beje, leido Lasickio bičiulio Sebastijono Castellio veikalus. Jo įpėdinis Conradas Waldkirchas (be kita ko – Paracelso visų raštų dešimties tomų rinkinio leidėjas) iš viso išleido apie 600 knygų.

37 Svarstoma, ar Lasickis pats skaitęs Mikalojaus Lietuvio knygą, ar citata iš jos buvusi įterpta į Lasickio tekstą rengėjo Grasserio. Pastarąją nuomonę palaikęs Marcelinas Ročka nepaisė galimybės, kad Lasickis galėjo skaityti „Papročius" nurašytus, o ne spausdintus. Žr. M. Ročka, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 11, 23. Jerzy Ochmańskis neabejoja, kad Lasickis „Fragmentus" skaitė ir spėja jį galėjus Lietuvio tekstą perrašyti savo ranka: J. Ochmanskis, *Senoji Lietuva*, Vilnius: Mintis, 1996, p. 184–185.

Sunku įsivaizduoti, kad veikalas būtų numatytas spausdinti su paskyrimu senokai mirusiam valdovui. Veikiausiai dedikacijos ketinta atsisakyti. Vis dėlto abejotina, kad iš pat pradžių norėta abu tekstus skelbti vienoje knygoje. Tam prieštarautų faktas, kad Lasickio knygelė buvo dedikuota konkrečiam didikui.

Įmanoma tarti, jog Mikalojaus Lietuvio ištraukos į Bazelį pasiųstos su Lasickio rankraščiu, tikintis, kad joje pateikiamas griežtas katalikų ir ypač dvasininkijos papročių vertinimas papildys Lasickio kritiką. Maža to, galbūt pats Lasickis, o ne Grasseris ir parengė Lietuvio teksto epitomę. „Pastabos Skaitytojui" tekste nėra nieko, kas netiktų Lasickiui: jis, būdamas lenkas, autoriaus tautą skiria nuo savosios (*de corruptis gentis suae moribus [...] queritur*), parodo kitų tautų pažinimą (*quae de nulla non alia etiam gente esse possint*), leidžia suprasti esąs istorijos mokovas (*ea saltem, quae ad magistram vitae historiam pertinent cognoscamus*).[38] XVII a. dešimtmetyje protestantizmas Abiejų Tautų Respublikoje ėmė silpti, jo plėtros galia sumenko, tad ir kritinis „Fragmentų" pobūdis liko nebe toks aktualus. Grasseris savo dedikacijoje Pronsko kunigaikščiui Oktavianui Aleksandrui nurodo naują motyvą, kodėl verta skelbti Mikalojaus Lietuvio „Fragmentus": „Šviesiausias Kunigaikšti, [...] tau be jokio abejojimo ne kartą teks grumtis su totoriais ir maskvėnais. Tad ir aš panorėjau šitą veikalėlį, kuriame šių priešų gyvenimas kuo teisingiausiai aprašytas, paskirti tau"[39]. Tuo tarpu kodėl pridedami trys Lasickio rašiniai, kurių ilgiausias *De Diis*, dedikacijoje nėra jokio paaiškinimo. Jų tematika nesisieja su pagrindiniu Grasserio motyvu, tad dedikacijoje tiesiog nutylima. Susidaro įspūdis, kad leidinio rengėjas tiesiog nenorėjo atskirti Lasickio raštų nuo Mikalojaus Lietuvio „Fragmentų", kaip drauge atsiųstų, ta pačia ranka surašytų ar net vienon knygon įrištų.

38 „Quidam ad Lectorem", in: Michalonis Lituani *De moribus*, p. 14; liet. vert. p. 38.

39 „Leidėjo dedikacija savo Globėjui", in: Mykolas Lietuvis, *op. cit.*, p. 21. Kunigaikštis Oktavianas Aleksandras Pronskis (g. apie 1590 – m. užsienyje prieš 1638), kilęs iš kalvinisto šeimos, 1609 m. įsirašė į Bazelio universitetą.

Būtent dėl šios priežasties temiškai mažai susijusius tekstus jam vis dėlto pasirodė natūralu paskelbti kartu.[40]

Apie netikrus dievus: kas įkliuvo į skeptikų spąstus

Kad ir kaip ten būtų buvę, maždaug trisdešimt penkerius metus prabuvęs rankraštinis, Jono Lasickio veikalas „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus" pagaliau buvo išspausdintas. Atskiros knygos verta jo recepcijos istorija pradedant Motiejumi Pretorijumi[41] ir baigiant Gintaro Beresnevičiaus enciklopediniais straipsniais[42]. Ši istorija daug papasakotų apie mentaliteto kaitą ir apie religijotyros ar mitotyros padėtį Lietuvoje bei aplinkiniuose kraštuose.

Lasickio duomenimis pasitikėjo ir apsčiai naudojosi Pretorijus, jungęs juos su savo pastebėjimais.[43] Pasitikėjimas „Žemaičių ... dievais" smuko po XIX a. pirmoje pusėje dominavusio nereflektuoto jos skaitymo, ypač Narbuto[44] ir Kraszewskio[45] sintezėse. Jose Lasickio knygelės mitologinė dalis buvo panaudota in *extenso* kaip vienas pagrindinių senosios lietuvių tikybos šaltinių. Deja, joje esanti informacija buvo traktuojama kaip visa vienodo lygio, suskaidoma į paskirus dievavardžius,

40 Savotišką abiejų veikalų susipainiojimą liudija gal XVII a. vidurio įrašas jėzuitų Romos Kolegijos bibliotekos egzemplioriaus (dab. Romos *Biblioteca Casanatense* Banc. H. 40) kietviršio vidinėje pusėje: *Lasicij de mor. Tartar. et Lituan.*

41 *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* (XVII a. antra pusė), ištraukos *BRMŠ* III, p. 107–323.

42 Gintaras Beresnevičius, *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, Vilnius: Aidai, 2001.

43 Kaip Pretorijus naudojo Lasickio veikalą, dar turės būti tiriama. Tik atidus Pretorijaus darbo metodų tyrimas padėtų išsiaiškinti, kur konkrečiais stebėjimais ar informantų pranešimais patvirtinama ir praplečiami „Žemaičių ... dievų" duomenys, o kur esama autorinių laisvų kontaminacijų ar spekuliatyvių interpretacijų.

44 Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego: Mitologia litewska*, Wilno: A. Marcinowski, 1835 = Teodoras Narbutas, Lietuvių tautos istorija, t. 1, Vilnius: Mintis, 1998.

45 Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, pieśni, przysłowia, podania*, t. 1, Warszawa: Drukarnia Stanisława Strąbskiego, 1847.

suplakama su kitų (nebūtinai patikimų) šaltinių žiniomis arba papildomai išprotautais „faktais". Žvelgiant per Narbuto ir Kraszewskio prizmę, Lasickio tekstas išties galėjo atrodyti kaip padrikų, kartais fantastiškų nuogirdų rinkinys. Kritika, skirta pastariesiems, visu svoriu užgulė ir „Žemaičių ... dievus". Anot Adomo Kirkoro, „Kas gi liko? Mikuckis, Akelaitis, Mierzinskis, Karlovičius įrodė, kad ir Lasickis, ir Laskauskas nemokėjo lietuviškai, todėl viską primelavo, supainiojo, tuo būdu lietuvių mitologijai jų padėti pamatai neturi jokio autoriteto."[46]

Nepaisant nesenų Norberto Vėliaus[47] ir Nikolajaus Mikhailovo[48] bandymų reabilituoti Lasickį[49], ratas neseniai užsidarė. Į šiuolaikinės Lietuvos žinijos sąvadą pretenduojančioje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* pakartoti seni trafaretai, tokie kaip „nekritiškai rėmėsi kitų autorių veikalais", „pateikė nemažai tikrovės neatitinkančių duomenų"[50], ko gero, ataidi „žaismingai" formuluojamas kai kurių šiandienių interpretuotojų nuotaikas: „Galbūt matininkas pernelyg pasitikėjo kokio išdaigininko išvedžiojimais? Ar buvo padauginęs žemaitiško alaus? O gal pats J. Lasickis revidavo pirminį juodraštį? Tad jeigu mūsų paklaustų, kas šioje istorijoje kaltas – knygelės autorius, matininkas ar piemuo – be abejo, atsakytume, kad alus..."[51]

46 *Живописная Россия: отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении* (под ред. П. П. Семенова), т. III, ч. 1–2: [Адам Киркор], *Литовское Полесье. Белорусское Полесье*, Москва – С.-Петербург: Тов. М. О. Вольф, 1882, p. 30.

47 Anot Vėliaus, „Lasickio knygelė – svarbiausias žemaičių senosios religijos ir mitologijos šaltinis" (*BRMŠ* II, p. 574).

48 Nikolaj Mikhailov, „Vieno šaltinio lingvistinės-mitologinės reabilitacijos klausimu: Jono Lasickio *De Diis Samagitarum*", *Naujasis Židinys-Aidai*, 1997, Nr. 11/12, p. 449–454.

49 Čia nekalbame apie mokslininkus, iš esmės pasitikėjusius Lasickio duomenimis, bet nebandžiusius tirti veikalo kaip visumos – tarp jų minėtini Hermannas Useneris, Vittore Pisani, Vladimiras Toporovas, Algirdas Julius Greimas, Gintaras Beresnevičius.

50 Angelė Vyšniauskaitė, „Jonas Lasickis", in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XI (Kremacija-Lenzo taisyklė), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 545.

51 Ginas Žiemys, „Perkūno teta ir ugnies ženklas", *Šiaurės Atėnai*, 2007-07-14, Nr. 852.

Stereotipų kartojimas tyrinėtojus ilgam atpalaidavo nuo pareigos kritiškai peržvelgti pirmtakų darbą ir atpažinti jo ribas, ypač sąlygotas abejingumo šiuolaikinei religijotyrai, perdėm filologinės prieigos ir nereflektuotų ideologinių prielaidų.

Pamėginkime iš dabartinių kultūros istorijos ir religijotyros pozicijų peržvelgti kelias istoriškai svarbiausias skeptinės interpretacijos tezes.

I. Lasickio informacija nepatikima, mat rašydamas jis turėjęs poleminių tikslų bei norėjęs skaitytojus stebinti ir linksminti.

Aleksandras Brückneris XIX–XX amžių sąvartoje paliko bene ryškiausią priešišką „Žemaičių ... dievų" apibūdinimą, vėliau gan dažnai kartotą: Lasickio tikslas buvęs „pateikti pasauliui įdomių etnografinių-antikvarinių žinių iš užmiršto Europos kampo, parodyti, kad jei apie Prūsus galima (kaip Maleckis) pasakoti negirdėtus dyvus, tai Žemaičiuose jų esama dukart tiek; šalia to, Lasickis norėjo katalikišką šventųjų kultą parodyti kreivame veidrodyje, išstatyti jį viešai pajuokai".[52] Pabrėždamas „pramoginę" ir poleminę Lasickio tendenciją, Brückneris įtaigiai pakirto pasitikėjimą jo duomenų tikrumu. XX a. viduryje Valteris Jaskevičius pratęsė skeptinę liniją, teigdamas, jog „Lasickis rašė ne norėdamas papasakoti faktus, bet puldamas Romos katalikų ir rusų stačiatikių tikybas, neva evoliucionavusias iš pagonybės"[53]. Zenonas Ivinskis šią interpretacinę tradiciją, *De Diis* redukuojančią į eilinį konfesinių kovų epizodėlį, užstojo rūsčia išvada: „kalvinistas J. Lasickis, rūpindamasis ne tiek parodyti, kiek maža katalikų kunigai tebuvo pasiekę, ypač norėjo išjuokti katalikų šventuosius, lygindamas juos su Žemaičių 'dievais'.

52 A. Brückner, *Starożytna Litwa. Ludy i bogi: Szkice historyczne i mitologiczne*, oprac. J. Jaskanis, Olsztyn: Pojezierze, 1979, p. 106–107. Pirmas leidimas: Warszawa: Nakładem Księgarni Naukowej, 1904.

53 W. Jaskiewicz, *op. cit.*, p. 65.

Bet toji tendencija nuvedė autorių, nieko lietuviškai nesuprantantį, klaidingais keliais."[54]

Vis dėlto norint įvertinti, kiek patikimos Lasickio etnografinės ar mitologinės žinios, negalima daryti toli siekiančių išvadų vien iš poleminės, šventųjų kulto kritikai skirtos dalies. Veikalas turi būti interpretuojamas kaip visuma. Lasickio knyga primena sumuštinį: traktatėlis apie katalikų šventųjų kultą įterptas tarp dviejų etnografinių-mitologinių blokų. Verta pastebėti, kad „žemaičių, kitų sarmatų ir netikrų krikščionių dievai" aprašyti ne kūrinio antraštės vardijama seka. Centrinė dalis antraštėje įvardijama paskutinė, nors būtent ji turėtų pagrįsti domėjimąsi pagoniškais tikėjimais. Šiuo būdu „sarmatų" religinių pažiūrų aprašai įgauna savarankišką, o ne palenktą teologiniam-istoriniam klausimui (kaip atsirado krikščionių „dievai") statusą. Maža to, Lasickis ir tekste nė nebando ieškoti, kaip būtų galima tikėtis, atitikmenų tarp žemaičių ar prūsų dievybių ir katalikų šventųjų. Vienintelė, beje, pakankamai taikli tokio pobūdžio sąsaja – tarp bičių dievybės Babilo ir rusų stačiatikių gerbiamo Solovkų vienuolyno įkūrėjo šv. Zosimo. Tačiau net šis folklorinis bitininkystės Rusijoje pradininkas (vietinis rusų, o ne Visuotinės Bažnyčios šventasis) kaip šventasis tekste net neįvardijamas, gal Lasickis to ir nežinojo („pastarąjį [t. y. Babilą] rusai praminė Zosimu"). Tad tenka pripažinti, jog poleminio užmojo „žemaitiškoji" Lasickio knygelės medžiaga nerodo. Turbūt nereikia sakyti, kad niekaip nekritikuojami ankstesni Žemaitijos evangelizuotojai. Nėra jokių protestantizmui būdingų invektyvų, nukreiptų prieš katalikų dvasininkiją, jos abejingumą liaudies religiniam švietimui. Net ir šventųjų „lyginimo su žemaičių dievais" nėra nė kvapo. Tik *de facto* savarankiškoje vidurinėje jos dalyje, tarsi pamiršus ką tik aptartus žemaičius, gretinamos ne Žemaitijos, bet Antikos dievų ir šventųjų funkcijos. Vienintelis ryšys

54 Zenonas Ivinskis, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma: LKMA, 1978, p. 144.

tarp „žemaičių" ir „netikrų krikščionių" dalių per jėgą kuriamas chronologine bei kauzaline nesąmone: „labai daug krikščionių [...], mėgdžiodami *tiek žemaičius*, tiek senovės stabmeldžius, patys sau prasimanė kitų pagalbininkų" (*De Diis*, p. 51). Net ir šioje dalyje dėstymo tonas, palyginti su analogiškais to meto kad ir Andriejaus Volano tekstais, gan švelnus, o asmeninio patyrimo nuotrupose (apie maldelę šv. Martynui, apie patriotinį atspalvį turinčią „Dievo Gimdytojos" giesmę) – dargi neutralus.

Prijungdamas „kitų sarmatų" pagonybės aprašą Lasickis, regis, iš viso pamiršta jį susieti su šventųjų kulto kritika. Kiek paredaguotą Maleckio-Sandeckio veikalėlį autorius prijungiąs, „kadangi kiekvienas kad ir kaip surašytas pasakojimas teikia malonumo", todėl „ne gėda skaitytojo labui (*lectoris causa*) plačiau aprašyti mūsų sarmatų papročius" (*ibid.*, p. 53). Šis *le plaisir du texte* akcentas nepaneigia erudicinių autoriaus ambicijų, nors ir subordinuoja jas „populiaraus" skaitymo interesams. Tačiau tai nieku būdu nepagrindžia išvados, kad pateikti faktai esą pramanyti norint sudominti skaitytoją ir suteikti jam pramogos[55]. Jei Lasickis (eventualiai – ir Laskauskas) būtų norėję „palinksminti" skaitytojus, niekas nebūtų sutrukdęs pasakojimą apie žemaičių dievybes padaryti spalvingesnį ir kai kuriems teonimams primąstyti bent jau trūkstamas funkcijas. Aštuonių dievavardžių grupė *Salaus* – *Atlaibos* (*De Diis*, p. 49) palydima pastabos: „O ką daro *Salaus* [...] ir kiti panašūs, jie nenorom krikščionims atskleidžia. Jie esą žmonių pagalbininkai, todėl jų neva reikią šauktis". Akivaizdu, kad „nenorom [...] atskleidžia" tėra retorinė figūra, skirta ne taip tiesmukai pasakyti: „o ką

55 Kad suprastume tokių pasakojimų konstravimo techniką, verta palyginti, kaip Aleksandras Guagnini transformuoja Herbersteino anekdotą apie „žalčių garbintoją", ištiktą bausmės už tai, kad pakėlė ranką prieš „namų dievą" (BRMŠ II, p. 397 – vokiška versija) savo 1578 m. lotyniškame (BRMŠ II, p. 474) ir 1611 m. lenkiškame veikale (BRMŠ II, p. 497). Sausas ir lakoniškas Lasickio dėstymas nė iš tolo neprimena sultingų Guagnini porinimų; verta pastebėti, kad labiausiai išplėtoti Lasickio pasakojimai paimti kaip tik iš Guagnini.

daro *Salaus* [...], išklausti nepavyko, nors buvo stengtasi". Šie palikti neidentifikuoti, bet sutelkti į daiktą teonimai paliudija ne tik dviejų senovės vyrų sąžiningumą ir sveiką nuovoką. Argi nebūtų buvę linksma šaipūnams valstiečiams ar žemaičių bajorėliams pripasakoti negirdėtų neregėtų įdomybių apie dievą Šluotražį? Užuot taip pasismaginę, jie tiesiai sakė nežiną tokių dievų. Būtent šioje grupėje randame mįslinguosius, jokių lietuviškų žodžių neprimenančius *Dvvargonth*[56], *Klamals*. Čia ir matome kelis nesunkiai identifikuojamus vandenvardžius: Salavą (*Salaus*)[57], Tyklį (*Tiklis*)[58], Biržulį (*Birzulis*)[59]. Kad tai nėra dievai, galiausiai įsitikino ir Laskauskas, nors nepametė tikrumo, kad šie vardai ženklina kažką iš religijos srities – atsargiai juos vadina „pagalbininkais" (*opitulatores*)[60]. Galiausiai šis „pagalbininkų" fragmentas liudija buvus dvi informacijos kaupimo pakopas: a) tai, kas sužinoma iš kasdienės patirties, b) tikslinama kryptingai klausinėjant. Nėra reikalo Laskausko vaizduotis kaip šiuolaikinio folkloristo, apsiginklavusio profesionaliais klausimynais ir įrašymo technika, bet nėra ir jokio pagrindo jam neigti sveiką protą ar gebėjimą suvokti ir, tegu „buitiškai", tirti informaciją.

Noro „stebinti" skaitytojus ir žūtbūt „juodinti" katalikus nelaikant pagrindine autoriaus intencija, nėra taip paprasta pasakyti, kodėl

56 Galbūt čia galima įžvelgti šaknį *dvergr-*, žyminčią germanų mitologijos nykštuką (dvergą)?

57 Mūsų laikais tokio vietovardžio Žemaitijoje regis nesama, tačiau jis neblogai paliudytas Prūsijoje: čia ir Salava (vok. *Saalau*, liet. Želvos, dab. Каменское) su ežeru, Rytų Prūsijoje, Įsručio paviete (žr. *Ežeras ant milžino delno: lietuvių liaudies padavimai*, sud. Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995, p. 153, Nr. 224), ir iš šaltinių žinomas miškas – *silve Solove*, 1316 m., ir pelkė – *bruche Solaw*, 1354 m. (Hubert Górnowicz, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1980, p. 223, 266).

58 Kelmės raj., A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 345.

59 Netoli Varnių, A. Vanagas, *op. cit.*, p. 65; Jurginis, p. 73.

60 Apie sakralinę vieno „pagalbininkų" reikšmę žr. Gintaras Beresnevičius, „Slotrazis, szlotrazys, vanta", *Šiaurės Atėnai*, 1995-01-14, Nr. 2; kaip lietuviams būdingą ežerų kultą 1550 m. mini Mikalojus Lietuvis (Michalonis Lituani *De moribus*, p. 23, BRMŠ II, p. 402).

pagrindinio informatoriaus Jokūbo Laskausko (apie jį žr. žemiau, Nr. 2) sukaupta informacija sudomino Lasickį. Baryczas, neanalizuodamas konkrečių Lasickio pateikiamų mitologinių ar etnografinių duomenų, pabrėžė, kad tai gan plataus užmojo veikalas, surašytas turint pavyzdžiu Tacito „Germaniją".[61] „Germanija" tuo metu buvo išpopuliarėjęs veikalas, tiesa, labiau mėgtas vokiečių protestantų. Be kita ko, populiarus Pilypo Melanchtono parengtas leidimas laikomas vienu iš veiksnių, formavusių vokiečių nacionalinę savimonę[62]. Vis dėlto ryšys su šiuo veikalu gerokai perdėtas. Net pirmi knygelės sakiniai, primenantys „Germanijos" pradžią, gali būti parašyti sekant Guagnini tekstu, nors ir lenkia jį išsamumu.[63] Ingė Lukšaitė Lasickio veikalą pamėgino susieti su „valdinių tikėjimo problema" – su žemvaldžių kalvinistų pastangomis XVI a. pabaigoje „nedelsiant įtvirtinti savąjį tikėjimą liaudies

61 H. Barycz, *op. cit.*, p. 148; plg. A. Brückner, *op. cit.*, p. 108.

62 *Germania Cornelii Taciti*, ed. Ph. Melanchton, Wittenberg: Johannes Lufft, 1557. Plg. D. R. Kelley, „Tacitus Noster: The Germania in the Renaissance and Reformation", in: *Tacitus and the Tacitean Tradition*, ed. T. J. Luce, A. J. Woodman, Princeton University Press, 1993. Herfried Münkler, Hans Grünberger, Kathrin Mayer, *Nationenbildung. Die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller. Italien und Deutschland*, Berlin, 1998, p. 152–167.

63 Lasickis (*De Diis*, p. 42): *Samagitia mare attingit Balticum: cuius figura triangularis est. longitudo septuaginta milliarum Germanic[orum]. hanc separant fluuii: a Prussia Nemel, ab Curlandia regione Liuonica, Helingegau. quae prouinciae, aliaeq[ue] vsq[ue] ad Borysthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniae imperium agnoscunt.*
Guagnini (*Descriptio*, 60v): *Samogitia Regio satis ampla, proxima Lithuaniae, a Septentrione Liuoniae contermina est, marique Baltaeo sive Germanico ab occidente, nonnihil in Septentrionem reflectendo adiacet: Prussiam quoque in vicinia habet.*
Tacitas (*Germania*, cap. 1): *Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Raeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus septentrionali Oceano miscetur. Danuvius molli et clementer edito montis Abnobae iugo effusus plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat; septimum os paludibus hauritur.*

pasaulėžiūroje"[64]. Šį taiklų pastebėjimą verta įterpti į visos – ne tik protestantiškosios – krikščionybės reformos kontekstą[65]. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje XVI a. antroje pusėje kilo dėmesio liaudies tikėjimams banga, susijusi su reikalu atnaujinti liaudies pastoraciją. Domėjimasis pagonybės reliktais tuo metu praranda abstraktų, erudicinį pobūdį, būdingą ankstesniems autoriams – keliautojams bei istorikams. Šie reliktai imami suvokti kaip konkretaus luomo, valstiečių, „liaudies" religingumo bruožas. Antai ir Lasickis savo pasakojimą užsklendžia primindamas, jog kalbėta apie žemaičių liaudies (*vulgi Samagitarum*) dievus (p. 51). Toks poslinkis būdingas visai Europai. Valstiečiai, tiesa, dar nėra politinis luomas, todėl jų kultūra elito nesuvokiama kaip savitas reiškinys, tačiau liaudies religingumas jau imamas išskirti kaip ypatingas iššūkis ankstyvųjų Naujųjų laikų sielovadai, bendruomenėje „atradusiai" individą ir jo dvasinį augimą. Su bažnytinės reformos užuomazga prasideda ir kokybiškai naujas liaudies christianizacijos tarpsnis: valstiečiai matomi kaip Bažnyčios nariai, turintys jau ne tik išoriškai, bet ir vidujai išpažinti tikrąją (katalikišką arba protestantišką) krikščionybę. Konfesinė polemika formuoja mąstymą, pasirengusį atpažinti, tegu ir ne pripažinti, kitoniškumą. Intelektualų žvilgsnį ima traukti nebe antikvarinės įdomybės, bet „naujas horizontas", visuomenės „vidinė kitybė".[66]

Į „vidinės kitybės" atradimo procesą įsipina ir LDK reiškiniai. Žemaičių vyskupijos 1579 m. vizitatoriai, atskleidę daugelį bažnytinio gyvenimo negerovių, rimtesnių senosios religijos liekanų valstiečių gyvenime dar neįstengė aptikti.[67] Kasdieniam parapijiečių gyvenimui

64 I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*, p. 460–461.

65 Plačiau: Liudas Jovaiša, „Bažnyčios Reformos (1553 – 1655)", in: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 151–270.

66 Christian Grosse, „La 'religion populaire'. L'invention d'un nouvel horizon de l'altérité religieuse à l'époque moderne (XVIe – XVIIIe siècle)", in: *Dans le laboratoire de l'historien des religions. Mélanges offerts à Philippe Borgeaud*, éd. Francesca Prescendi, Youri Volokhine, Genève: Labor et Fides, 2011, p. 104–122.

tolimi, žmonių kalbos nemokantys ir dažnu atveju sielovados pareigas apleidę tuomečiai Žemaitijos dvasininkai maža ką galėjo pasakyti apie periferinius religinio gyvenimo reiškinius. Tačiau toje vizitacijoje ne kartą minėtas ir, regis, apklaustas Žemaičių kanauninkas Motiejus Stryjkovskis 1582 m. išleistoje „Kronikoje" jau pateikia lietuvių bei prūsų dievų katalogus ir daug kitos mitologinės medžiagos, nebuvusios Slucko dvare rengtame ir apie 1577 m. baigtame jo veikale „Apie lietuvių tautos ... ištakas". „Kronikoje" remiamasi ne tik metraščiais ar senųjų autorių knygomis, bet ir asmeniniais stebėjimais bei žmonių pasakojimais. Jėzuitas Jokūbas Laviškis (Lavinskis) netrukus, 1583 m., aprašo savo misiją Žemaitkiemyje – tai vienas pirmųjų iš daugelio jėzuitų laiškų, informuojančių ne tik apie religinę ar moralinę Lietuvos kaimo būklę XVI–XVIII a., bet ir apie pagoniškosios mitologijos ir ritualų reliktus. Mikalojus Daukša 1595 m. katekizme pateikia ir visą pirmąjį Dievo įsakymą pažeidžiančių kultų sąrašą. Lasickio rašinys dera prie tendencijos stiprinti liaudies religinę discipliną, tačiau iš kitų tekstų išsiskiria ankstyvu pirminio šaltinio pobūdžiu – Laskausko duomenys surinkti Valakų reformos metu. Jei teisingas spėjimas, kad tai buvo tam tikros ataskaitos apie savo misijinę veiklą dalis, tada jos likučius matytume kaip vieną ankstyviausių katalikiškosios, ar gal tiksliau ikikonfesinės reformos LDK dokumentų.

II. Lasickio informacija nepatikima, kadangi nei jis pats, nei jo informatoriai nemokėję lietuviškai ir nepažinoję krašto, kuriame gyveno.

Juozas Jurginis tyrinėtojų nuomonę kadaise apibendrino labai paprasta fraze: „J. Lasickio tyrinėtojai sprendė taip pat klausimą, ar J. Lasickis

67 Plg. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, par. L. Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998, p. 12 (liet. 11), 20 (19).

mokėjo lietuviškai, ar ne. Visi prieina išvados, kad nemokėjo"[68]. Tiesioginių duomenų, ar pats Lasickis nors kiek mokėjo lietuvių kalbą, nėra. Įprastas argumentas „prieš" – dievavardžių ir frazių iškraipymai tekste: „net ir palankiai Lasickio atžvilgiu nusiteikusius tyrinėtojus šokiravo jo veikale nurodytų žemaičių dievų gausumas, netaisyklingas jų vardų žymėjimas, lietuvių kalbos gramatikos taisyklių nepaisymas."[69] Anot Zenono Ivinskio, „iš pačių tekstų ir jų lotyniškų vertimų matyti, kad Ł[asickis] jokios nuovokos apie lietuvių k[albą] neturėjo".[70] Tačiau taisyklinga ar netaisyklinga kalbos vartosena šiuo atveju nieko neįrodo. Dauguma vadinamųjų „iškraipymų" ar „netaisyklingumų" lietuviškose citatose tėra tipingos rinkėjo klaidos, dėl savo įprastumo gan lengvai atitaisomos. Jų gausa suprantama – knyga rinkta užsieniuose ir be jokios autorinės priežiūros. Tokių rinkimo klaidų esama ir trečioje dalyje – iš Maleckio paimto teksto teonimuose (pvz., Occopir**mum** *Mal* – Occopir**uum** *Las*; Parg**num** *Mal* – Parg**uum** *Las*), juo labiau – slaviškose frazėse. Taigi atsakomybė už didžiausius nelotyniškų žodžių ir frazių iškraipymus turi tekti knygos rengėjui Grasseriui bei nežinomam spaustuvės rinkėjui, o ne tuo metu jau velioniui autoriui. Maža to, yra lietuviškų žodžių, kurie iškraipytais vadintini tik sąlygiškai, mat jie ne tiek dėl nesupratimo iškraipyti, kiek sulotyninti, ypač pridedant lotyniškas galūnes.[71] Reikia paminėti skirtumą tarp gebėjimo svetima kalba susikalbėti ir ja rašyti, o atsimenant faktą, kad XVI a. nebuvo jokios lietuviškos „norminės" rašybos (net lenkų ortografija tuo metu nebuvo nusistovėjusi), reikia pripažinti, kad lietuviškų tekstų užrašytojas su savo užduotimi susidorojo visai neblogai[72]. Galiausiai daugelyje

68 Jurginis, p. 56.

69 N. Vėlius, in: BRMŠ II, p. 575.

70 Z. I., A. Mž. [Z. Ivinskis, A. Mažiulis], „Łasicki Jan", p. 183; plg. tokią pat nuomonę W. Jaskiewicz, *op. cit.*, p. 67.

71 Visas šias „iškraipymų" priežastis suminėjo ir N. Vėlius („Senosios lietuvių religijos ir mitologijos tyrimo metmenys", in: *Lietuvių mitologija*, t. I, parengė N. Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995, p. 15). Vis dėlto atrodo, kad jis nepakankamai pripažino rinkėjo „indėlį".

religinių tradicijų teonimų formos nukrypsta nuo spėjamųjų norminių. Priežastys esti specifinės ir įvairios – pradedant tabuizacija ir baigiant ekstatiniu kalbėjimu. „Nelankstus, pedantiškas esamų fonetinių ir gramatinių taisyklių taikymas tokiai siaurai specializuotai kalbos sričiai kaip hieratinė onomastika baigtųsi kiaura nesėkme"[73].

Visas išvardytas aplinkybes reikia turėti galvoje ir mėginant nustatyti lietuviškųjų Lasickio tekstų tarminį pagrindą – suprasti tekstą netrukdantys *lapsus* ar ireguliarumai tarminiuose tyrimuose gali nuvesti klystkeliu.

Pagrindinis *De Diis* bruožas, leidžiantis spėti, kad autoriui lietuvių kalba nebuvo visai svetima – ištisų lietuviškų pasakymų rinkinys. Jų yra net septyni ir visi jie gan nesunkiai rekonstruojami. Nė kiek nemokantis lietuviškai žmogus vargu ar būtų galėjęs pakenčiamai užrašyti svetimai skambančius dievavardžius, juo labiau kažin ar būtų matęs reikalo perrašinėti ir ištisus ilgokus pasakymus. Šiek tiek tikrumo, kad autoriaus turėta kalbinės nuovokos prideda „aitvaro" vardo liaudiškos etimologijos (kildinant iš „tvora, tverti") žinojimas ir pateikimo būdas. Ji pateikiama taip, tarsi skaitytojas pats nesunkiai ją suvoktų, tačiau žodžių „aitvaras" – „aptvaras" sąskambis akivaizdus tik mokančiam lietuviškai, lotynų kalboje jis neegzistuoja[74]. „Žemaitijos" ir „Aukštaitijos" vardų kildinimas, nors ir tikslus, nėra svarus argumentas, nes tai buvo nuo Vytauto laikų Vidurio-Rytų Europoje plačiai žinoma etimologija[75]. Vis dėlto ir jos minėjimas rodo tam tikrą jautrumą kalbai.[76]

72 Pirmi lietuviški tekstai LDK išspausdinti tik 1582 m. Stryjkovskio „Kronikoje", pirma knyga – spėjamasis Petro Kanzijaus katekizmas – apie 1585 m.

73 Romanas Jakobsonas, palankiai cituojamas in: Martin L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford University Press, 2007, p. 135; pirminis šaltinis: Roman Jakobson, *Selected Writings*, t. VII, Berlin: Walter de Gruyter, 1985, p. 44–45.

74 *Aitvvaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat* = Aitvaras yra slogutis, jis gyvena už aptvarų. Pats žodis tai ir reiškia" (*De Diis*, p. 51).

75 Pietro U. Dini, *Aliletoescvr: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento*, Livorno: Books & Company, 2010, p. 281–282, 319.

76 Lasickis apskritai kreipė dėmesį į etimologiją – plg. dar ir lot. *nupta* etimologiją Maleckio laiško perraše (*De Diis*, p. 56–57), įterptą paties Lasickio.

Galime gan drąsiai teigti, jog Lasickis apie lietuvių kalbą šį tą nutuokė, tačiau biografiniai duomenys rodo, jog daugiau pramokti lietuviškai jis neturėjo nei laiko, nei sąlygų. Net jei tekstas ir galėjo būti baigtas antrojo laikotarpio Vilniuje pradžioje, laikas buvo pernelyg trumpas kalbai rimčiau pažinti, o kasdienėje Glebavičių aplinkoje veikiau buvo šnekama lenkiškai ir gudiškai, o ne lietuviškai. Daugėliau lietuvių kalbos ragauti Lasickis galėjo tik pirmuoju laikotarpiu Vilniuje, apie kurį nieko tikro nežinome, tačiau neapsiriksime pasakę, jog per užsienio kelionių dešimtmečius ji turėjo būti primiršta.

Nikolajus Mikhailovas pastebėjo paradoksalų dalyką – faktas, jog Lasickis lietuviškai nemokėjo ar mokėjo labai menkai, sustiprina jo perduodamos informacijos patikimumą. „Jeigu Lasickis tikrai nemokėjo lietuviškai, tuomet netikslus kai kurių formų užrašymas būtų lengvai paaiškinamas. Tačiau priėmus šią versiją, reikia atsisakyti kaltinimų, kad Lasickis kažką pats išgalvojo ir juos [...] adresuoti Łaskowskiui".[77]

Mikhailovo paminėtasis visa ko „kaltininkas" Łaskowskis, sulietuvintai dar vadinamas Jokūbu Laskausku, buvo valakų reformos vykdytojas Žemaitijoje, valdovo matininkas. Jis – vienas iš dviejų knygelėje įvardytų autoriaus amžininkų, turinčių reikalo su Žemaitija be tarpininkų. Antrasis asmuo – Žemaičių seniūnas Jonas Kiška. Čia pagaliau susiduriame su realia problema: kas per žmonės buvo Lasickio informatoriai, kokia buvo jų kompetencija? Būtent jų kompetencija ir lemia Lasickio teksto, kaip baltų mitologijos ir Žemaitijos etnologijos šaltinio, vertę.

Apie JOKŪBĄ LASKAUSKĄ (*Lascovius, Łas[z]kowski, Lac[z]kowski*) žinoma palyginti nedaug. Jis buvo lenkų bajoras, kilęs iš Kališo. Jo dėdė buvo Kališo pakamarė, Knyšino seniūnas, Lietuvos didžiojo kunigaikščio pilių ir dvarų prievaizdas Petras Chvalčevskis[78], vienas valakų

77 Nikolaj Mikhailov, *op. cit.*, p. 451.

reformos Lietuvoje vadovų.[79] Žemaitijoje Laskauskas minimas nuo 1534 m.[80] Per Valakų reformą jis nuo 1551 m. matavo karališkuosius dvarus, jo sudaryti inventoriai dažnai minimi istoriniuose šaltiniuose, be kita ko, ir Tarkvinijaus Pekulo 1579 m. atliktoje Žemaičių vyskupijos vizitacijoje.[81] Paskelbti Laskausko atlikti Karšuvos, Kretingos valsčių matavimai[82]. Žinotas jo išmatuotų Žemaitijos valsčių rejestras.[83] Už darbą Žemaitijoje Žygimantas Augustas 1568 m. kovo 12 d. Laskauskui suteikė tris kaimus Platelių seniūnijoje.[84] Veikiausiai todėl Lasickio tekste Plateliams ir jų apylinkėms skiriamas ypatingas dėmesys.

1579 m. rugsėjo 29 d. Laskauskas tikriausiai minimas dar kaip gyvas. 1597 m. lapkričio 25 d. jis įvardijamas kaip „velionis".[85] Mannhardtas mano Laskauską mirus prieš 1580-uosius, nes *De Diis* sakoma: „fuit

78 *Акты, издаваемые Виленскою Археографическою Комиссiею*, т. XXV: *Инвентари и разграничительные акты*, Вильна, 1898, p. 14.

79 J. Ochmanskis, *op. cit.*, p. 189.

80 W. Jaskiewicz, *op. cit.*, p. 67. Jurginis spėliojo, kad Laskausko ryšiai su LDK buvę glaudesni: „reikia labai abejoti, kad J. Laskauskas būtų buvęs tik Lenkijos, o ne Lietuvos bajoras, kad jis tokiam ūkiniam finansiniam reikalui, kaip valakų reformas, būtų buvęs atsiųstas iš kitur" – Jurginis, p. 91.

81 *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, p. 208, 209 (1579 m. rugsėjo 29 d.): „Šventosios Karališkosios didenybės matininkas Žemaičių žemėje". Plg. kitus minėjimus (pagal vardų rodyklę) *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, Pars I, coll. P. Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984; *idem*, Pars II, Roma, 1989.

82 *Акты, издаваемые Виленскою Археографическою Комиссiею*, т. XIV: *Инвентари имѣний XVI-го столетия*, Вильна, 1887, p. 101–152; *Акты...*, т. XXV: *Инвентари и разграничительные акты*, p. 8–93.

83 Laskausko (*Loszkowski*) 1568 m. surašytos ir 1570 m. įrištos 662 p. knygos („Jo Kar. M-bės valsčių rejestras: Plateliai, Gintališkė, Gargždai, Kretinga, Palanga") aprašas: K. Tiškevičius, *Neris ir jos krantai: istoriografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, Vilnius: Mintis, 1992, p. 359, išn. 9. Minima Šeduvos valsčiaus revizija 1562 m.: *Katalog Rękopisów Archiwum X.X. Sanguszków w Sławucie*, ułożył Bronisław Gorczak, w Sławucie: w drukarni M. Gajeckiego, 1902, p. 5–6, Nr. 18.

84 W. Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre = Latviešu-Prūšu mitoloģija*, Riga: Lettisch-Literarische Gesellschaft (*Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft* 21), 1936, p. 349; dokumentas žinomas tik iš Mannhardto liudijimo, jis dingo uždarius Vilniaus senybių muziejų po 1863 m. sukilimo.

85 *Codex Mednicensis*, Pars I, p. 578 (Nr. 325).

Jacobus Lascovius" – „buvo" (p. 46). Tačiau šis fuit gali būti taikomas tik baigtoms eiti revizoriaus pareigoms, supriešinant su Kiškos *šiandien* einamomis Žemaičių seniūno: „hodie est *[...] Kisska [...]. inter eos, qui minoris dignitatis sunt,* fuit *[...]*" Maža to, jei Laskauskas mirė prieš 1580-uosius, nebūtų aišku, kada ir kur jis būtų galėjęs sutikti Lasickį.

Tyrinėtojams itin rūpimas klausimas, kaip gerai Laskausko mokėta lietuviškai, atsakomas visiškai priešingai, nors remiamasi tais pačiais duomenimis. Pvz., Zenonas Ivinskis teigė: „Ł[askowskis] žmonių kalbos neišmoko [...] Apskritai iš Ł[askowskio] sudarytuose inventoriuose minimų vardų rašymo galima daryti išvadą, jog jis nė kiek neturėjo nuovokos apie lietuvių k[albą]"[86]. Tuo tarpu Jurginis tvirtino atvirkščiai: „Paėmus į rankas J. Laskausko surašytus inventorius ir palyginus juos su kitų revizorių tos pačios paskirties aktais, aiškiai matosi, kiek jis už kitus buvo lietuviškesnis [...], aiškiai skiriasi lietuviškų vardų, pavardžių ir ypač vietovardžių užrašymu [...]"[87]. Ivinskio teiginys gali pasirodyti keistas net nemačius pačių Laskausko tekstų. Nežinia kokia logika remiantis galima manyti, kad žmogus, išgyvenęs viename krašte daugybę (mažiausiai dvi dešimtis) metų, dėl darbo pobūdžio susidurdavęs su kaimo žmonėmis, ne tik nepramoko vietos kalbos, bet net nesugebėjo įsidėmėti vietovių, kuriose dirbo, pavadinimų. Peržvelgus minėtus inventorius matyti, kad juose išlaikytos gan tikslios lietuviškos valstiečių asmenvardžių formos, vietovardžiai lenkinami nė kiek ne daugiau, negu kituose to laikotarpio lenkiškai surašytuose dokumentuose. Iki 1579 m. Žemaičių vyskupijos vizitacijos rašovo fantazijos čia labai toli. Baigiamojoje Karšuvos inventoriaus dalyje gausu lituanizmų (lietuviška forma minimi burtininkai, daržinė, namai, lydimai, jaujos).[88] Maža to – Lasickio tekste lietuviškos frazės į lotynų kalbą išverstos gan tiksliai, suvokiant jų prasmę. Jas

86 Z. I. [Z. Ivinskis], „Łaskowski Jakób", in.: *Lietuvių enciklopedija*, t. XIV, Boston: LEL, 1958, p. 188–189; plg. *idem*, *Lietuvos istorija*, p. 144.
87 Jurginis, p. 69.
88 *Акты, издаваемые Виленскою Археографическою Комиссiею*, т. XXV, p. 90–93.

veikiausiai išvertė ne Lasickis, kaip sakėme, lietuviškai vargu ar taip gerai mokėjęs. Tad jeigu jų prasmė lotyniškai perteikta ne Laskausko dėka, tai kieno? Gal jas į visuotinę humanistų kalbą alaus įgėrę išvertė patys žemėpačių ir kaukų garbintojai? Lemiama gebėjimo susišnekėti lietuviškai ir santykių su liaudimi nuoroda yra Lasickio užrašytas gyvas Laskausko pasakojimas, kaip šis bendravęs su valstiečiais, „didelėmis pastangomis" mokydamas maldingumo ir ginčydamasis su jais religijos klausimais[89]. Pasakojime nėra jokių užuominų, leidžiančių manyti, kad Laskauskas su žmonėmis būtų šnekėjęsis per vertėją. Anot Lasickio, tikėjimo pagrindų matininkas mokęs karaliaus pavedimu.[90] Daugiau žinių apie panašią misijinę valakų reformos vykdytojų veiklą kol kas neturime, tačiau žvelgiant į sielovados padėtį XVI a. vid. LDK, valdovo iniciatyva neturėtų stebinti. Mikalojus Lietuvis, gal kiek persūdydamas, 1550 m. liudijo: „Jeigu kas [...] po visą Lietuvą, Žemaitiją ir Rusią ieškotų klebonų prie bažnyčių, iš kurių pajamų gali išsimaitinti keli kunigai, tai neatsirastų nė vienos, kur ganytojas gyventų nuolat arba bent dažnai ją lankytų"[91]. Kaip tik bendravimas su kaimu kasdienėse gyvenimo situacijose ir kalbos mokėjimas (nebūtinai tobulas) darė valdovo pareigūną pranašesnį už parapijose nereziduojančių klebonų samdytus vietos vikarus, kurių retas kalbėjo lietuviškai. Laskausko 1562 m. sudarytas Karšuvos valsčiaus inventorius su nurodymais suolininkams, paremtais 1557 m. Valakų įstatymu, bent netiesiogiai patvirtina matininkų pareigą pasirūpinti, kad valstiečių religinis gyvenimas būtų tvarkingas.[92] Suolininkams

89 Anot Ivinskio, „Greičiausiai Ł[askowskio] informatoriais buvo lenkiškai pramokusieji bajorai. Tad, pats su liaudimi betarpiškai nesusieidamas, Ł[askowskis] negalėjo patikrinti girdėtų duomenų" („Łaskowski Jakób", p. 188). Čia stebina nuoseklūi istoriko plėtojama „kaltumo prezumpcija": arba bajorai nieko nežinojo apie jiems pavaldžių valstiečių gyvenimą, arba žinojo, bet tyčia melavo; *tertium non datur* – variantas, kad informatoriai galėjo nemažai žinoti ir norėti papasakoti tiesą, net nesvarstomas.

90 *De Diis*, p. 46.

91 Mykolas Lietuvis, *op. cit.*, p. 70.

92 Karšuvos inventoriuje pateikiama platus biblinis žemės reformos pagrindimas (ypač remiamasi *Sk* 33, 34 ir 35 skyriais bei *Joz* 13, 14 ir t. skyriais). Mozė laikomas matininkų

nurodoma žiūrėti, kad kaimuose „visi vieną Viešpatį Dievą tikėtų [...], neprasimanydami kitų dievų".[93] Tai visiškai atitinka Laskausko skelbimą, kaip jį perteikia Lasickis („Jam skelbiant Vieną Dievą, stabmeldžiai atsakydavę: „Ko čia mums kiši Vienatinį Dievą, lyg galingesnį už visus mūsų [dievus]?" – *De Diis*, p. 46). Nenuostabu, kad ši „papildoma" misijų veikla leido Laskauskui, panašiai kaip vėliau jėzuitams, pažinti pagoniškojo religingumo reliktus iš vidaus. Šiame kontekste iškyla klausimas dėl paties matininko konfesijos. Remiantis senąja lenkų protestantizmo istoriografija, Laskauskų šeimą mininčią kaip protestantišką, sakyta Jokūbą buvus Lasickio bendratikį.[94] Vis dėlto toks teiginys nėra visai negineytinas. Nors ir ką manytume apie Žygimanto Augusto konfesinius svyravimus, nepanašu, kad religinę misiją jis būtų pavedęs atviram protestantui. Apie Laskausko tikybą nėra jokių užuominų minėtoje Pekulo vizitacijoje. Vysk. Motiejus Valančius irgi neturėjo žinių apie Laskausko protestantiškumą, netgi sakė jį skleidus teisingą tikybą.[95] Taigi Jokūbo Laskausko konfesinės priklausomybės klausimas neturėtų būti laikomas galutinai išspręstu.[96]

93 BRMŠ II, p. 424.
94 W. Mannhardt, *op. cit.*, p. 350 ir t.
95 Žr. „Žemaičių vyskupystės" 59-ą skyrelį „Liaskauskis verčia žemaičius ant gero" – M. Valančius, *Raštai*, t. II, Vilnius: Vaga (*Lituanistinė biblioteka* 12), 1972, p. 87–88. Žinias apie Laskausko veiklą Valančius galėjo paimti iš Lasickio, kurį įsakmiai pamini kita proga (p. 39). Vis dėlto apibendrinantis sakinys apie menkus Laskausko misijos rezultatus nepanašus į paties istoriko išplėtojimą ir gali remtis nepriklausomais šaltiniais. Kadangi nežinome, ar Valančius skaitė pirmąjį *De Diis* leidimą, ar sutrumpintą Elzevyrų versiją, negalime pasakyti, ką jis žinojo apie paties Lasickio religines pažiūras. Šiaip ar taip, argumentas *ex silentio* šiuo atveju turi galios.

pirmtaku. Laskauskas dargi sako matininką esant ne kokį „siuvėją, odininką ar vірėją, – nors ir tų luomų neniekinu, jei jie savo pašaukime laikosi maldingai" (*Акты*..., т. XXV, p. 10). Matininkų priedermės valstiečių religiniam ugdymui galbūt buvo grindžiamos Sk 33, 51–53: „Kai jūs pereisite per Jordaną į Kanaano šalį, turite pavaryti nuo savęs visus šalies gyventojus ir sunaikinti visus jų [dievų] atvaizdus. Turite sunaikinti visas jų nulietas statulas, nusiaubti visus jų alkus, užimti šalį ir joje įsikurti, nes jums priskyriau tą šalį, kad ją užvaldytumėte" (A. Jurėno vert.).

Lasickis savo informatorių Laskauską pamini poroje knygelės vietų.[97] Iš minėjimų matyti, kad karališkasis matininkas buvo jam pažįstamas ir asmeniškai pasidalijo savo žiniomis apie pagoniškuosius žemaičių tikėjimus.[98] Tekste Laskauskui priskiriami tik tiesiogiai jo vardu cituojami pranešimai. Tačiau Lasickio citavimo stilius leidžia teigti, kad didžioji dalis informacijos priklauso tam pačiam karališkajam matininkui (panašiai, pvz., toliau cituojamas Bullingeris – nors paminimas tarsi prabėgomis, didelė dalis teksto nurašyta pažodžiui iš jo veikalo). Deja, nėra duomenų spręsti, nei kokiomis aplinkybėmis Lasickis susipažino su Laskausku, nei kada tai įvyko. Galimas daiktas, jis buvo sutikęs Laskauską dar jaunystėje ir gautą informaciją išsaugojo daugelį metų. Gali būti ir kitaip – su Laskausku jam pavyko susipažinti (ar atnaujinti ryšius) jau gyvenant Krokuvoje 1581 m. arba vėliau, tik atvykus į Vilnių. Deja, net toks profesionalus ir apdairus istorikas kaip Zenonas Ivinskis, lenkų istoriografijos prielaidas jau paversdamas įsitikinimu,

96 Laiške Jonui Zamojskiui, rašytame iš Vilniaus 1579 m. birželio 26 d., galbūt mūsų Laskauskas kalba apie pavojų, kad pradėjus kampaniją prieš rusus galinti sugriūti pilietinė (konfesinė) taika, tačiau niekas dokumento turinyje nepatvirtina, kad rašyta protestanto (*Archivum Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronniego*, t. 1: 1553–1579, vyd. W. Sobieski, Warszawa: Piotr Lashauer i s-ka, 1904, Nr. 332, p. 347–348). Reikia pripažinti, kad laiško autoriaus tapatybė miglota. Leidinio paaiškinimuose nenurodant šaltinio tik teigiama, kad pastarasis Laskauskas pasirašęs 1583 m. (Vilniaus) evangelikų sinodo nutarimus. Nutarimai neišliko, tad tenka susilaikyti nuo sprendimo apie pasirašiusiojo tapatybę su Žemaičių matininku. Gali būti, kad aktus pasirašė kitas tos pavardės asmuo, Palenkės reformatų ministras, žuvęs 1606 m. (žr. Wengerscii *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, p. 261–262). Nuogąstavimai dėl religinės sumaišties, beje, pasitvirtino. 1581 m. rugsėjo mėnesį, karaliui Steponui Batorui esant karo stovykloje, Vilniaus katalikai sukėlė riaušes prieš reformatus ir liuteronus (žr. I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*, p. 410).

97 *De Diis*, p. 46, 50.

98 Mannhardtas (*op. cit.*, p. 350) teigia, jog Laskauskas buvęs Lasickio giminaitis. Jis remiasi Telšių (Žemaičių) konsistorijos sekretoriaus Jono Jurgio Prekerio (Jan Jerzy Prekier, 1807 – apie 1874) pasakojimu apie pastarojo viename „lenkiškų istorijos šaltinių rinkinyje" matytą tai patvirtinantį, bet nebeprieinamą dokumentą. Nėra jokio būdo šį pasakojimą kaip nors patikrinti.

teigė: „Susitikęs su Lasickiu Vilniuje 1577–1580 laikotarpy, Ł[askowskis] jam raštu yra davęs visą eilę žemaičių 'dievų' vardų, kurie nebuvo žinomi iktoliniams mitologijos šaltiniams"[99]. Kaip rodo biografiniai faktai, minimos datos nėra teisingos. Lasickis Vilniuje apsigyveno gerokai vėliau.

Šiandien jau neįmanoma tiksliai pasakyti, kokios apimties buvo iš Laskausko gautas dievų ir jų funkcijų katalogas, nei kokiu būdu (iškart ar dalimis, iš dalies žodžiu ar tik raštu) jis perduotas. Paties Lasickio vartojami žodžiai, apibūdinantys informacijos gavimo būdą, labiau tinka žodiniam pranešimui nusakyti: *ex quo haec percepi* (p. 46)[100] ir *ait* (p. 50), bet jie gali būti vartojami ir perkeltine prasme, kaip rašytinės komunikacijos sąvokų sinonimai. Lasickio tekste tiek daug dievavardžių, dievybių funkcijų nusakymų, lietuviškų posakių, kad galima pritarti nuomonei, jog autorius naudojosi Laskausko užrašais. Dievybių sisteminimas irgi veikiau yra Laskausko, o ne Lasickio darbas. Antai jau minėta teonimų grupė *Salaus – Atlaibos* (*De Diis*, p. 49) palydima, kaip sakėme, pastabos: „O ką daro Salaus [...] ir kiti panašūs, jie nenorom krikščionims atskleidžia." Ši pastaba galėjo būti išsakyta ar parašyta tik asmeniškai medžiagą rinkusio žmogaus; toks ar panašus paaiškinimas turėjo lydėti būsimos knygos autoriui atiduotą neidentifikuotų dievybių sąrašą (sunku įsivaizduoti, kad kiekvieną iš šešių minimų „dievų" informatorius būtų minėjęs skyrium, kiekvieną vis palydėdamas analogišku žodiniu apibūdinimu, o Lasickis juos pats sugrupavęs pagal šį požymį).

Vis dėlto negalima teigti, kad naudotasi vien tik Laskausko informacija – toliau aptarsime ir apie kitą galimą žinių šaltinį. Nėra ir jokio pagrindo teigti, jog Žemaitijos krašto ir gyvensenos aprašymas būtų paimtas iš mums nežinomo Laskausko raporto. Šis aprašymas sudarytas iš kelių šaltinių ir praturtintas paties *De Diis* autoriaus susirinkta informacija.

99 Z. I. [Z. Ivinskis], „Łaskowski Jakób", p. 188–189.
100 Plg. Jurginis, p. 66.

Dar vienas Lasickio informatorius galėjo būti buvęs JONAS KIŠKA – turtingas ir žymus politinis bei religinis veikėjas arijonas. Jo ir Lasickio keliai susiėjo gan anksti. Jie neabejotinai buvo susitikę ir bendravę Šveicarijoje. Štai 1563 m. lapkritį Kiška įsimatrikuliavo Bazelyje, 1564 m. pavasarį bėgdamas nuo maro epidemijos išvyko į Ciurichą ir prisistatė Heinrichui Bullingeriui, o rugsėjo 4 d. toliau traukdamasis nuo maro išvyko į Italiją.[101] Lasickis irgi 1563 m. gyveno Bazelyje, 1564 m. kovą drauge su grupe „lenkų" studentų, tarp kurių turėjo būti ir Kiška, taip pat atvyko į Ciurichą, o gegužės mėnesį jis jau gyveno Ženevoje. Abu, beje, buvo aktyvūs karaliaus Stepono Batoro šalininkai. Juodu palaikė ryšį ir laiškais. Rašydamas Kiškai, Lasickis kreipdavosi į jį „mano mieliausiasis"[102]. Jono Kiškos domėjimąsi žemaičių tikėjimais galbūt liudytų viena smulkmena. Motiejus Stryjkovskis dedikavo Kiškai savo „Kronikos" IV knygos 4 skyrių „Apie Rusijos, Lenkijos, Žemaičių, Lietuvos, Livonijos ir Prūsijos gyventojų stabmeldžių senąsias apeigas, arba veikiau beprotybes, ir jų netikrų dievų įvairovę". Iki galo nėra išaiškinta, kokiais kultūriniais bei politiniais motyvais vadovavosi Stryjkovskis, skirdamas savo knygos dalis įvairiems asmenims[103], tačiau reikia manyti, kad Jono Kiškos kaip „dedikato pasirinkimas nebuvo atsitiktinis" ir sietinas su jo asmeninėmis religinėmis paieškomis.[104] Tai, kad Žemaičių seniūnas funkciškai skirtingai (vienu atveju kaip dedikatas, kitu – kaip pasakojimo personažas) iškyla dviejų tarpusavyje nesusijusių autorių rašiniuose, tačiau vienodame sarmatiškosios pagonybės kontekste, leidžia tarti jį domėjusis žemaičių „senosiomis apeigomis" ir galėjus būti vienu iš Lasickio informacijos šaltinių. Iš ką tik paskirto Žemaičių seniūno

101 Plg. N. Asadauskienė, *op. cit.*, p. 182–184.
102 H. Barycz, *op. cit.*, p. 67.
103 Žr. Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas, Barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 78–80.
104 Plg. N. Asadauskienė, *op. cit.*, p. 199–200.

Lasickis galėjo patirti, pvz., apie keistą Žemaitijos kilmingųjų pagarbą savo protėviams.[105] Taip ironizuoti diduomenę galėjo religinis disidentas ir drauge galingas magnatas, pakankamai išmanantis garbingų giminių genealogijas; valstiečių tikėjimais besidomintis karališkasis matininkas nebent tik susimaišius protui galėtų apkaltinti Kęsgailas arba Šemetas garbinant sudievintus giminės pradininkus.[106] Atkreiptinas dėmesys į p. 48 esantį intarpą apie lietuviško medaus bei vaško gausą ir pastarojo eksporto geografiją. Jis daro nesklandžios kompiliacijos įspūdį. Aptaręs bičių dievybes autorius prijungia temiškai (medus) artimą iš kito šaltinio gautą žinią. Naujas pasakojimo epizodas, nepaisant minties šuolio, dirbtinai prijungiamas žodeliu *praeterea* („be to") su nuoroda į aprašytą giminių globėjų kultą. Panašu, kad fragmentas apie bičių produktus paimtas iš to paties šaltinio, (hipotetinio) Kiškos pasakojimo užrašų, paskui pasakojimas tęsiamas asociacijos dėka.

Lasickio žinios apie Žemaitijos ekonomiką irgi galėtų būti gautos iš Jono Kiškos (žr. veikalo planą). Antai minėta digresija apie bitininkystės ūkį galėjo „atsivesti" ir tolesnę pasakojimo dalį apie vietovių globėjus. Be abejo, Žemaičių seniūno kaip Lasickio šaltinio vaidmuo – gryna hipotezė, kaip ir daugelis kitų autorių svarstymų apie Lasickio knygelės genezę.

III. Lasickio informacija nepatikima, nes jo veikale minima neįtikėtinas skaičius dievybių, daugelis jų kituose šaltiniuose nepaliudytos, kai kurie teonimai iš tiesų esą ne dievų vardai, o vietovardžiai ar paprastų realijų įvardijimai.

Pati dievybių gausa neturėtų labai stebinti. Veikiau mažas jų skaičius liaudies tikėjimuose verstų žemaičius laikyti religijos istorijos išimtimi.

105 *De Diis*, p. 48.

106 Kęsgailos buvo viena pirmųjų LDK diduomenės šeimų, ėmusių simpatizuoti protestantizmui; daug evangelikų buvo ir tarp jų įpėdinių Šemetų (I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*, p. 250, 256).

Jau Useneris pastebėjo galimybę šiuo požiūriu gretinti graikų, romėnų ir baltų religijas.[107] Pakaks paminėti, jog romėnai turėjo dievybių kiekvienam žemės įdirbimo etapui, nors jos veikiausiai patyrė institucinį sisteminimą, tačiau nėra pagrindo abejoti, jog už jų stovi autentiški romėnų valstiečių religiniai vaizdiniai.[108] Iš negausių lietuviškų šaltinių dievų gausa minima bene patikimiausiame – Martyno Mažvydo „Katekizme" (1547). Savo prakalboje „Knygelės pačios bylo lietuvnykump ir žemaičiump" jis teigia: „Be šito mokslo žmones regit kleidžiančias, / Ir deivių šimtą (jei tatai nemaž) turinčias"[109]. Niekas neginčys, jog „šimtas deivių" yra retorinė figūra, tačiau ji turi prasmę tik tada, kai hiperbolizuojamas skaičius yra didelis, antraip hiperbolė būtų ne retorinis perdėjimas, o sąmoningas klaidinimas.

Žinoma, istoriko nerimas, kai šaltiniai pernelyg išsiskiria, yra visiškai natūralus. Pirmiausia tenka įvertinti šaltinių statusą ir jų tarpusavio santykį. Užtenka peržvelgti „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių" I ir II tomus, kad pamatytume iki šiol nepakankamai įvertintą dalyką: Laskauskas yra pirmas LDK gyventojas, surinkęs ir, kaip pagrįstai spėjame, užrašęs mitologinės ir folklorinės medžiagos. Maža to, jo informacija rinkta per ilgesnį laiką ir remiasi, anachronistiškai tariant, „lauko tyrimais". Todėl natūralu, kad ji aprėpia visus parakrikščioniškojo šventybės pasaulio aspektus. Rašiusieji apie Lietuvos mitologiją iki Laskausko (*de facto* ir iki Lasickio) buvo svetimšaliai, labai kliovęsi rašytiniais irgi svetimšalių šaltiniais, atsitiktiniais patyrimais bei pasakojimais ir dažnukart pirmenybę teikę literatūrinėms ambicijoms, o ne

107 Hermann Usener, *Götternamen: Versuch einer Lehre von der Religiösen Begriffsbildung*, Bonn, 1896. Pati Usenerio teorija nėra neabejotina – veikiau užgriebęs fenomeną, jis pasidavė tuo metu turbūt neišvengiamam evoliucionizmui, kaip vieninteliam universaliam aiškinimo metodui.

108 Vsevolod Basanoff, *Les dieux des Romains*, Paris: PUF, 1942, p. 29.

109 Cituojame pagal transpoziciją: Martynas Mažvydas, *Katekizmas*, fotografuotinis ir transponuotas tekstai, par. Bonifacas Stundžia, Ritutė Šepetytė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 31, eil. 15–16 (orig. p. 10).

medžiagos autentiškumui. Tad išsiskyrimas su vienalaikiais ar ankstesniais šaltiniais neturėtų būti argumentas prieš Lasickio perimtą ir spaudai parengtą medžiagą.

Kitas reikalas – vėlesni šaltiniai. Jų autoriai, kad ir XVI a. pab. – XVII a. jėzuitai, gyveno jau kitokiame pasaulyje negu Laskauskas, net jei ir galėjo asmeniškai susidurti su pagonybės reliktais. Laskauskas turėjo progos regėti Žemaitijos kaimą dar nepermainytą Valakų reformos. Net ir nelabai gausūs tyrimai rodo, kaip buvo sukrėstas visas valstietijos gyvenimas: pasikeitė naujoviškų prievolių formuojamas gyvenimo ritmas, kito ūkis, šeima, bendruomenės sąranga, tam tikru mastu net ir kraštovaizdis. „Įgyvendinant valakų sistemą, ne tik nebuvo atsižvelgiama į valstiečius, į jų anksčiau dirbtas žemes, jų dydį, jų ribas, bet, reikalui esant, net ir jų senosios trobos nugriaunamos, sodybos išardomos, o jie patys nukeliami ten, kur reformos vykdytojams atrodė būsiant patogiau baudžiaviniam dvaro ūkiui. Daugybė anksčiau buvusių smulkių žemės gabalėlių ir rėželių, tarpusavyje susiraizgiusių, priklausiusių įvairiems jos naudotojams ar savininkams, buvo pašalinta. Visa žemė buvo sujungta vienon vieton ir taisyklingai geometriškai išmatuota. [...] Kur valstiečių baudžiauninkų buvo per daug, jie buvo be atodairos keliami kitur, kur jų trūko, nors ir už kelių šimtų kilometrų. [...] Tas pats įstatymas sutvarkė taip pat ir valstiečių priežiūrą ir valdymąsi. [...] valstiečiams valdyti buvo skiriami vaitai ir suolininkai. [...] Kadangi vaitas seniūno buvo skiriamas iš pačių valstiečių, tai į jį reikia žiūrėti kaip į valstiečių atstovą. Taip pat ir suolininkai buvo valstiečių atstovai. [...] Valakų reforma galutinai atskyrė bajorus nuo valstiečių, o valstiečiams nebuvo pripažinta jokia žemės nuosavybė, patys gi jie visur suvesti į vieną bendrą baudžiauninkų luomą.“[110] Tokio masto ūkinės ir socialinės permainos, desakralizuojančios laiko tėkmę, reikalaujančios jau ankstyvajai moderniajai epochai

110 Konstantinas Avižonis, *Rinktiniai raštai*, t. II, red. A. Avižonienė, R. Krasauskas, Roma: LKMA, 1978, p. 199, 202, 204.

būdingo instrumentinio, manipuliacinio santykio su gyvenamąja erdve, trupino senojo pasaulėvaizdžio likučius[111]. Baudžiavinės bendruomenės transformacija uždėjo prievolę (o drauge ir suteikė galimybę) pareigūnams kontroliuoti valstiečių religinę praktiką – taip buvo gerokai paspartintas liaudies krikščionėjimas. Valakų reformos sukelti procesai buvo ilgos trukmės, tačiau kai kurie padariniai ėmė ryškėti gan greitai. Dalis dievų dėl radikaliai pasikeitusios gyvensenos tiesiog prarado funkcijas ir buvo greit užmiršti, kai kurie kiti nustojo vardų ir pradėti šaukti kilmininku + „dievas" pagal jiems pavaldžią sritį (plg. Lasickio *Audros* [dievas]). Bendruomenės ir asmens gyvastingumą palaikantys veiksmai (sėjos pradžia, derliaus ėmimas ir sutvarkymas, statyba, ugnies kūrimas, alaus darymas, duonos kepimas) reformos metu suardžius tradicinę sanklodą buvo numitinti ar bent nustumti į nereflektuojamų prietarų bei etnografinių papročių lygį per tolesnį šimtmetį, tačiau juos įprasminanti mitų ir ritualų sistema turėjo sunykti keičiantis kartoms.

Lasickio teonimų sąrašą yra prasmės lyginti su vieninteliu originaliu Motiejaus Stryjkovskio žemaičių dievų katalogu (1582 m.)[112]. Iš 16 Stryjkovskio išvardytų teonimų Rūgutis (= *Rauguzemepati*), Žemininkas ir Bubilas sutampa su Lasickiui žinomais, Krūminė (*Kruminie Pradziu Warpu*) veikiausiai yra Žemynos kultinė epiklezė[113] (apie epiklezę žr. žemiau), bent keturi yra minėti „kilmininkiniai" (Šeimos dievas, Upinis dievas, *Gulbi* dievas, Kelių dievas), tinkantys į draugiją Audros dievui.

111 Archajinį ikikriščionišką pasaulėvaizdį bendrais bruožais mėginta rekonstruoti: Vytautas Ališauskas, *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvermė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 67–71.

112 *BRMŠ* II, p. 512–514 (orig.); p. 546–547 (liet. vert.).

113 Plg. XVII a. pab. anoniminį tautosakos rinkinį: „Tirštas krūms, dirma rasa! Brandžią varpą, Žemynėle žiedkele!" (*Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priežodžiai, patarlės, mįslės*, par. Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 490–491); užkalbėjimą: „Žeminė, krūminė, kur buvai, tį ir eik" (*Lietuvių užkalbėjimai, gydymo formulės*, sud. Daiva Vaitkevičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 470, Nr. 1100, plg. Nr. 1101).

Juos galima tapatinti su kai kuriomis Lasickio minimomis savus vardus tebeturinčiomis dievybėmis. Tad lygiai pusė Stryjkovskio dievų priklauso tai pačiai religinei sistemai kaip ir Lasickio. Likę aštuoni yra labai įvairūs, bet visi vienu ar kitu atžvilgiu keliantys abejonių – *Sotwaros* ir *Goniglis*, galintys būti mums žinomų gyvulininkystės dievų eponimais, matyt, nebeatkuriamai iškraipyti *Chaurirari*, *Swieczpunscynis*, iš rašytinių šaltinių kažkodėl čia priglaustas Puškaitis, apie kurio kultą Žemaitijoje ir pats kronikininkas nieko tikro nežino („galbūt ir dabar tebesimeldžia"), veikiausiai pramanytas ar su ritualo pavadinimu supainiotas Prakorimas (pažodžiui: korio pralaužimas, pradėjimas valgyti medų), apie kurį kalbant figūruoja mįslingi *ofiarnicy*, manding, pasiskolinti iš Maleckio ar kokio kito prūsų mitografo minimo „aukotojo" (*sacrificulus*), galiausiai nesusipratimai – Didis Ladas, išrastas neteisingai interpretuojant lietuviškos dainos tekstą ir *Lituwanis*, lietaus dievybe tapęs dėl klaidingos etimologijos, tikėtiniausia, jog tolygus latvių folklore apsčiai paliudytam inkubiniam demonui Lietuveniui (*Lietuvēns*) – taip manė jau Mannhardtas. Tad tikrõs prieštaros tarp šių sąrašų nėra. Tai, kad Stryjkovskio sąrašas daug trumpesnis, gali būti paaiškinta jau minėta po Valakų reformos paspartėjusia senojo pasaulėvaizdžio destrukcija, taip pat nepalyginti trumpesniu autoriaus gyvenimu Žemaitijoje ir siauresniu geografiniu akiračiu. Mat Stryjkovskis Žemaičių kanauninko vietą gavo tik 1579 m., o knyga, kad ir koks operatyvus būtų buvęs leidėjas, turėjo būti baigta bent 1580-aisiais, vėliausiai iki kitų metų vidurio. Etnologinei medžiagai sukaupti istorikas geriausiu atveju turėjo pora metų, ko negalima nė lyginti su Laskausko patirtimi.

Papildomo aiškumo sprendžiant, kiek autentiški ir derantys su mums žinomų šaltinių kontekstu Lasickio teonimai, suteikia Nikolajaus Mikhailovo sudaryta lentelė. Joje visi dievavardžiai sugrupuoti į tris skiltis. „Pirmajai grupei priklauso teonimai, žinomi iš kitų šaltinių arba daugmaž tikėtinai kildinami iš jau žinomų dievų ir dvasių vardų. Antrajai

grupei priklauso dievavardžiai, aptinkami tik Lasickio traktate, tačiau lengvai iššifruojami ir laikytini jau žinomų dievybių vietiniais variantais ar aprašomaisiais epitetais arba sietini su labai konkrečiomis toponiminėmis sąvokomis. Trečiajai grupei priklauso tie dievavardžiai, kuriuos tikrai sunku interpretuoti ir kurie randami tik Lasickio traktate".[114]

Mikhailovo eksperimentas pasiteisino ir atrodo vertas pakartoti naujomis sąlygomis. Toliau pateikiama lentelė parengta Mikhailovo darbo ir jo suformuluotų principų pagrindu, tačiau modifikuota remiantis platesne mitologijos duomenų ir tyrimų baze. Visi pirmosios ir svarbesni antrosios skilties papildymai motyvuojami trumpomis išnašomis. Į mūsų sąrašą neįtrauktas *Auxtheias Vissagistis*, kurį laikome krikščioniška epikleze[115] ir protėvių vardai *Simonaitem*, *Sidzium*, *Ventis Rekiczouum*, kurie pakankamai skaidrūs, kad nepatektų į trečiąją grupę, tačiau, mums regis, neatitinka Mikhailovo siūlomų I arba II grupės kriterijų.

I	II	III
1. Aitvvaros	1. Algis	1. Alabathis
2. Apidome[116]	2. Audros (dievas)	2. Atlaibos
3. Aspelene[117]	3. Ausca	3. Austheia
4. Babilos	4. Birzulis	4. Bentis
5. Deuoitis[118]	5. Bezlea[119]	5. Dvvargont
6. Dugnai[120]	6. Breksta	6. Gondu

114 N. Mikhailov, *op. cit.*, p. 452; lentelė yra tame pačiame puslapyje.

115 Šiek tiek kitaip, labiau pabrėždamas polinkį į religinį sinkretiškumą, reikalą mato Pranas Vildžiūnas, „Auxtheias Vissagistis – supagonintas krikščionių Dievas", in: *Senovės baltų kultūra* 8, Vilnius: Kronta; 2009, p. 69–81.

116 *Apidome* = Apidėmė, paliudyta Wolfenbüttelio postilėje (1573) kaip „czertas", t. y. demonas (*BRMŠ* II, p. 446).

117 *Aspelene* = Užpelenė, t. y. už ugniakuro („peleno") tūnanti dievybė, paliudyta Vilniaus jėzuitų kolegijos 1611-ųjų metiniame laiške (*Vsspeleni* – *BRMŠ* II, p. 625).

118 *Dievaitis* ir *Vetušas* – gerai paliudytos Mėnulio arba Perkūno epiklezės.

119 Mikhailovas *Bezlea* priskiria III grupei, tačiau ji sudaro porą su II grupei priskirta *Breksta* ir turi etimologiškai aiškų vardą (žlėti „aušti").

120 *Dugnai* jėzuitų ataskaitose minimi ne kartą.

7. Gabie	7. Budintaia	7. Guboi
8. Giuoitos[121]	8. Datanus[122]	8. Klamals
9. Kaukie	9. Derfintos	9. Kremata
10. Krikshthos	10. Ezagulis	10. Luibegeldas
11. Lavvkpatimo	11. Ezernim	11. Orthus
12. Matergabiae	12. Gardunithis[123]	12. Pesseias
13. Miechutele[124]	13. Kierpiczus	13. Siriczus
14. Modeina	14. Kirnis (2×)	14. Srutis
15. Numeias	15. Krukis	15. Tavvals
16. Percunos	16. Kurvvaiczin Eraiczin	16. Tvverticos
17. Percuna tete	17. Lasdona	17. Vblanicza
18. Polengabia	18. Ligiczus	
19. Ragaina	19. Pizio	
20. Rauguzemepati	20. Prigirstitis	
21. Vetustis[118]	21. Priparscis	
22. Vielona	22. Ratainicza	
23. Zemiennik	23. Salaus[125]	
24. Zemina	24. Siliniczus	
25. Zemopacios	25. Szlotrazis	
	26. Tiklis[125]	
	27. Tratitas Kirbixtu	
	28. Vvaizgantos	
	29. Walgina	
	30. Warpulis	

121 *Giuoitos* – tai tos pačios „gyvatės", šia forma minimos daugybėje šaltinių. Nelabai aišku, kodėl Mikhailovas vietą joms suteikia II skiltyje.

122 Mikhailovas teisus, teigdamas, kad *Datanus* „perdėtai lotynizuotas", tačiau nesunku susekti, kad teonimas yra veiksmažodžio „duoti" vedinys.

123 *Gardunithis* Mikhailovo gretinamas su prūsų *Gardoits* / *Bardoits*, šaltiniuose apibūdinamu kaip jūrininkų dievas. Vis dėlto jų funkcijos pernelyg skiriasi, o ir pats Mikhailovas pripažįsta, kad šis teonimas galėtų atsidurti II grupėje.

124 Tapatiname su Wilhelmo Martinijaus (1666) *Meletette* (BRMŠ III, p. 63), patvirtinamą Pretorijaus-Brodovskio *Mėlettėle* (BRMŠ IV, p. 29).

125 Labai tikėtina kad tai hidronimai Salavas ir Tiklys (žr. aukščiau).

Lentelės duomenis apibendrinsime Mikhailovo žodžiais, pakeisdami buvusius skaičius savais, o jo skaičius rašydami skliaustuose: „Iš 72 (76) dievavardžių 25 (19) aptinkami ir kituose šaltiniuose ar bent gali būti daugmaž tikėtinai kildinami iš jau žinomų teonimų. 30 (31) vardų gali būti laikomi lietuviškais ar žemaitiškais, lingvistiniu ir semantiniu požiūriu paaiškinamais ar siejamais su tam tikrais toponimais, hidronimais, antroponimais ar gamtos objektais bei fenomenais. 17 (26) vardų regisi gali būti įtartini, klaidingi ar net išgalvoti. Taigi net labai kritiškai vertinant Lasickio traktatą, galima teigti, kad tik mažiau negu ketvirtis (trečdalis) jo minimų vardų nėra patikimi..." Kai nekeliančiais abejonių teonimais laikytina 33 nuošimčiai sąrašo vardų, vargu ar begalima ginti teiginį, kad „iš gausaus Lasickio vardyno neabejotinai yra pasilikę tik keletas dievybių, būtent, Perkūnas, žemės dievybė – Žemyna. Taip pat ryški buvo miško [...] dievybė – Medeinė, kurią jau mini Ipatijaus kronika"[126].

Žinoma, dalis Lasickio sąrašo dievybių liks pakankamai mįslingos, rekonstruojamos tik analizuojant plačius baltų-slavų ir indoeuropiečių religinius ir mitinius kontekstus. Tokios rekonstrukcijos visada apytikrės ir rizikingos, kaip rizikingos kiekvienõs archeologijos išvados. Vis dėlto esama bent vienos gan patikimos procedūros – galima patikrinti, kiek turima informacija apie dievybę atitinka mitinį baltų (kai kada ir indoeuropiečių) pasaulėvaizdį ir jį liudijančius folkloro, ritualo, tikėjimų kontekstus. Tokia atitiktis yra pakankamai svarus argumentas prieš skeptikus, neigiančius dievybės autentiškumą.

Kaip pavyzdį galime paimti garsiąją „Perkūno tetą". *Percuna tete* yra vienas sunkiausiai interpretuojamų Lasickio personažų. Čia pasiūlysime tik keletą orientyrų, padedančių mitologemą lokalizuoti minėtuose

126 Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija*, p. 144. Keisčiausia, kad Ivinskis prieštarauja pats sau, kai tarp neabejotinų lietuvių senųjų dievų mini Lasickiui žinomą Gabiją ir tik iš Lasickio sužinotą Varpulį; deja, jų apibūdinimas nėra visai tikslus (p. 143).

kontekstuose. Iškart aptaręs *Percunos*, prieš pereidamas prie Audros dievo, Lasickis tęsia (p. 46):

> *Percuna tete, mater est fulminis atque tonitrui: quae solem fessum ac puluerulentum, balneo excipit: deinde lotum et nitidum, postera die emittit.*
>
> *Percuna tete* yra Žaibo ir Griausmo motina, kuri Saulę, nuvargusią ir dulkėtą, priima pirtyje, o tada kitą dieną išleidžia švarią ir švytinčią.

1. Pradėkime akivaizdžiu dalyku: tai mito fragmentas. Nesunku pastebėti, kad jis implikuoja mitinį pasakojimą apie Perkūno šeimą, taigi ir jo kilmę, Saulės veiklą regimojoje erdvėje dienos metu, Saulės santykius su Perkūnu ir jo šeima.

2. Reikia konstatuoti, kad apie Perkūno šeimą – jo gimdytojus ar sutuoktinę – iš šaltinių nieko tikro nežinome. Folkloriniai duomenys prieštaringi, rodantys, kad priminis mitas buvo prarastas. Vien ko vertas teiginys, kad „Perkūnas neturi šeimos“, išvardijant jo brolius[127]. Viena sakmė liudija, kad klausimas apie Perkūno kilmę buvo tabuizuojamas.[128] Tikėtina, kad Perkūnas gimė iš pirmapradžio incesto – brolio ir sesers santuokos, taip kaip ir Dzeusas (plg. Apolod. *Bibl.* I 1. 5).

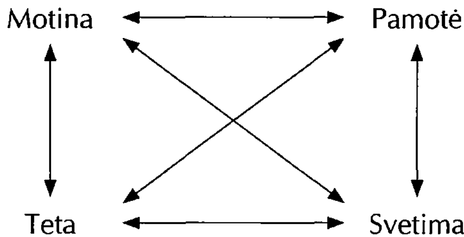
3. *Percuna tete* aiškinta visaip – tai Perkūno „tėtė“ (pvz., Simonas Daukantas), tai „motina“ (Teodoras Grienbergeris), tai „žmona“ (kad ir Vladimiras Toporovas). Tačiau nėra jokių aplinkybių, verčiančių

127 Pvz., Jonas Balys, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 52, Nr. 397–398, 401–403 ir bandymas kalbėti „logiškai“: „Perkūnas neturi nei žmonos, nei brolių, nei seserų, nes jis yra Dievas. Perkūnas yra tik vienas“ (Nr. 399). Plg. Pēteris Šmitas, *Latvių mitologija*, vertė Dainius Razauskas, Vilnius: Aidai, 2004, p. 34–35.

128 „Iš kur Perkūnas – niekas nežino. Vieną kartą Panelė Švč. klausė Dievo: „Iš kur pasidarė Perkūnas?“ O Dievas sako: „Be manęs niekas nežino ir tau nereikia žinoti“ (J. Balys, *Raštai*, t. 1, p. 33).

Perkūno tetos įvardijimą skaityti ir suprasti kažkaip kitaip, ne paraidžiui. Teta – tai tėvo arba motinos sesuo. Tačiau „teta" gali būti įvardijama ir kiekviena didžiajai šeimai priklausanti vyresnė moteris.

4. Geroji Saulės prausėja, nors ir būdama „Žaibo ir Griausmo motina", mite pirmiausia apibrėžiama per santykį su Perkūnu (kaip jo *teta*). Tai rodo, jog jos ryšys su pastaruoju – ypatingas, panašus kaip motinos. Tad Perkūnas laikytinas našlaičiu, kuriam motiną pakeitė teta. Vidiniuose šeimos santykiuose trys moterys – motina, pamotė ir teta (kūma) vaiko atžvilgiu apibrėžtinos kaip „savos" svetimosios, šeimai nepriklausančios moters atžvilgiu. Folklore pamotė ir teta našlaičiui yra motinos substitutai; pamotė paprastai vaizduojama neigiamai, kaip blogasis motinos pakaitalas, motinos priešingybė, tuo tarpu teta yra gerasis motinos pakaitalas, net jeigu motinai ir netolygus.[129] Savo ruožtu teta, kaip vaiko globėja, yra pamotės priešingybė. Schemiškai šių keturių moterų santykį galima pavaizduoti taip:

5. Dumézilis savo „Archajiškojoje romėnų religijoje" atkreipė dėmesį į mįslingą „dviejų motinų" mitologemą. Dvi motinas paprastai turi arba vyriškosios giminės Saulė, arba jam atstovaujantis herojus. Vėliau šis motyvas suracionalinamas – antrosios motinos vietą mite užima įmotė

129 Plg. LKŽ pateiktas patarles, rodančias tetos vaidmens ambivalenciją: „ir bėda ne bėda, kai už pečių gera teta" KrvP(Vlkv); „ir gera teta – vis tiek ne motina" LTR(Gdr); „ir geriausios tetos ranka už motinos kietesnė, ir meilūs jos žodžiai už motinos barimą šiurkštesni" KrvP(Mrk).

arba *teta*. Motina nebūtinai turi būti mirusi – vaikas gali būti tiesiog paliktas arba atiduotas auginti tetai.[130] Perkūno teta natūraliai įsiterpia į šių, iš indoeuropietiškojo paveldo atklydusių, „tetų" būrelį.

6. Baltų areale „tetos" mitologema nėra visai nežinoma. Ją mini Adomas Kirkoras, kalbėdamas apie lietuviškosios Gudijos tikėjimus. Tai *Цiоця*, kaip teigia Kirkoras – „vasaros valdovė". Tetos figūrai jo knygoje skiriama keliolika puslapių. Didžioji jų dalis užpildyta metodiškai nekontroliuojamomis rekonstrukcijomis, nežymint, kur paties autoriaus išvados, kur konkretūs etnologiniai faktai. Vis dėlto negalima viso teksto laikyti tik rašytojo vaizduotės žaismu. Nėra pernelyg sunku perprasti, kaip autorius kuria savo naratyvą, tarsi margą skiautinį durstydamas iš, jo akimis, derančių tikrų ir pramanytų slavų mitologijos gabalėlių: „Po Kalėdos šventės, skirtos išimtinai Dievaičio [*Божича* = Dažbogo = Saulės – *V. A.*] gimimui, ateina šventė skirta Žaibo (*Молнiи* – mot. g.), Vasarės (*Лѣтницы*), Griausmės (*Громовницы*), Perkūno žmonos, – t. y. baltarusiškos Tetos (*Цiоци*) garbei"[131]. Be Tetos vardo gali būti patikimas jos kultas pokalėdiniu laikotarpiu (Kirkoro turbūt siejamas su jo pabaiga – katalikiška Švč. M. Marijos Apvalymo švente vasario 2 d. arba jos stačiatikiškuoju analogu *Hypapante* vasario 15 d.). Deja, negalime net pasakyti, ar ryšys su Perkūnu tėra autoriaus rekonstrukcija, ar nors kiek susijęs su jo surinktais duomenimis. Vis dėlto nėra per drąsu šią figūrą, kaip mitologijoje retai pasitaikančią, sieti su mums žinoma Perkūno teta.

7. Skirtumas tarp Perkūno, Žaibo ir Griausmo nėra nei unikalus, nei prieštaraujantis natūraliai patirčiai. Juo labiau jis neprieštarauja etnologinei medžiagai. Perkūnijos stebėjimas atskleidžia, kad garsas, žaibo pasirodymas ir pavojingas „pėrimas" nebūtinai identiški. Jų tarpusavio santykis ir raiška gali labai įvairuoti. Tad nenuostabu, jog lietuvių

130 Georges Dumézil, *La religione romana arcaica: Miti, leggende e realtà*, Milano: Rizzoli (BUR *Saggi*), 2001, p. 59–63.

131 *Живописная Россия: отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении* (под ред. П. П. Семенова), т. III, ч. 1–2, p. 255; plg. p. 252, 255–268.

tautosakoje kaip lygiavertės figūros minimi Perkūnas ir Žaibas; jiems būdingos spalvos raudona, juoda ir geltona.[132] Gudai skiria Griausmą (*Гром*) ir Perkūną (*Перун*).[133] Hesiodo pasakojimas, kaip Dzeusas tapo Griausmavaldžiu, duoda raktą šios savotiškos mįslės sprendimui: sukilęs prieš savo tėvą Kroną,

> Dzeusas iš pančių žiaurių dėdes išvadavo, Urano
> Sūnus, kuriuos per paikystę jų tėvas buvo surišęs.
> Šie nepamiršo, ką Dzeusas jiems gero padarė ir davė
> Atsidėkodami degantį žaibą, perkūną, griaustinį.
> Tai, ką anksčiau Gaja didžioji paslėpusi buvo.
> Jais pasikliaudamas, Dzeusas žmonėms ir dievams viešpatauja.
>
> Hes. *Theog.*, 501–506

Tačiau kitoje vietoje atrandame ir Dzeuso dėdžių Kiklopų vardus: „Dar susilaukė Gaja [...] Bronto, Steropo, taip pat stipriadvasio Argo" (Hes. *Theog.*, 139–140). Visų trijų vardai rodo, jog jie patys, o ne jų nukalti įrankiai, yra trys perkūnijos fenomenai: girdimas griausmas (gr. *brontē*), regimas žaibavimas (*steropē*) ir ištinkantis švytintis smūgis (*argēs keraunos*). Įtikimiausias aiškinimas, kad Dzeusas, pirmapradiškai buvęs „dangaus dievas", pas graikus perėmė audros dievo (*Keraunos*) funkcijas, o trys broliai kiklopai buvo trys šio dievo hipostazės[134]. Įdomus Jupiterio atvejis – jam priskiriamos visos trys apraiškos (plg. *fulgurator et tonitrualis et fulminator* – Apuleus, *De mundo* 37), bet šalia titulo *Iuppiter Fulgurator* – Jupiteris Žaibuotojas – žinomas ir *Iuppiter Fulgur* – Jupiteris Žaibas. Baltų mitologijoje Dievas nesusiliejo su Perkūnu, todėl išliko daug daugiau visõs trejybės – Perkūno, Griausmo ir Žaibo – žymių.

132 J. Balys, *Raštai*, t. 1, p. 48 (Nr. 322); plg.: p. 51 (Nr. 379), p. 52 (Nr. 405).

133 I. Вуглік, „Гром", *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, 2-ое выд., под рэд. С. Санько і інш., Мінск: Беларусь, 2006, p. 126.

134 Plg. M. L. West, *op. cit.*, p. 238–239, 247–248.

8. *Tetos* dvaras minimas vienoje pasakoje, Jono Basanavičiaus kvalifikuotoje kaip mitologinė:

Buvo pas vieną gaspadorių trys dukterys. Viena audė, kita verpė, kita šeivas suko. Ėmė, joms bedirbant, vakare vėlai užgeso žvakė. Viena sako:

– Aik parnešk pas susiedą ugnies.

Tada viena sako:

– Man šviečia šaudyklė.

Kita sako:

– Man šviečia ratelis.

Kita sako:

– Man šviečia tie šilkiniai siūlai.

Tai dabar nėr kam ait ugnies parnešt, ale bet išvarė jauniausią. Ta, išėjus ant kelio, sutiko baltą poną, baltus ratus, baltus arklius ir baltą šuniuką paskui bėgant. Klausia ponas:

– Kur tu, mergele, bėgi?

Atsakė mergina:

– Bėgu pas tetą.

Ponas sako:

– Tavo teta ragana, praris tave, neik ten.

Ėmė ir sugrįžo.

Išėjo kita, vėl sutiko raudoną poną, raudonus arklius ir raudonus ratus ir raudoną šuniuką paskui bėgant. Klausia ponas:

– Kur tu, mergele, bėgi?

– Aš ainu pas tetą ugnies.

Atsakė jai ponas:

– Neik, tavo teta ragana, suės tave.

Ėmė ir sugrįžo.

Išėjo vyriausia, ant kelio sutiko juodą poną, juodus arklius ir juodi ratai ir juodas šuniukas bėga paskui. Klausia ponas:

– Kur tu, mergele, aini?

Atsakė mergina:

– Aš ainu pas tetą ugnies.

Atsakė jai ponas:

– Neik tu, tavo teta ragana, suės tave.

Bet ji neklausė, nuėjo an tetos dvaro. Žiūri, kad vartai užkišti su žmogaus ranka. Atėjus duris rado užkišta su žmogaus pirštu. Intėjus in grinčią, žiūri, kad jos teta vaiką gyvą ėda. Klausia:

– Teta, ką tu darai?

Ėmė ir ištraukė vaiką iš tetos rankų. Pametus teta vaiką, ėmė tai merginai galvą ir nukando.[135]

Prisiminus Jaskevičiaus nurodymą, jog „Šių dienų Žemaitijoje *Perkūno teta* tėra keiksmas, turįs tą pačią prasmę kaip *ragana*"[135], pasaka tampa daug skaidresnė. Minima *teta-ragana* yra Perkūno teta, suvereni ugniai, tai nurodo ir kasdienis pirties kūrenimas Saulei. Trys ponai – tai Žaibas, Griausmas ir Perkūnas, su savo lengvai atpažįstamu atributu, ratais, apsitaisę sau būdingomis spalvomis: balta (ekvivalentiška geltonai), raudona, juoda. Tolesnė pasakos interpretacija nėra šio teksto užduotis, čia svarbu tik parodyti, kad Lasickio mitas nėra vienintelis *Perkūno tetos* pėdsakas.

9. Pasitenkinsime pridūrę, jog Saulės maudynės pirtyje – įprastas indoeuropietiškos mitologijos motyvas.[137]

Kitas reikalas, kad dalį Lasickio minimų vardų galima pagrįstai susieti su geografinių objektų pavadinimais arba su kasdienos reikmenimis (šluotražis, ublanyčia (?), *Tratitas Kirbixtu*). Antra vertus, tiesa ir tai, kad kalbant apie šią traktato aprėptį, tyrinėtojo dažnai daugiau

135 *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 1: *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Vilnius: Vaga, 1993, p. 307–308, Nr. 123.

136 W. Jaskiewicz, *op. cit.*, p. 92.

137 M. L. West, *op. cit.*, p. 211–212 su nuoroda ir į Lasickį.

pasakoma apie save, o nę apie Lasickio pateiktas žinias ar iš senovės paveldėtą žemaičių pasaulėvaizdį. Užuot bandžius aiškintis, kodėl šie vardai atsirado dievybių kataloge, reiškiamas pasipiktinimas arba nusivylimas „dievais nebuvėliais". Vienintelis jų paaiškinimas trafaretinis: „J. Laskovskis-Lasickis [...] lietuviškai nesuprasdami daugelį paprastų žodžių sudievino"[138]. Ta „paprastų žodžių" baimė yra įgavusi ir groteskiškų pavidalų. Antai Pranas Skardžius įtakingame straipsnyje aiškino: „daugiau *Gabija* 'ugnies deivė' niekur nebesutinkama. Gyvoj žmonių kalboj vartojama *gabija* [...] veikiausiai yra ne kas kita, kaip iškilmingas ugnies pavadinimas [...] man rodos, *gabija* iš pradžios tėra buvusi ne kas kita, kaip mot. giminės būdvardis, būtent – **gabijà* (t. y. gobtinė, gobiamoji) ugnis"[139]. Keistu būdu autorius pamiršta, kad graikų Hestija toje pat kalboje drauge buvo neaiškios etimologijos „paprastas žodis", reiškiantis „ugniavietę", „židinį" ir tik paskui – deivę[140]. Apskritai dievybės santykis su savo stichija ar elementu yra itin sudėtingas ir nelengvai aprašomas. Ugnis yra dievybės manifestacija, teofanija – šiuo atžvilgiu dievybė yra ugnis, bet ugnis nėra dievybė. Ugnis nėra tapati pati sau. Šis netapatumas paliudytas labai anksti. Žinome, kad indoeuropiečių prokalbėje ugniai ir vandeniui buvo po du skirtingų giminių (gyvosios ir negyvosios) pavadinimus. Šių pavadinimų vartojimo sferos skyrėsi – negyvosios giminės pavadinimas nebuvo vartojamas sakraliniame kontekste.[141] Taip ir meldžiama Gabija yra daugiau negu tik šildymo ar virimo ugnis, nors pāstarosios ir, platoniškai sakant, be likučio „dalyvauja" Gabijoje, todėl ir gali kaitinti ir šviesti.

138 Jonas Balys, *Raštai*, t. II, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 327.

139 Pranas Skardžius, „Lietuvių mitologiniai vardai (1954)", in: *Lietuvių mitologija*, t. III, sud. Norbertas Vėlius, Gintaras Beresnevičius, Vilnius: Mintis, 2004, p. 98.

140 Robert Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*, vol. I, Leiden–Boston: Brill, 2010, p. 471–472, *s. v.* ἑστία; plg. Pierre Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*, t. II, Paris: Ed. Klincksieck, 1970, 379, *s. v.* ἑστία.

141 M. L. West, *op. cit.*, p. 135; Iaroslav Lebedynsky, *Gli Indoeuropei: Fatti, dibattiti, soluzioni*, Milano: Jaca Book, 2011, p. 84.

Daugybė energijos išeikvota demaskuoti Laskauskui ar Lasickiui, užuot įvertinus jų unikalius lietuviškus užrašymus, kaip jau sakyta, vienus seniausių rašytinių lietuviškų tekstų[142]. Net ir minėtas kalbininkas Skardžius, aiškindamas, kodėl negalį būti dievybės Velionos, nepamiršta įgnybti „lietuviškai nemokančiam" Laskauskui, bet lieka visiškai abejingas dviem lietuviškiems pasakymams, atspindintiems archajiško, nechristianizuoto pavidalo vėlių maitinimo ritualus[143]. Drauge visai jo ignoruojama religijų lyginamieji duomenys (latvių *Vėlių motina*, slavų *Вела* ir pan.), juo labiau net neužsimenama apie pačios *vėlės* etimologiją. Naujesni tyrimai rodo, jog pasitelkus religijos fenomenologijos ir religijų istorijos prieigas vis dėlto galima šį tą pasakyti ir apie moteriškąjį Velino atitikmenį Veli(u)oną.

Stengiantis atskleisti, kaip Lasickio veikalėlyje „sudievinami" kasdienos objektai, perdėtai pasitikėta etimologijos galia, ignoruojant esminį dievų nominacijos klausimą. Nė vienas, kiek mums žinoma, Lasickio tyrinėtojas net glaustai nebandė aptarti dievavardžių tipų ir jų funkcijų, nors indoeuropietiškos religijos duoda apsčiai lyginamosios medžiagos. Antai, žymus indoeuropeistas Martinas L. Westas pateikia tris pagrindinius indoeuropietiškų *teonimų darybos* tipus[144]. Visi trys tipai puikiai atsispindi Lasickio kataloge:

– daryba iš veiksmažodinės šaknies su veikėjo priesaga, pvz., *Budintaia, Derfintos, Ligiczus*;

– daryba su sufiksu **-nos*, mot. g. **-neh₂* > *nā*, pvz., Perkūnas, Žemyna (abu – Westo pavyzdžiai), *Datanus, Modeina, Ragaina, Valgina, Vielona*;

– daryba, norint išreikšti sąvoką „kieno nors valdovas", dūrinys su žodžiu **potis* mot. g. **potnih₂* (liet. atitikmuo – „pats"), pvz., *Lavvkpatimo, Rauguzemepati, Zemopacios*.

142 N. Mikhailov, *op. cit.*, p. 450.
143 Pranas Skardžius, „Lietuvių mitologiniai vardai (1954)", p. 95–96 (su nuoroda į Jaskevičiaus studiją).
144 M. L. West, *op. cit.*, p. 136–138.

Reikšmingas dievavardžių šaltinis – eponimijos (gr. *epōnymia* „praminimas“) reiškinys. Tai graikiška sąvoka, reiškianti praminimą, prievardžio davimą, netgi vardo suteikimą. Eponimija galėjo reikšti, kad kokia nors vietovė ar objektas gauna vardą nuo su jais susijusio dievo ar herojaus. Antra vertus, ir pati dievybė galėjo gauti vardą pagal savo specifinę funkciją ar vietovę, kurioje buvo gerbiama. Antai Apolonas, kaip pranašavimo dievas, galėjo vadintis Loksijas (*Loxias* „dviprasmiškai kalbantis“), kaip menų globėjas – Mūzagetas (*Mousēgetēs* „Mūzų vedlys“), o pagal vieną svarbiausių kulto vietų, Delfus – Delfiškasis (*Delphinios*) ir t. t. Eponimijos reiškinys žinomas ne tik indoeuropiečių religijoms – galime sakyti, kad tai universalus šventybės „įvietinimo“, „prijaukinimo“ būdas. Meldžiantis buvo svarbu numatyti teisingą eponimų eilę, parinkti tinkamiausius eponimus, dažnukart – išvardyti jų kuo daugiau. Platonas, norėdamas apibūdinti ypač karštą maldą, apie maldininką sako: jis „labai maldavo Apoloną, išsakydamas visus dievo eponimus“ (*Resp.* 394a3–4).

Be abejo, šiuolaikinėje religijotyroje „eponimo“ sąvoka vartojama sąlygiškai, peržengiant konkrečių religijų rėmus (kartais analogiškai vartojamos ir „epiteto“, „titulo“ ar „apeliatyvo“ sąvokos). Patogumo dėlei gali būti skiriami funkciniai (kai pabrėžiama dievybės veiklos ar globos srities specifika) ir kultiniai (kai jos šaukiamasi titulais ir epitetais) eponimai (epiklezės), nors tarp jų griežtą ribą nubrėžti sunku. Vienoje arba kitoje grupėje galima rasti vietos ir toponiminiams eponimams, nors dėl specifikos jie verti atribojimo nuo anų grupių.

Lasickio pateiktoje medžiagoje eponimijos pavyzdžių nestokojama. Ypač tipingas Gabijos atvejis. Šaknis *gab-* regima trijuose teonimuose. Pirmi du minimi namų dievybių (*Numeias*) kontekste: „*Polengabia* yra deivė, kuriai pavedamas prižiūrėti liepsnojantis ugniakuras.“ „Deivei *Matergabia* moteris aukoja tą kepalėlį, kuris pirmas imamas iš maišymo ir, pirštu pažymėtas, šaunamas į krosnį“ (*De Diis*, p. 49). Abu vardai nesunkiai rekonstruojami į **Pelengabija* (= peleno, t. y. ugniakuro, židinio

Gabija) ir **Motergabija* (= moterų Gabija). Sugrįžtama prie Gabijos gerokai vėliau visai kitomis aplinkybėmis: „Kadangi dėl per trumpos vasaros nupjautų javų visiškai išdžiovinti nespėja, tai užbaigia pastogėse prie ugnies. Tada jie turi maldauti dievą *Gabie* šitokiais žodžiais: *Gabie deuaite, pokielki garunuleiski kirbixstu*" (p. 51). Iš visoje Lietuvoje užrašytų papročių ir maldelių gerai žinome, kad „Gabija" paprastai įvardijami abu ugnies žmogiškajame pasaulyje aspektai – ir „nuraminta" namų židinio ugnis, ir demoniškoji, nevaržoma jos apraiška gaisro liepsnomis[145]. Kitos konkrečios jos apraiškos yra periferinės. Tuo tarpu Lasickis (tikriau Laskauskas) apie tai nieko nežino. Gabija čia atrodo esanti tik jaujos deivė, pagelbstinti džiovinant javus, be jokios sąsajos su namų ugnimi. Dar kartą matyti, kaip Laskauskas priklausomas nuo savo patirties. Jis žino autentiškus Gabijos eponimus, bet būtent dėl jų nesužino pagrindinio vardo – natūraliame pokalbyje eponimai jį daro tiesiog nereikalingą. Daugiau kaip po šimtmečio Pretorijus papasakos apie dievybę Gabjauja(s) ir pateiks savo (gan tikėtiną) išvadą, kad tai „jaujos, javų ir ugnies dievas, taip bent išeina iš jų maldų"[146]. Kiek Jaujos Gabija sietina su javų globa – sunku dabar bepasakyti, neįmanoma (ir nebūtina – žr. toliau) patikimai nustatyti net to, ar tai vyriška, ar moteriška dievybė. Tačiau aišku viena: tame regione, kur užrašyti Laskausko duomenys, ugnis javams džiovinti specialaus eponimo (dar?) neturėjo ir buvo vadinama tiesiog Gabija. Jei galima pasitikėti XVIII a. (apie 1740 m.) Jokūbo Brodovskio žodynu, Gabijos įvardijimų raida (bent kai kuriose Prūsijos vietovėse) pasuko netikėta kryptim: *Feuer Gott* žodyne verčiama „Jaugabis, Ugnis šventa" [147], t. y. Gabijos vardo vietą užėmė

5 Žr. Jonas Balys, *Raštai*, t. IV, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 251–256. Kiek plačiau apie ugnies aspektus: V. Ališauskas, *op. cit.*, p. 70.

6 *BRMŠ* III, p. 295–297. Didžioji dalis Pretorijaus lietuviškai cituojamų ir verčiamų į vokiečių kalbą maldų veikiausiai yra krikščioniškos kilmės; bet, stokojant rimto tyrimo, sunku pasakyti, ar jos yra tikro religinio sinkretizmo vaisius, ar Pretorijus tiesiog įterpė reikiamą dievavardį ten, kur jo įsitikinimu pastarasis turėjo būti.

7 *BRMŠ* III, p. 24 ir 29.

Jaujos Gabijos eponimo variantas, maža to, neabejotinai pakeitęs ir giminę – „dievaičių“ sąraše jis paaiškinamas nuoroda į romėnų ugnies ir kalvystės dievą Vulkaną. Taigi eponimų fenomenas neblogai paaiškina tris Lasickio Gabijas – ugnies teofanija *par exellence*, dėl skurdžios informacijos funkciškai apribota, ir Gabija, apibrėžiama pagal jos abi skirtingas funkcijas. Iš Pretorijaus patiriame, kad tai ne vienintelis jos funkcinis eponimas, o papročiuose iki pat XX a. išsaugotos įvairiausios jos epiklezės. Balio rinkinyje yra ištisa ugnies įžiebimo litanija: „Ugnute, ramute, šventa Gumija, gelbėtoja, ramytoja nuo pakusų, būk rami, būk spragi“[148]. Lasickio kritikai paskubėtų pasidžiaugti bent tuo, kad jis (ir jo bičiulis Laskauskas) iš eponimų prikūrė atskirų dievybių. Galėjo būti ir to, bet reikalas nėra paprastas. Gerai žinoma, jog politeistinėse religijose kultiniai epitetai nesunkiai gali tapti atskiromis dievybėmis[149]. Ši tendencija išlieka net liaudiškojoje krikščionybėje. Mikalojaus Daukšos parengtame katekizme ne veltui aiškinama: „[*Mokytojas*:] O kodrinag yra daug paveikslų Marios / artes yra daug Marių? [*Mokinys*:] Ne daug / tiktai wiena, kuri yra dąguia: bet ią ne wienu wardu wadinamę / drin daugio yra tularopu gerodarimų padaritų / kuriuos žmonemus daro“[150]. Maža to, eponimas gali būti „sudievinamas“ tik paskirame regione ar net paskirų asmenų, tad koks iš tikro buvo *Polengabia* ir *Matergabia* statusas dėl duomenų stokos nustatyti neįmanoma, tačiau nekaltumo prezumpcija leidžia pasitikėti Laskausku, liudijusiu, jog abidvi buvo suvokiamos kaip skirtingos deivės.

Kai kada eponimijos reiškinys neblogai paaiškina „keistus“ dievavardžius. Antai Lasickio vienu atsikvėpimu minimas *Kurvvaiczin Eraiczin*; labai tikėtina, čia esama pastangos užrašyti išgirstą žemaitišką nazalizuotą

148 J. Balys, *Raštai*, t. IV, p. 253, Nr. 314.
149 Geo Widengren, *Religionsphänomenologie*, Berlin: Walter de Gruyter, 1969, p. 121–123.
150 Mikalojus Daukša, *1595 metų katekizmas = Katechismus von Mikalojus Daukša vom Jahre 1595*, parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (*Bibliotheca Baltica: Lithvania*), 1995, p. 60.

formą[151]. Tiek šiuo atveju, tiek priėmus siūlymą ‹n› taisyti į ‹u› (tekstologiškai priimtina pataisa) gauname arba tarminį, arba ir „normalų" vyriškosios giminės daugiskaitos kilmininką: „Karvaičių Ėraičių"[152]. Nesunku pasakyti, kur dingo trūkstamas „ir" – šnekant žemaitiškai jis susiliejo su pirmu įkandin einančio žodžio *Eraiczin* skiemeniu. Teonimo daryba panaši į *Audros deus* arba cituotus Stryjkovskio pavyzdžius (kilmininku išreikštas pažyminys + „dievas"). Pažymimasis žodis čia, ne taip kaip *Audros* dievo atveju, paaiškintas vertimu į lotynų kalbą (*agnellorum est deus*). Tačiau akivaizdu, jog kalbama ne tik apie avių, bet ir karvių jauniklius, tačiau *Kurvvaiczin Eraiczin* įvardijamas tik kaip „ėriukų dievas". Galimo atsakymo nuorodą duoda kita keistenybė. Tas pats sakinys tęsiamas: „[...] o *Gardunithis* – tik ką atvestų ėriukų sergėtojas" (*Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est et Gardunithis custos eorundem recens editorum*). Dievybės vardas nepatvirtina jokios su savitos ėriukais susijusios funkcijos. Kaip rodo pati teonimo šaknis *gard-*, *Gardunithis* yra gardo prievaizdas, tad turėtų rūpintis visu ten laikomu prieaugliu, o ne tik ėriukais. Neįtikėtina, kad ką tik atvesti ėriukai (ir net visi gardo mažyliai) turėtų atskirą sergėtoją, „akimirkos dievybę", kaip sakytų Useneris, pavadintą funkcijos neišreiškiančiu vardu. Lygiai taip neįtikėtina, kad „ėriukų dievas", ir „tik ką atvestų ėriukų sergėtojas", minimi šalia vienas kito būtų dvi visai skirtingos figūros. Antra vertus, vardo *Gardunithis* mažybinė ar malonybinė priesaga *-yt-* savo ruožtu sustiprina ryšį su mažybiniais „karvaičių" ir „ėraičių" įvardijimais. Galima šiek tiek pafantazuoti, kas gan priimta, kalbant apie Laskauską. Įsivaizduokime valstietį, rodantį matininkui savo jaunučius ėriukus ir sakantį – „gražūs avinėliai, tegul

151 Kai kuriose Žemaitijos vietose nazalizacija išliko iki mūsų laikų; plg. Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 212.

152 Deja, BRMŠ II paskelbtame vertime teonimas visai iškreipiamas, atitaisant į vardininko formą, „dievą" perrašant daugiskaita, be to, dar įterpiant „ir": „Karvaitis ir Ėraitis yra ėriukų dievai" (p. 594). Pirminėje (1969) Leono Valkūno vertimo publikacijoje paliktos originalo formos, bet jau yra „dievai".

juos sergi dievas karvaičių ir ėraičių". Pastebėjęs kilstelėtus pareigūno antakius paaiškina: „Matai, maloningasis pone, Gardunytis yra tik ką atvestų ėriukų sergėtojas". Be abejonės, šis pramanytas vaizdelis nieko neįrodo, tai tik pasvarstymas, kaip galbūt būtų galėję būti. Šiaip ar taip, tikėtiniausia, kad dievas karvaičių ir ėraičių yra Gardunyčio eponiminis titulas. Vis geriau negu vardus galutinai praradę Strykovskio dievai.

Šioje vietoje patogu trumpam pasukti į šoną – pirmiausia tekstologijos link. Po sakinio apie *Kurvvaiczin Eraiczin* ir t. t. staiga peršokama prie socialinę darną palaikančių dievybių. Tai *Prigirstitis*, *Derfintos* ir *Bentis*. Logiška ir pasakojimo tąsa: „*Lavvkpatimo* maldauja taisydamiesi arti ar sėti". Jeigu kalbame apie kaimo ritualus – jie irgi bendruomenės darną išreikšiantys, o drauge ir kuriantys įvykiai. Tada vėl netikėtai mums pranešama apie paršiukų dievybę: „*Priparscis* laikomas tuo, kuris augina žinduklius paršiukus". Tokie trikdantys pasakojimo trūkčiojimai ir gali sudaryti įspūdį, kad Lasickio tekstas esti atsitiktinių vardų kratinys. Nežinodami jo rašymo aplinkybių nespręsime, *kodėl* taip nutiko. Antra vertus, nesunku suprasti, *kas* nutiko. Į vientisą tekstą kažkodėl buvo įterptas vėlgi gan vientisas fragmentas apie bendruomenę palaikančius dievus. Paminėjęs *Lavvkpatimo*, autorius „prisiminė" turįs dar šį tą apie naminius gyvulius ir grįžo ten, kur buvo sustojęs. Iškirpę minėtą „bendrystės dievų" fragmentą turime vientisą, sklandų ir logiškos sandaros tekstą:

> *Kurvvaiczin Eraiczin* yra ėriukų dievas, o *Gardunithis* – tik ką atvestų ėriukų sergėtojas. *Priparscis* laikomas tuo, kuris augina žinduklius paršiukus. *Ratainicza* laikomas arklių dievu, kaip *Walgina* – kitų gyvulių.

Tad pirmiausia papasakojama apie žinduklių sergėtojus, paskui – apie arklio, tiek mitiniu, tiek kariniu, tiek ūkiniu atžvilgiu išskirtinio gyvulio dievybę, galiausiai – apie likusių gyvulių globėją. Visas mielas mažylių trejetas – žindukliai ėriukas, veršiukas ir paršelis imamas ir garsiajai romėnų aukai *suovetaurilia lactentia*. Ši laukų pašventinimo (*lustratio*)

auka Marsui (funkciniam Perkūno atitikmeniui), nusistovėjusi gegužės 29 d., siekia bendrą indoeuropietiškąjį paveldą.[153] Ši sąsaja – rimta nuoroda, kad minėta globojamųjų trijulė nėra atsitiktinė (juolab pramanyta), bet priklauso prie archajiško mitologinio paveldo.

Itin sudėtingas eponimijos atvejis atskleidžiamas fragmente apie vietovių globėjus (p. 48):

> [T]am tikros apylinkės, kaip ir kilmingesnės šeimos, turi atskirus savo dievus. Pavyzdžiui, Pajūrio apylinkė – *Deuoitis*, Rietavo – *Vetustis*, Sarakų – *Guboi* ir *Tvverticos*, Platelių – *Kirnis*.

Jau seniai pastebėtas „apylinkių dievų" ryšys su konkrečiais vietovardžiais. Tas ryšys neabejotinas. Pajūrio apylinkėse geriausias kandidatas į Dievaičio toponimą ir hidronimą – Laukuvos valsčiuje esantis ežeras Dievytis arba Dievietis, į jį įteka Šventupis ir Jautkaklis, prie ežero to paties vardo kalva[154]. Kita vietovė, *Vetustis*, irgi aiškiai paliudyta – Rietavo klebonijai priklausė Vetušių (*Wetusze*) kaimas, minimas 1608 m.[155] Sarakų apylinkėse dabar nėra vietovės, vardu *Tvverticos*, tačiau Livonijos ordino dokumentuose 1253 m. kelis kartus minima Kuršo žemė tokiu vardu[156], lokalizuojama prie Melnragės[157]. Galima spėti, kad

153 Georges Dumézil, *op. cit.*, p. 216–218; Jean Bayet, *La religione romana: Storia politica e psicologica*, Torino: Bollati Boringhieri, 1992, p. 93.

154 *Lietuvių enciklopedija*, t. V, Boston: LEL, 1955, p. 18. Tame pačiame regione esama ir daugiau panašių vietovardžių.

155 *Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675–1677 m.*, par. Mindaugas Paknys, Vilnius: Katalikų akademija (*Fontes historiae Lituaniae, vol. X*), 2011, p. 95. Ankstesni autoriai rėmėsi žodine informacija, žr. A. Mierzyński, *Jan Łasicki. Źródło do mytologii litewskéj*, Kraków: W drukarni uniwersyteckiej pod zarządem K. Mańkowskiego, 1870, p. 76.

156 *Latvijas vēstures avoti. 2. sējums: Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca*, red. A. Švābe, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940, Nr. 359, p. 335 (*terra Twartekine*), Nr. 360, p. 337 (*terra Twartikini*), Nr. 371 p. 348 (*dat lant to Twertikene*), Nr. 363 p. 340 (asmenvardis *Twertiken*).

157 Hans und Gertrud Mortensen, *Die Wildnis im östlichen Preußen, Ihr Zustand um 1400 und ihre frühere Besiedlung*, Leipzig 1938, p. 117.

pats pavadinimas taip pat kuršiškas. Tai veikiausiai ne ta pati vieta, tačiau bent jau neabejotina, kad toks vietovės pavadinimas nėra išgalvotas ar iškraipytas ir nebūtina jį rekonstruoti kaip Tverus. *Guboi* veikiausiai buvo smulki ir galiausiai išnykusi vietovė, tačiau toponimą nesunku atkurti į **Gubai*[158]. Pora-trejeta kilometrų į šiaurės rytus nuo Pajūrio – tame pačiame regione – yra dvejos Kirnės[159]. Šalia Platelių galėjo būti ir kita to pat vardo vietovė. Kai kurie tyrinėtojai čia ir padėtų tašką, priminę, kad lietuviškai nemokantis matininkas supainiojo vietoves su dievybėmis. Tiesa, Jurginis, gal net nesuvokdamas implikacijų, primena, jog bent vieną iš jų – Dievytį – ir to pat vardo kalvą prie jo Laskauskas paminėjo savo matavimuose.[160] Įdomu, kaip jis galėjo palaikyti dievybėmis vietas, kurias pats lankė? Atsakymą siūlo patys toponimai. Dievaičio ir Vetušio vardai yra būdingos Perkūno ir Mėnulio epiklezės. Tai nėra retas reiškinys – religijų istorija liudija, jog skirtingi dievai dažnai šaukiami tomis pat epiklezėmis. Ne per toliausiai esančių Dievaičio ir Vetušio vietovių pora tikėtiniau tinka Mėnuliui. Vietovės sakralumą primena Šventupio hidronimas. Jautkaklis gal galėtų sietis su vienu iš jauno, „raguoto", Mėnulio įvaizdžių – jaučiu. Net jei ši vietovė ir nebūtų identiška minimajam Dievaičiui, tai labai geras analogas. Žodžiu, tenka kalbėti ne apie įprastus vandenvardžius ar vietovardžius. Natūrali mintis, kad šios vietovės yra jauno ir seno Mėnulio šventvietės, ir susiduriame su kito tipo eponimijos reiškiniu – kai vietovė gauna vardą nuo dievo, kuriam ji pašvęsta. Vietinė Kirnio dievybė paliudyta Laskausko, pastarasis ją mini be jokių vaizdžių detalių, o nusakytas kultas atitinka tai, ką žinome apie to meto aukojimo papročius. Tai rimtas argumentas jos autentiškumui. Iki dabar išlikusios tolėliau esančios Kirnės buvimas rodytų, kad toji

158 Šaknies *gub-* toponimų pavyzdžius žr. В. Н. Топоров, *Прусский язык: Словарь (E–H)*, Москва: Наука, 1979, p. 320.

159 Vytenis Almonaitis, Junona Almonaitienė, „Pajūriai", Šiaurės Atėnai, 2006-05-13, Nr. 796.

160 Jurginis, p. 74.

vietinė dievybė buvo gerbiama platesniame areale. Sunku interpretuoti likusius du toponimus, susijusius su Sarakų globėjais, tačiau aišku, kad tai ne Laskausko ir ne Lasickio kaltė. Trys jau aptarti atvejai duoda pakankamą pagrindą manyti, jog *Guboi* ir *Tvverticos* taip pat yra atsiradę eponimijos dėka. Tad pripažinę, jog aptariamo fragmento vietovardžiai yra: a) visi penki užrašyti pakankamai tiksliai ir atitinka geografines realijas, b) 3 iš 5 neabejotinai kilę iš teonimų, o kitų dviejų kol kas nesame pajėgūs interpretuoti, galime daryti išvadą, jog tos vietovės garsėjo eponiminių dievybių garbinimu, gali būti laikomos jų šventvietėmis, o patys dievai – konkrečių teritorijų ir jų svarbiausių gyvenviečių globėjais.

Trumpai aptartinas dar vienas dievų nominacijos tipas – TABUISTINIAI VARDAI. Priežastys, verčiančios tabuizuoti tikrąjį vardą gali būti įvairios: pagarba, baimė, nederamos vardui minėti aplinkybės, religinė paslaptis ir t. t. Iš tokių Lasickiui žinomų tabuistinių pakaitalų galima paminėti Ežiagulį ir *Tavvals*. Pradėkime paprastesniu atveju – *Ežiagulio* (p. 51):

> *Skierstuvves festum est farciminum. ad quod deum Ezagulis ita vocant: Vielona velos atteik musmup vnd stala.* Veni, *inquit*, cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus.
>
> *Skierstuvves* yra vėdarų šventė. Dievą *Ezagulis* į ją taip kviečia: „Vielona velos atteikmusmup vnd stala." – „Ateik, – sako, – su mirusiaisiais pavalgyti draug su mumis vėdarų."

Lotyniškas vertimas visai adekvačiai perteikia lietuviškąjį tekstą, išskyrus vieną esminę detalę –žodžių junginiui *Vielona velos* lotyniškame vertime atstovauja apytikris *cum mortuis*. Kritikų nuomone, *V(i)elona* „yra ne kas kita kaip vn. kilmininkas *velionio* nuo *velionis* 'velys, numirėlis'"[161]. Priėmus tokį skaitymą, tenka pripažinti, jog

161 P. Skardžius, „Lietuvių mitologiniai vardai (1954)", p. 95, su nuoroda į Mannhardtą.

prie stalo kviečiamos tik vėlės, o ne kažkokia dievybė, kaip įtaigotų lotyniškas vertimas. Tačiau pasakymas „velionio vėlės" – beprasmis. Tokiu atveju reikia pripažinti, jog būtent lotyniškasis gramatiškai nepriekaištingas tekstas yra patikimas interpretacinis modelis suprasti lietuviškam. Kazimiero Būgos bandymas, gal ir ne galutinis, parodė, jog gramatiškai korektiška interpretacija įmanoma. 1913 m. paskelbtame straipsnyje aptariamąjį sakinį jis perteikė taip: „Veliuona! veliuõs ateik mūsump unt stalã" („veliuõs" = *zum Totenfest*)[162]. Galimas ir kitoks variantas – Veli(u)ona ir *velos* (= vėlės) yra vienarūšiai kreipiniai, tad iš tikrųjų ir dievybė, ir vėlės kviečiami prie stalo drauge. Tad Žemgulys būtų tapatus Veli(u)onai. Tai būtų jos kitas vardas. Tiesa, lieka klausimas, kaip suderinti Veli(u)onos moterišką giminę ir Žemgulio vyriškąją. Keistą vyriškosios ir moteriškosios giminės nepastovumą mitologijoje pastebėjo Motiejus Pretorijus: „Žemyna, arba Žemynėlė, dažniausiai laikoma moterimi. Tačiau kartais girdėti [...] Žemynėlės vardą linksniuojant pagal vyrišką giminę. [...] Apie ją kalbėdami ir į ją kreipdamiesi padaro ją vyriškos giminės, pvz., *Zemyna* [*Zemynele*] *buk linksmas ant musu*, tolygu, kad lotyniškai sakytume: *Terra, terrula sis nobis benigna* [...], kai šiaip jie kalba labai tiksliai pagal savo sintaksę"[163]. Pirmiau minėtas kintamos (bent jau gramatinės) lyties Gabjaujo(s) fenomenas irgi veda tenlink. Analogijai neprošal pasitelkti garsiąją romėnų maldos išlygą *sive deus, sive dea*, primenančią, kad negalima būti tikram dėl dievybės lyties. Ateina į galvą taip pat romėnų diados – ugnies daimonai brolis ir sesuo Kakas su Kaka, vaisingumo globėjų poros – Faunas ir Fauna, Liberis ir Libera, Majus ir Maja. „Jos nejungia skirtingų individų šventiesiems gimdymams, bet sugretina dievybes, atsakingas už natūralią atbaigą, reikalaujančią abiejų lyčių. Svarbu, kad invokacija ieško į ką gręžtis ir viena, ir kita

162 Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 516, išn. 2.

163 *BRMŠ* III, p. 300–301.

kryptimi, o ne į tai, kas prisistato kaip gyvi, būdingus bruožus turintys asmenys"[164]. Tad Žemynos (arba Žemynos ir Žemininko), Gabjaujos (arba Gabjaujos ir Jaugabio), o kalbamuoju atveju – Veli(u)onos (arba Veli(u)onos ir Velino) fenomenas leidžia suprasti kaip Veli(u)ona gali būti vadinama Ežiaguliu. Dar tiksliau, „vyriškasis" *Ežiagulis* laikytinas Veli(u)onos vyriškosios hipostazės – Velino – pakaitiniu vardu. Kas leidžia manyti, kad *Ežiagulis* slepia kokį nors kitą, tikrąjį, vardą? Pirmiausia tai liudija pats Lasickio tekstas – maldelėje kviečiama prie stalo Veli(u)ona, bet kalbama apie Ežiagulio kvietimą. Vardo etimologija nesunkiai perprantama, tačiau jo reikšmė, kitaip negu daugumos teonimų, nesusijusi su jokia apibrėžta funkcija ar globos sritimi. Įvardijimas *Ežiaguliu* veikiau primena pravardę, gal net švelniai pašaipią – prigulti ežioje gali ir tingus ar įgėręs ūkininkas, ne tik ribos tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio valdovas[165]. Pats objektas – Velinas / Veli(u)ona – per dažnai neminėtinas tiek iš prigimties, tiek dėl susiklosčiusios kultūrinės situacijos: su mirtimi susiję dalykai dažnai esti tabu ir išsakomi eufemistinėmis parafrazėmis, maža to – lietuviškojoje krikščionybėje Velinas tampa pagrindiniu Dievo priešininku ir besąlygišku blogio nešėju. Tai taikliai pastebėjo dar Norbertas Vėlius: „Tikriausiai buvo draudžiama ištarti ir tikrąjį senojo, ikikrikščioniškojo velnio vardą, ir jis buvo vadinamas kitais, epitetiniais vardais. Krikščionybė šitą draudimą dar labiau sustiprino, suteikė jam naują, krikščionišką prasmę."[166] Negana to, labai tikėtina, jog transformacija 'Velinas' → 'velnias' yra jau krikščioniško meto tabu pasekmė.

Kitas galimo tabu atvejis painesnis narplioti dėl labai lakoniškai ir daugiaprasmiškai nusakytos funkcijos. Aptaręs samanų naudojimą

164 Jean Bayet, *La religione romana*, p. 123–124.
165 Apie laukų ežių sąsajas su laidojimo papročiais ir anapusiniu pasauliu žr. Rimantas Balsys, „Prūsų ir lietuvių mirties (požemio, mirusiųjų) dievybės: nuo Patulo iki Kaulinyčios", *Lietuviai ir lietuvininkai: Etninė kultūra* 4, 2004, p. 27–58 (ypač 40–42).
166 Norbertas Vėlius, *Chtoniškoji lietuvių mitologija*, par. Pranas Vildžiūnas, Vilnius: Aidai (*Baltų religijos ir ritualo tyrimai* 4), 2011, p. 542.

statybai ir miško samanų dievaičius, Lasickis kiek netikėtai tęsia (p. 47):

Tavvals Deus, auctor facultatum.

Šis apibūdinimas – tai viskas, ką turime. Lotyniškasis *auctor facultatum* yra toks daugiaprasmis, jog be konteksto jį adekvačiai išversti neįmanoma. Telieka tikėtinas spėjimas. Jau *auctor* gali reikšti ir iniciatorių, pradininką, išradėją, ir įkvėpėją ar palaikytoją, ir mokytoją arba pavyzdį, ir kūrinio autorių, galiausiai – atsižvelgiant į kilmę iš veiksm. *augeo* – augimo davėją, gausintoją. *Facultas* – dar keblesnis žodis. Jis reiškia ir gebėjimą, galią (ne tik įgimtą, bet ir įgytą), ir progą arba galimybę (taip pat ir teisę) ką nors daryti, ir išteklių, ir turtą, apstą. Neturint platesnio konteksto, teoriškai įmanoma bet kuri šių sąvokų kombinacija. Paieškos ratą vis dėlto įmanoma šiek tiek susiaurinti. Vargu ar tikslinga svarstyti galimybę, kad *Tavvals* yra „gėrybių pagausintojas". Ši funkcija beveik susilietų su kitos mitinės figūros sritimi – *Datanus* esąs gėrybių davėjas, dovanotojas ir *largitor* – dosnus teikėjas, dalytojas (*Datanus donator est bonorum, seu largitor*, p. 47). Daiktavardis *auctor* knygelėje vartojamas dar pora kartų. Kai sakoma *Ligiczus* [...] *concordiae inter homines, et auctor est et conseruator* (p. 47) – turima galvoje iniciatorius, kūrėjas bendriausia prasme, na, o *auctor Alexander Gvvagninus* kalba pats už save – tai „rašytojas, teksto autorius, kūrėjas" (p. 49). Abu atvejai neturi jokio ryšio su „gausinimo" etimonu. Panašiau, kad esame „iniciatoriaus", „išradėjo", „įkvėpėjo" prasminiame lauke. Šias sąvokas galima apibendrinti žodžiu „pradininkas". Tokia *auctor* semantika palanki manymui, jog *facultas* kaip apsto ar turto įvardijimas mažiau tikėtinas, tad žvelgtina į „gebėjimų" prasmių pluoštą. Be abejo, kalbama ne apie įgimtus gebėjimus ar galias (pvz., fizinę jėgą ar ištvermę – gal tai turėjo galvoje Laurynas Ivinskis, apibūdindamas *Tavvals* kaip stiprybę teikiantį dievaitį[167]). Tokias savybes žmonėms lemia likimas.

167 Laurynas Ivinskis, *Kalendorius arba metskaitlius 1864*, p. 9; cit. prie žodžio 'tavalas' LKže.

Belieka įvairios bendruomenei svarbios šaunumo ar meistriškumo formos, veiklos įgūdžiai. Šiame kontekste *auctor* norisi įvardyti archajiškiau kaip „pra(si)manytoją“, ar netgi „pranokėją“. Toks sąvokų junginys mus kreipia į universalią mitų figūrą – vadinamąjį kultūrinį herojų. Užrašytasis vardas *Tavvals* nesunkiai atkuriamas į **Tavalas* (šiandien įprastas žodžio variantas – Tabalas; LKŽ pateikia tik veiksmažodžio variantą „tavaluoti“ reikšme „teliūskuoti“). *Tabaluoti(s)* – ir šiuolaikinėje kalboje gyvas žodis, vartojamas tiek tiesioginėmis, tiek perkeltinėmis reikšmėmis: pakabintam siūbuoti tarp dviejų taškų arba įvairiomis kryptimis, būti nepakankamai pritvirtintam, blaškytis be vietos, trainiotis be užsiėmimo, taip pat ką nors siūbuoti, teliūskuoti ir pan.[168] Minint, kad „šis tas“ tabaluoja, eufemistiškai nurodomos vyriškosios dalys.[169]

Veiksmažodis „tabaluoti“, taikomas žmogui, paprastai turi neigiamas arba pašaipias konotacijas ir ženklina bendruomenės normų transgresiją. *Liežuviu tabaluoti* – tai daug, tuščiai, nerimtai šnekėti. *Tabaluojančios rankos, kojos, galva* regimos kaip iššūkis disciplinuotai laikysenai – tai arba perdėto linksmumo, paikumo raiška, arba fizinės negalios požymis, arba moralinių bei religinių ribų pažeidimas (anot liaudies tikėjimų, „Kas kojom tabaluoja, tas velniuką supa“, „Kas meluoja, tas kojom tabaluoja“). Na, o pačiam *tabaluotis* – tai išvis neturėti ar nerasti sau vietos fizinėje ir socialinėje erdvėje. Tad nesunku įsivaizduoti, koksai veikėjas gali būt pramintas *Tabalu*. Tai mitinis personažas, kurio „elgesys ne tik nenuspėjamas, bet ir prieštarauja visoms atitinkamoje dievų ar žmonių bendrijoje priimtoms normoms“[170]. Religijotyrininkai šį personažą dažnai

168 Pavyzdžiai iš interneto tekstų: „Oi, tabaluoju tabaluoju kojytėm ir rankytėm“, „įsijungia tik vienas bėgis ir tabaluoja ryčiagas“, „žurnalistė ... tai tokia jau dirbtina, galva tabaluoja į visas puses“, „jei šuo pradės tabaluotis tai į kairę, tai į dešinę – tiesiog sustokite“, „širdis tabaluojasi“, „nuo 12 valandos galėčiau kur nors tabaluotis netoliese“.

169 Pavyzdžiai iš interneto tekstų: „Ir širdis pradėjo tabaluotis... – Ar širdis, ar pempė tabalavos?“; „Kas tarp kojų tabaluoja, būna kartais piestu stoja?“ (mįslė, ats. „Motociklas“); „viskas, ką vyras turi, palikta tabaluoti išorėje“.

170 Gintaras Beresnevičius, *Religijotyros įvadas*, Vilnius: Aidai, 1997, p. 151.

įvardija angliškų žodžiu *trickster*, lietuviškai „triksterį“ galėtume vadinti Išdaigininku[171]. Jo išdaigos nėra nekalti pokštai, jos paprastai daro žalą ir gali linksminti tik žvelgiantį iš „anapus gėrio ir blogio“. Pirmykščių bendruomenių reakcija į Išdaigininko veiksmus – „juokas, atskiestas šventos baimės“[172]. Jis nepritampa nei prie aukštųjų dievybių, nei prie žmonių. Jo lytinis apibrėžtumas irgi išskydęs – pasižymėdamas neįtikėtino dydžio falu ir *scrotum*, jis taip pat gali staiga įgauti moteriškus bruožus. „Archajiškosios socialinės hierarchijos esti išskirtinai griežtos. Būti archajiškam nereiškia būti chaotiškam. Atvirkščiai: niekas įspūdingiau nepaliudija viską kontroliuojančios socialinės tvarkos, negu religinis to, kas išvengia šitos tvarkos, pripažinimas [...]. Netvarka priklauso prie gyvenimo visumos ir šios netvarkos dvasia yra Išdaigininkas. Archajinėje visuomenėje jo, ar veikiau jo mitologijos, apie jį sekamų pasakų, funkcija – netvarką prijungti prie tvarkos ir taip sukurti visumą, tvirtuose to, kas leistina rėmuose padaryti galimą patirtį to, kas neleistina.“[173] Antra vertus, Išdaigininkas paprastai turi kultūrinio herojaus bruožų, jis gali ir padovanoti žmonių padermei civilizacinių gėrybių, arba išmokyti naudingų dalykų – tiesa, jo dovanos dažnai įgyjamos neteisėtu būdu. Daugelyje kultūrų Išdaigininkas suvokiamas kaip Kūrėjas, bet jo veiklos rezultatai gali turėti groteskiškų bruožų[174]. Maždaug tokia figūra turėtų būti ir Lasickio *Tavvals*. Geriausias kandidatas šiam pavidalui užpildyti gyvu turiniu – vėlgi Velinas, velnias, kokį jį pažįstame iš lietuvių folkloro[175]. Jo

171 Klasikinis veikalas: Paul Radin, *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*, New York, Schocken Books, 1972 (19561).

172 *Op. cit.*, p. xxiv.

173 Karl Kerényi, „The Trickster in Relation to Greek Mythology“, in: P. Radin, *op. cit.*, p. 185.

174 Pvz., Jonathan David Hill, *Made-from-bone – Trickster Myths, Music, and History from the Amazon*, Chicago: University of Illinois Press, 2009.

175 Čia negalima nepaminėti (deja, nebaigto) drąsaus Greimo etiudo „Apie Nykštuką ir *Grigo* ratus: lietuviškojo Hermio beieškant“ – jame brėžiama Nykštuko figūra įgauna tipingų Išdaigininko bruožų; žr. Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*, sud. Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 588–617.

vardo tabuizacijai galioja tas pat, kas pasakyta apie Ežiagulį, tačiau reikia pastebėti, jog Tavalas / Tabalas nors ir skambėdamas kaip pašaipoka pravardė, išreiškia mitinio personažo prigimties branduolį.

Unikalus Ragainos teonimas atidžiau pasižiūrėjus irgi turi ryšį su tabuizuojamuoju kalbėjimu. Lasickis labai lakoniškai sako, kad *Modeina* ir *Ragaina* esą miško dievai (p. 47):

> *Modeina et Ragaina syluestres sunt dii.*

Nusakymas vyriškąja gimine – „dievai" – nėra labai problemiškas, tai veikiausiai apibendrintas įvardijimas, nesureikšminant dievybių lyties. Tačiau kuo paaiškinti tokią neregėtą ir ateity neregėsimą formą *Ragaina*? Apie ką čia kalbama? Tyrinėtojai sutaria, jog šis neįprastas užrašymas pridengia visiems žinomą mitinės būtybės vardą *ragana*. Bet iš kur kyla vardų skirtumas? Paprasčiausia sakyti, jog rašantįjį paveikė ką tik užrašytas vardas *Modeina* ir jis „harmonizavo" abi formas[176]. Tačiau jokių rimtų tekstologinių argumentų nėra. Klasikinės tekstologijos principai apskritai skatina įtariai žvelgti į tokius lengvus sprendimus, kai neįprasta forma be svarios priežasties keičiama įprasta. Visas fragmentas duoda šiokių tokių nuorodų kitokiai išeičiai.

Ragaina minima poroje su *Modeina*. Pastaroji tikrai nesunkiai ir pagrįstai atpažįstama kaip Haličo-Voluinės (Hipatijaus) metraščio Medeina. Jei ne jo trumputė žinia, apie Medeiną iki Laskausko-Lasickio informacijos nežinotume nieko. Laimei, metraštininkas ties 1252 metų data vardydamas dievybes, kurioms „slapta aukojo" į pagonybę atpuolęs karalius Mindaugas, pamini ir Medeiną.[177] Abu paminėjimus skiria trijų šimtmečių praraja. Nė vieno iš Mindaugo garbintų dievų vardas neišliko iki ankstyvųjų Naujųjų laikų, išskyrus Medeinos.

176 Jaskiewicz, *op. cit.*, p. 95.

177 „[S]avo dievams slaptai aukojo: visų pirma Nunadieviui ir Teliaveliui ir Diviriksui, Zuikių dievui ir Medeinai" (*BRMŠ* I, p. 261).

Ši figūra itin archajiška ir tolygi indų mitologijos *Araṇyānī* („miško ponia“, Rigvedoje tituluojama „laukinių būtybių motina“ 10. 146. 6) arba mikėniškos kilmės Homero minimai *Potnia Thērōn* („Žvėrių Pati“ – t. y. valdovė; *Il.* 21. 470). Artemidė ir Diana kildintinos būtent iš šios žvėrių valdovės vaizdinio. Kai kurios, ypač ikonografinės, indikacijos graikų kultūroje (pvz., sugretinimas garsiajame VI a. pr. Kr. François kratere) leidžia susieti Žvėrių Valdovės (vėliau – Artemidės) ir Gorgonės figūras. Jeanas-Pierre'as Vernant'as konfrontavo jas tipologiniu atžvilgiu. Medžioklės ir ribinių sričių tarp žvėriškumo ir žmogiškumo deivė Artemidė supriešinama su siaubą keliančia Gorgone kaip visiška Kitokybe, griaunančia perskyras tarp dievų, žmonių ir žvėrių, taip pat tarp kosminių sričių, turinčių likti atribotomis.[178] Šiuo sugretinimu galima pasinaudoti kaip interpretaciniu modeliu lietuviškajai Medeinos-Ragainos porai.

Pradžiai dar kartą konstatuokime Medeinos figūros archajiškumą ir pastovumą. Išskyrus Perkūną, nė viena aukštojo panteono dievybė taip neišliko nei laiko, nei funkcijų atžvilgiu. Net Perkūno funkcijos po krikščionybės įvedimo gerokai susiaurėjo. Tad pagrįstai galime manyti, jog nepakito ne tik Medeinos funkcijos, bet ir jos mitologiniai kontekstai bei reprezentacijos. Kitaip tariant, ši dievybių pora labai tikėtinai yra autentiškas archajinis reliktas, nors būtent Lasickis pirmas mini Ragainą, tapatinamą su vėlesne ragana.

Vėliau ši pora nebeminima dėl paprastos priežasties. Ji galiausiai subyrėjo (ne išsiskyrė, o būtent subyrėjo) į kuopinius personažus. Daukšos katekizme 1595 m. smerkiamas gausių *medeinų* kultas[179]. Bretkūno *Postilėje* 1591 m. daugiskaita peikiamos *raganos*[180]. Šis „daugiskaitėjimo“ procesas gana ankstyvas, vykęs ir kitose indoeuropiečių tautų

178 Jean-Pierre Vernant, *Le mort dans les yeux. Figures de l'autre en Grèce ancienne*, Paris: Hachette, 1985.

179 BRMŠ II, p. 655.

180 BRMŠ II, p. 319.

religijose.[181] Jis galiausiai baigėsi Medeinos ir Ragainos ryšio užmarštimi. Medeinų kultas netrukus sunyko (nebeminimas net 1605 m. anoniminio vertėjo katekizme[182]) veikiausiai dėl miškų ūkio LDK pokyčių. Raganos, atvirkščiai, tapo populiariomis tautosakos ir liaudies tikėjimų veikėjomis, dažnai pakeitusiomis kitus mitinius moteriškus personažus.

Taigi pamėginkime apmesti šios gilią senovę siekiančios poros siluetą. Pradėkime ankstyviausiu paliudijimu. Žinoma, jei Mindaugo garbintų dievų sąrašą laikysime Haličo-Voluinės metraštininko rekonstrukcija (tegu ir suręsta iš jam žinomų tikrų lietuvių dievybių), jo informatyvumas labai sumenksta. Tačiau net ir šiuo atveju turime atkreipti dėmesį į nutylėjimą. Metraštininkui Ragaina nežinoma. Postuluojant poros archajiškumą, tą nežinojimą galima paaiškinti tabuistiniais motyvais. Ragainos statusas buvo ne toks, kad apie jos kultą patirtų kiekvienas svetimos bendruomenės ir religijos žmogus. Vėlesnis folklorinis raganos paveikslas pristato klaiką keliančią būtybę, turinčią bendrų bruožų su Gorgone. Gorgonės ir raganos ryšys su mirusiųjų pasauliu (*Od.* 11. 635) taip pat rodo jų giminiškumą. Apskritai ragana gyvena už kultūrinės erdvės ribų, o jos elgsena ir veiksmai ištrina nustatytą pasaulio tvarką (pvz., gebėjimas pasiversti ir kitus paversti gyvūnais). Medeina, pagal Artemidės modelį suprastina kaip miško, taigi ir medžioklės deivė, medeinų pavidalu garbinama dar XVI a. pab., yra ta, kuri deramu metu įleidžia į mišką, matyt, jos rūpesčiu duodami medžioklei palankūs ar nepalankūs ženklai. Kaip liminali – paribių deivė – ji ne tik atveria mišką, bet ir gali globoti perėjimą iš vaikystės į subrendusių, medžioti pajėgių vyrų luomą. Vis dėlto medžioklės esmė yra žudymas, jos sąsaja su mirtimi verčia patirti kitą gyvenimo aspektą. Pasitelkę vaizduotę galime sakyti, kad Ragaina pati medžioja medžiotojus, įsitraukusius į mirties

181 M. L. West, *op. cit.*, p. 281. Reikia atkreipti dėmesį ir į gorgonių daugeriopumą (Hes. *Theog.* 274), kai Homeras težino vieną Gorgonę (*Il.* 5. 735; 11. 35; *Od.* 11. 635).
182 *BRMŠ* III, p. 452.

žaidimą. Tai ji kelia senųjų autorių minimą miško klaiką (žr. išn. 189), rodosi žmonėms kaip pagrindinė miške *regima* baisybė. Ji atstovauja gamtos atšiaurumui, chaotiškumui, nenumatomam ir nesuvaldomam pavojui, kurį tuoj pajunta vienišas keliautojas, atsidūręs girios tankmėje. Ragaina yra neišvengiama Medeinos bendrė, kaip jos „visiška Kitokybė", būtina aprėpti ir išreikšti žmogaus santykio su laukine gamta (o drauge ir nepavaldžia jam mirtimi) visumai.

Kaip pavojinga, kelianti siaubą ir atviliojanti į pražūtį, Ragainos figūra, kaip minėta, prašyte prašosi tabuizavimo. Dėl to ji nepasirodo ankstyvuosiuose rašytiniuose šaltiniuose ir tampa plačiai minima tik praradusi tikrąjį savo grėsmingumą – kaip ragana. „Ragainą" pakeičia „ragana" turbūt analogiškai kaip „Veliną" keičia „velnias". Vietoj iškilmingo grėsmingos tikrovės įvardijimo randasi kuopinės sąvokos, puikiai sulimpančios į sustabarėjusį pasakymą: „velniai ir raganos"[183].

IV. Lasickio informacija nepatikima, nes dėstymas yra padrikas, autorius nesuvokia medžiagos: sudievintas gamtos jėgas laiko asmeninėmis būtybėmis, „dvasias" paverčia „dievais", neišmano mitologinių būtybių funkcijų.

Šis priekaištas retai išsakomas tiesiogiai, tačiau jis yra svarbus kaip daugelio tyrimų fonas. Maža to, jis užkabina esminius senosios lietuvių religijos interpretavimo rūpesčius.

Iš karto reikia konstatuoti (nors apie tai jau esame užsiminę), kad nei Laskauskas, nei Lasickis nėra XX ir net XIX a. kultūros antropologai, religijotyrininkai ar bent folkloristai. Pasakojime apie žemaičių dievus nerasime metodiškai išsikeltų tyrimo tikslų ir juos atitinkančių rezultatų. Vis dėlto Lasickio veikalas yra daug nuoseklesnis, netgi sistemiškesnis,

183 Plg. LKŽe: Būdavo seniau visokių ir velnių, ir raganų *Trgn.* Lauke velniai su raganom dūksta (labai blogas oras) *Tr.* Velniai ir raganos gerai sugyvendavo *Žg.*

negu atrodo prabėgomis ieškant duomenų ikikrikščioniškajai religijai ir mitologijai rekonstruoti – vienas pirmųjų tai, tegu ir nedrąsiai, paminėjo Norbertas Vėlius[184]. Pasakojimo logiką slėpė, natūralų mitologemų sąryšingumą suvokti trukdė tyrimuose įsigalėjęs dirbtinis teksto skaidymas ir mechaniškas pertvarkymas. Atskiri dievavardžiai, jau pradedant pirmais tyrinėtojais, dažnai būdavo izoliuojami, permaišomi su kitų šaltinių dievybėmis, net perrikiuojami abėcėlės tvarka. Juozo Jurginio „Tyrinėjimų apžvalgoje" galima rasti vieną ryškiausių atomizuojančios rekonstrukcijos pavyzdžių.[185]

Čia tik glaustai peržvelgsim veikalėlio dalies, skirtos žemaičių senosios religijos reliktams, sandarą (dalių numeracija nurodoma pagal knygos gale pateikiamą planą). Pristačius vertikalią tikėjimų ašį – Aukščiausiasis Dievas vs. *Zemopacios* (II. 1) pereinama prie dangaus (II. 2. 1) ir chtoninių / vislumo dievybių (II. 3) opozicijos. Pasakojimo didžioji skirtis – tarp gamtos bei socialinio, „viešojo" pasaulio, viena vertus, ir konkrečios gyvenamosios vietos – namų su jų žeme bei mirusiais – antra vertus. Pirmojoje dalyje nuosekliai rikiuojasi miško (II. 2. 4) ir ežerų (II. 2. 5) dievai. Po jų sutelkiamos (matyt, skiriant nuo žemės dirbimo) gyvulininkystės ir miško gėrių dievybės (II. 2. 7; II. 2. 9; II. 2. 11) ir visai prasmingai įterpiant žinių apie divinaciją. Šį rišlų pasakojimą permuša žinios apie bendruomenės darnos ir valdančiųjų gerovės globėjus. Namų religinis pasaulis pradedamas konkrečių vietovių kultais (II. 3. 1), po paslaptingųjų pagalbininkų, kurių dalis irgi gali būti „šventosios geografijos" objektai (II. 3. 2), vardijamos namų dievybės (II. 3. 3): „naminiai", židinio dievybės, duonos ir alaus dievybės bei duonos kepimo ir alaus raugimo papročiai, o baigiama derliaus nuėmimo

184 „Nustatant Lasickio dievų mitinę prasmę ir hierarchiją, ne visai bereikšmė yra ir jų vieta sąraše" (BRMŠ II, p. 576). Iki šiol vieninteliu visuminio žvilgsnio bandymu lieka Igno Narbuto „Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių mitologiją. Struktūros bruožai", *Naujasis Židinys-Aidai*, 2003, Nr. 11–12, p. 616–622.

185 Jurginis, p. 69–84.

ir mirusiųjų pagerbimo papročiais (II. 3. 4). Viską labai tinkamai vainikuoja namų gerovės gausintojai (II. 3.-4. 3). Sunku pasakyti, dėl kokios priežasties, gale prijungiami du dažymo dievai – tarsi naujo skyrelio, skirto amatams, pradžia. Verta paminėti ir mėginimus dievus grupuoti pagal tipą (pvz., pagalbininkai, deivės) arba funkciją (pvz., miško dievybės, vietovių globėjos). Palyginti su kitais to meto Lietuvos mitologiją prabėgomis ar išsamiau aptariančiais raštais, vienas didžiausių Lasickio knygelės privalumų yra tas, jog parodomos visos gyvenimo sakralizavimo sritys – ne tik gamtos gaivalų ar nuo jų priklausomos žemdirbystės, bet ir socialinės sferos, amatų, šeimos gyvenimo. Tai pirmas toks įvairiapusis senosios religijos paveikslas, *mutatis mutandis* atvaizduojantis ir žmogiškąją tikrovę.

Reikia pridurti, kad šis paveikslas nėra fotografija; jis negalėtų prilygti fotografiniam atvaizdui net ir naudojant tobulesnius medžiagos rinkimo ir sisteminimo metodus. Mat senosios religinės praktikos ir net mitologijos turėtų būti traktuojamos ne kaip pasaulėžiūros, bet kaip pasaulėvaizdžiai. Kai kalbame apie pasaulėžiūras, galvoje turime į episteminį pobūdį pretenduojančių teiginių ir visuotinai galioti privalančių vertybių sistemas, siekiančias loginio pagrįstumo ir nuoseklumo. Tuo tarpu pasaulėvaizdžiai remiasi betarpišku ir fragmentišku supančio (gamtinio ir kultūrinio) pasaulio išgyvenimu, asmeninę ar grupinę patirtį įprasminant per bendruomenės atmintyje saugomą tradiciją. Pasaulėvaizdžio fragmentai nebūtinai turi būti koherentiški, nes gyvenimo visuma suvokiama kaip šis tas daugiau negu patirtų fragmentų suma. Šiuos fragmentus ar jų junginius įkūnija skirtingu metu atsiradę mitai, ritualai, prietaringos praktikos, paprotinės moralės ir elgesio maksimos. Išsamaus ir nepriešaringo tokio darinio aprašo pateikti neįmanoma.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, tenka pripažinti, jog autoriaus pastanga gausius ir įvairių tipų faktus (vardus, funkcijų nusakymus, papročių

ir ritualų aprašus, lietuviškas frazes) sutelkti į darnią visumą atrodo palyginti sėkminga. Ji liudija, jog rašantysis (Laskauskas / Lasickis) reikalą išmanė ne paviršutiniškai. Maža to, jau esame užsiminę, kad Lasickis, pateikdamas skaitytojams faktus, nesistengia sukelti pastariesiems priešiškų reakcijų. Žvilgtelėjus kitu rakursu – į medžiagos rinkėjo ar redaguotojo santykį su pačia medžiaga – išvadą galima pakartoti: šiame knygelės teksto segmente beveik neprasimuša vertybinė nuostata. Religijos fenomenologija XX a. kaip pirminę tyrimo prielaidą įteisino reikalavimą tyrėjui suspenduoti („suskliausti") savo egzistencinius ar vertinamuosius sprendimus apie aprašomus fenomenus. Būtų paika įžvelgti ką nors panašaus į tokį suspendavimą ar net metodinį neutralumą XVI a. veikaluose. Vis dėto turime pripažinti, kad tekste ryškėjantis santykis su žemaičių „pagonybe" būdingesnis šių dienų mokslininkui negu sielų išganymu susirūpinusiam krikščioniui. Kontrastas justi vien paskaičius Mažvydą: „Tasai Dievs [...] / Dangaus karalystę dovanai nor dovanoti. / Aitvars ir deivės to negal padaryti, / Bet ing peklos ugnį veikiaus gal įstumti"[186]. Be abejo, tai tikėjimo skelbėjo, o ne istoriko žodžiai, tačiau verta prisiminti ir Lasickio apsčiai naudoto Guagnini retoriką. Lasickio persakomas pasakojimas apie Žemininko šventę originale įrėmintas frazėmis *gentili more* („pagonišku papročiu"), *ritus gentilis* („pagoniškos apeigos"), teigiama, kad Žemininkas yra „demonas", o pats aukojimas – primenama – vėlgi vyksta pagal „pagonišką paprotį"[187]. Jau minėtas Stryjkovskio „Kronikos" IV knygos 4 skyrius, turiniu analogiškas Lasickio darbui, vadinasi „Apie [...] stabmeldžių senąsias apeigas, arba veikiau beprotybes, ir jų netikrų dievų įvairovę". O ir paskutinėje Lasickio knygelės dalyje įdėtas beveik ištisas Maleckio veikalėlis „Apie senovės prūsų, livoniečių ir kitų kaimyninių genčių aukojimus bei stabmeldystę" parašytas jau visai kitokiu tonu negu autorinis

186 M. Mažvydas, *Katekizmas*, p. 31, eil. 3–6 (orig. p. 10).
187 BRMŠ II, p. 470–471.

tekstas: „pašaukęs vardu dęmoną“ (p. 53); „paeiliui kviečia demonus, jų laikomus dievais“ (p. 54); „papasakosiu tiek pat juokingų, kiek ir prietaringų dalykų apie vestuvių ir laidotuvių apeigas“ (p. 56). Apie demaskuojančių epitetų prisodrintą Maleckio įžangą[188], Lasickio praleistą ir sutrauktą bejausmiu konstatavimu „anų papročių daugelyje vietų tebesilaikoma ir dabar“ (p. 53), nėra ką ir kalbėti. Įdomu, kad vienintelis Lasickiui išsprūdęs nusistebėjimas – „mat jis, beprotis, tikėjo, kad dievai, pražūtingi jo ūkiui, tūną medžiuose po žieve“ (p. 46) – užrašytas dar prieš pradedant nuosekliai pasakoti „apie žemaičių dievus“.

Dar esmingesnis skirtumas atsiskleidžia lyginant ne retorines strategijas, bet tiesiai išsakomus sprendimus. Lasickis, kaip ir kiti to meto autoriai[189], kalba apie žemaičių šventybinius patyrimus miškuose („jų miškuose girdisi ir rodosi baisingi reginiai ir pavidalai“). Jo požiūris į šių reiškinių kilmę telpa paradigmoje, galutinai užbaigtoje Apšvietos: šventybiniai potyriai šaknijasi žmogaus psichologijoje. Formuluotė lapidariška: *Sequitur persuasionem effectus* (p. 46) – „Įsitikinimą lydi padariniai“. Tačiau Lasickis neplėtoja savo minties ir nebando jos universalizuoti iki religijos kilmės teorijos. Jis nesvarsto galimo episteminio sutrikimo ar vaizduotės mechanizmo. Akivaizdu, jog tekste klausimas apie mitinių vaizdinių „objektyvų“ egzistavimą atidedamas į šalį. Toliau Lasickis vartoja aprašomąsias sąvokas: valstiečiai „yra įsitikinę“, „tiki“, taip užimdamas išorinio, neangažuoto stebėtojo poziciją. Palyginimui atsiverskime vėlgi Stryjkovskio tekstą. „Kronikoje“ aptardamas barstukus jis praneša: „jų ir dabar tikrai yra ir pasirodo jie daugiausia Kurše, taip pat Švedijoj prasčiokams žmonėms, su kuriais mėgsta bendrauti, ypač su tais, kurie moka jiems įsiteikti aukomis ir vaišėmis (labai tai mėgsta, valgo daugiausiai naktį); man tuos įstabius dalykus apsakinėjo vienas *doctor medicus ir phisicus*, bet šičia tatai praleidžiu. Taip pat

188 BRMŠ II, p. 202–203.
189 Plg. Herbersteinas, BRMŠ II, p. 396; Guagnini, BRMŠ II, p. 474.

Olavas Magnas, Upsalos arkivyskupas, ir Kornelijus Agripa darbe *de occulta Philosophia* rašo, jog nepiktieji oriniai velniai, kurių prigimtis nevisiškai pragariškai pagedusi, Švedijoj, Norvegijoj, Suomijoj paprastai tarnauja liaudies žmonėms, arklius šukuoja ir kitus darbus dirba, o ir būsimuosius bei buvusiuosius dalykus apsako kai kam, kas su jais bendraudami įtikti moka"[190]. Reikia pripažinti, jog Strykovskis neblogai nutuokia apie skandinavų mitologiją.[191] Tačiau jis domisi ne tik Lietuvių ir Šiaurės šalių žemosios mitologijos panašumais, bet ir – gal net labiau – pačių mitinių būtybių metafiziniu statusu. Mat Stryjkovskiui čia parūpsta visai kitos srities diskusija apie neutraliųjų ar nevisai nupuolusių dvasių buvimą. Su besirandančia lyginamąja religijų istorija tai neturi nieko bendra. Žemaičių kanauninkas čia iki ausų įklimpsta į klasikinę Renesanso demonologiją. Į teisėtumą pretenduojanti renesansinė „šviesioji magija" rėmėsi dar Origeno išsakyta prielaida, jog tarp dvasių, netapusių geraisiais angelais, yra ir tokių, kurios nėra visai atpuolusios nuo Dievo. Buvo postuluojama, jog kai kurios jų liko neapsisprendusios už gėrį arba blogį ir netapo nei angelais, nei velniais. Tai jos tarpininkaujančios gamtos maginiam valdymui. Tarp Stryjkovskio minimų autoritetų – paskutinis Švedijos katalikų hierarchas, protestantų ištremtas iš šalies, Olavas Magnas ir bičiulis *doctor medicus*, Vilniaus kanauninkas Albertas Grabovskis iš Sierpco (~1515 – 1570-10-12) – ne tik gydytojas, bet ir garsus „mokslinis" astrologas[192]. Ne tik kaip ekspertai, bet ir kaip aukšti katalikų dvasininkai jie savo autoritetu turi paremti teologiškai labai abejotiną, bet praktiškai labai viliojančią tezę.

190 BRMŠ II, p. 547 (pataisytas Dominyko Urbo vert.).

191 Plg. informatyvią ir glaustą skandinavų žemosios mitologijos apžvalgą: Reimund Kvideland, Henning K. Sehmsdorf, *Scandinavian Folk Belief and Legend*, University of Minnesota, 1988, p. 3–40.

192 Plačiau apie pastarąjį žr. W. Pawlikowska, „Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca – zapoznana postać szesnastowiecznego Krakowa i Wilna", *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica* 11, 2005, p. 165–240; V. Ališauskas, „Iš žalčių medžiotojo užrašų (Jeronimo Prahiškio *casus*)", *Naujasis Židinys-Aidai*, 2008, Nr. 6, p. 247–250.

Šitaip istorinis liaudies tikėjimų aprašas pajungiamas minėtojo mago Kornelijaus Agripos skleistai „slėpiningajai filosofijai“ ir praranda savo informacinį neutralumą.

Gebėjimu atidėti į šalį savo asmeninius vertinimus turėjo pasižymėti ne tik Lasickis, bet ir Laskauskas. Tik tuo galime paaiškinti jautrumą liaudies tikėjimų visumai ir gan vykusią jos rekonstrukciją – Lasickis, neturėjęs artimesnio santykio su Žemaitijos kaimo kasdiena, pats vienas tokio darbo atlikti negalėjo.

Be abejo, aptariamoji „žemaičių dievų“ sisteminė rekonstrukcija negali būti laikoma moksline šiandienės etnologijos ar religijotyros metodų prasme. Ji radosi susijungus tiesioginei patirčiai, humanistiniam išsilavinimui, intuicijai ir sveikam protui. Tačiau mokslininkų darbuose tarpais mėginama (nebūtinai reflektuotai) senųjų autorių darbus vertinti pagal XIX a. ir vėliau sukonstruotas religijos kilmės bei raidos teorijas. Vienas keisčiausių priekaištų Lasickiui yra tas, kad jis rašė apie „dvasias“ ir neskyrė jų nuo dievų. Antra vertus, šis priekaištas atspindi vieną svarbesnių baltų religijos istorijos problemų. Daugelio apie ją rašiusių istorikų ir religijotyrininkų intelektualinį foną sudarė vienokia ar kitokia animizmo teorija, kartais praskiesta Usenerio mokymu apie „akimirksnio“ ir „sritinių“ dievybių raidą. Evoliucijos klausimas užtemdė visas kitas problemas. Animizmo-politeizmo-monoteizmo ar „akimirksnio dievybių“ – „sritinių dievybių“ – „tikrųjų dievų“ evoliucijos posūkiai tapo pagrindiniu interpretacijos įrankiu. Brückneris, polemizuodamas su Useneriu dėl Lasickio dievų, sutarė dėl vieno dalyko – evoliucijos idėjos. Svarbiausias klausimas buvo – kas iš ko išsivystė. „Nė vienas mitologas etnografas niekad neabejojo, kad ‘sritinės dievybės’ priklauso labai ankstyvai mitinių tikėjimų fazei, tačiau tolesnė jų raida galėjo būti dvejopa: arba virsti vis labiau apibendrintomis, aukštesnėmis mitinėmis koncepcijomis – kaip graikų, indų, keltų, germanų, slavų, – arba vis žemesnėmis, smulkesnėmis, – kaip italikų ir lietuvių. Mūsų akimis žiūrint, indigitamentų ir Laskausko katalogo dievybės nėra primityvesnės,

senesnės už Homero ir vedų dievybes, mes jas laikome tik priešingos raidos linkmės paskutine pakopa". „Didesniosios mitinės koncepcijos suskilo į begalę smulkių, specialių dievaičių, siejamų su visokia veikla, su visokiais daiktais."[193] Evoliucija implikavo pažangos idėją. Vėlesnės stadijos turėjo būti vertingesnės (pažangesnės, tobulesnės, sudėtingesnės) už ankstesnes. Beveik užkeikimo statusą iki pat mūsų laikų įgijo su faktais niekaip nederantis stereotipas, jog „[l]ietuviai įdvasino gamtos jėgas ir jos reiškinius, dar jiems nesuteikdami antropomorfiško pavidalo"[194]. Šis „dar" turėjo reikšti pirmykščius (t. y. primityvius) religinius vaizdinius, nepanašius į išplėtotas graikų ar indų mitologijas. Laskausko surinkta informacija buvo pripažinta jei ir kiek tikėtina, tai mažaverte: jo aprašomos būtybės esančios „tik dvasios". Net Toporovas ir Ivanovas savo sintezėje „Baltų mitologija" aidu atkartojo animistinę tradiciją: „daugelis iš nurodytų dievybių pasirodo esančios dvasios, gamtos arba ūkio globėjai. Vis dėlto kai kurie vardai verti dėmesio."[195]

Pirmoji animizmo palikta problema – pati dvasios sąvoka. Dirbtinai sukonstruota Edwardo B. Tyloro ji turėjo ideologinį krūvį. Krikščionių religijai ji turėjo tikti lygiai taip, kaip ir „pirmykštėms" religijoms, idant paaiškėtų, jog krikščionybė tėra aukštesnė animizmo versija. Iš tikro dvasios sąvoka jau cituotuose baltų religijos tyrinėtojų tekstuose laužta iš piršto. Net kaip darbinis, instrumentinis terminas jis yra išskydęs ir be apibrėžto turinio. Kiek nedaug iš jo ar jo ekvivalentų naudos, rodo kad ir Jono Balio atvejis: *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore,*

193 A. Brückner, „Senoji Lietuva. Žmonės ir dievai (1904)" ir „Lietuvių mitologija (1910)", in: *Lietuvių mitologija*, t. I, vertė Dominykas Urbas, p. 481, 489.

194 Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija*, p. 141. Plg. Marceli Kosman, „Perkūno saulėlydis, arba paskutiniai Baltijos pagonys", *Lietuvių mitologija*, t. III, p. 369–370.

195 Viačeslav Ivanov, Vladimir Toporov, „Baltų mitologija (1980)", in: *Lietuvių mitologija*, t. III, p. 355; plg. Skardžių: „tam tikras skaičius dievybių pasirodė besančios tik dvasios", in: *ibid.*, p. 94; neutraliau Rowellas: „Visų rūšių dvasios buvo apgyvendintos ore ir požemio pasaulyje" – Stephen Ch. Rowell, „Iš Viduramžių ūkų kylanti Lietuva (1994)", in: *ibid.*, p. 295.

Mythology, and Legend (1950) Žemyna jo minima tarp dievų kaip antra pagal svarbą, tuo tarpu 1985 m. literatūros apžvalgoje jam ji jau demonas (= dvasia)[196].

Kalbant apie konkrečią istorinę medžiagą, reikia pripažinti nesant jokių patikimų duomenų, kad „dvasiomis" XVI a. ar anksčiau būtų vadintos žmogaus kompetencijas viršijančios ir ritualais gerbiamos būtybės. Lietuvių mitologijoje „dvasia" niekur neapibrėžiama per opoziciją „dievui", šaltinių pavartojamas spiritus paprastai esti *interpetatio christiana*. „Dvasių" terminas gali praversti nebent klasifikuojant mitologines būtybes, kai reikia įvardyti kuopinius padarus, turinčius vienodą raišką ar funkcijas - kaukus, barstukus ir pan. Dar didesnė maišatis prasideda kalbant apie dievus kaip antropomorfines ar net asmenines būtybes. Ne visada įsisąmonintas atskaitos taškas yra Homero dievai. Vis dėlto „teiginys, kad graikai ir romėnai dievus suvokdavo kaip turinčius žmogišką pavidalą, visiškai neimplikuoja, jog pastarieji redukuojami į šią formą. Dievai nėra asmenys, bet galios, polimorfijos, veikiančios pasaulyje"[197]. Galinga šventybės manifestacija, pažadinantį religinį atsaką, mažai primena susitikimus su „pernelyg žmogiškais" homeriniais dievais. Kulto situacija čia ypač paradoksali – šaukiamasi dieviškosios galios, „to, kas daimoniška", kitaip tariant, mėginama užmegzti asmeninį ryšį su ne-antropomorfine, žmogiškos būtybės ribas peržengiančia tikrove. Asmeniškumas ir beasmeniškumas čia susijungia į paradoksalią vienovę. Klausimas, kas pirmesnis, kas iš ko išsivystė – antropomorfinis dievas, ar dažnai konkretaus vardo neturinti, bet čia ir dabar išgyvenama žmogų viršijanti galybė, šios religinės patirties kontekste tampa beprasmis.

196 J. Balys, *Raštai*, t. II, p. 311, 346.

197 Philippe Borgeaud, Francesca Prescendi, *„Religione e politeismo nell'antichità", in: Religioni antiche. Un'introduzione comparata*, a cura di Philippe Borgeaud, Francesca Prescendi, Roma: Carocci editore, 2011, p. 24.

Apie netikrus krikščionis: originalus plagiatas

Lasickio „sumuštinio“ vidurinis sluoksnis – šventųjų kulto kritika. Jau minėjome, kad ši dalis sujungta su pirmesne ir paskesne labai formaliai. Jacobas Grimmas net spėliojo – tegu ir nepagrįstai, – jog ji galinti būti paties Grasserio intarpas.[198] Vis dėlto ji turi svarbią ideologinę funkciją: tai kitų dviejų dalių *ratio essendi*. Iš „žemaičių dievų“ aprašymo būtų neįmanoma pasakyti, ar tekstą sudėstė protestantas ar katalikas ir kuriam galui tai padarė. Tuo tarpu antra dalis jau leidžia identifikuoti, kokiai konfesijai autorius priklauso. Tiesa, jis pats niekur nesisako esąs reformatas, maža to, pagirdamas už šmaikštų stilių cituoja kalvinistų ne per daug mėgtą Erazmą Roterdamietį.[199] O ir vardijami netikę pavyzdžiai nėra tiesiogiai imti iš katalikų dogmatikos – beveik viskas, kas minima, yra liaudies maldingumo apraiškos. Matyt, tai leido Baryczui teigti, jog Mierzyńskis ir juo sekęs Brückneris „visiškai melagingai“ apkaltino knygelę esant nukreiptą prieš Katalikų Bažnyčią ir šventųjų kultą. O iš tikrųjų, – sako Baryczas, – „Lasickis moksliškai ėmėsi tam tikra prasme novatoriškos temos – katalikų šventųjų kulto genezės plačiame lyginamajame fone“[200]. Deja, Baryczo nuomonė neparemta jokiais faktais. Bandymas įžiūrėti religijotyrinį Lasickio „novatoriškumą“ yra, švelniai tariant, anachronistinis ir tik uždengia istorinę tikrovę. Net nežinant Lasickio teksto genezės, sunku jame įžvelgti moksliškumo: net šventųjų lyginimai su Antikos dievais yra atsitiktiniai – tik šeši šventieji turi savo antikinius „kolegas“. Teologijos mokslo požiūriu šis rašinėlis irgi neatrodo svarus – jame nerasime nei teorinio lygio argumentų, nei diferencijuoto problemos pristatymo. Gerai žinoma, jog jau Reformacijos tėvai kategoriškai atmetė tradicinį mokymą, jog šventieji danguje užtaria

198 Jacob Grimm, „Lasicii De Diis Samagitarum“, *Zeitschrift für deutsches Altertum*, hrsg. von Moritz Haupt, Bd. I, Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung, 1841, p. 137.
199 Gregory D. Dodds, *Exploiting Erasmus – the Erasmian legacy and religious change in early modern England*, Toronto: University of Toronto Press, 2009, p. 187–188.
200 H. Barycz, *op. cit.*, p. 149.

žemės (kovojančiąją) Bažnyčią ir savo maldomis gali padėti tikintiesiems laimėti trokštamų Dievo malonių. Martynas Liuteris pasitikėjimą šventųjų pagalba laikė viena iš stabmeldystės formų. Pirmasis Dievo įsakymas reikalaująs „visos žmogaus širdies ir visiško pasitikėjimo tik Dievu ir niekuo kitu". Šaukdamasis šventųjų užtarimo, žmogus iš Dievo „nesitiki nieko gero, o ir nebando Jame ieškoti"[201]. Kalvinistų „Heidelbergo katekizme" (klausimas 30) teigiama gal netgi dar griežčiau: „Kurie išganymo ir palaimos ieško pas šventuosius [...], jie paneigia Jėzų, kaip vienintelį Išganytoją"[202]. Tačiau konfesiniuose Reformacijos raštuose ne tik atmetamas šventųjų tarpininkavimas; juose pripažįstamas ir vertinamas moralinis šventųjų pavyzdys, išsakomas pagarbus požiūris į juos. Liuteroniškoje 1530 m. Augsburgo konfesijoje sakoma: „Reikia atsiminti šventuosius, kad tuo būtų stiprinamas tikėjimas, kai matome, kaip jie gavo malonę ir kaip jiems buvo pagelbėta tikėjimu. Taip pat reikia imti pavyzdį iš jų gerų darbų, kiekvienam pagal savo pašaukimą. [...] Bet iš Šv. Rašto negalima įrodyti, jog reikia šauktis šventųjų arba ieškoti jų pagalbos. *Nes yra tik vienas Sutaikintojas ir Tarpininkas tarp Dievo ir žmonių – Jėzus Kristus* (1 Tim 2, 5)"[203] (sk. 21). Heinricho Bullingerio (tuoj jį vėl sutiksime) rengtoje 1562 m. „Antrojoje Helvetiškojoje konfesijoje" (sk. 5. 1; 3; 5) sakoma: „Mokome garbinti ir godoti vien tik tikrąjį Dievą [...] Jo vieno šaukiamės visuose savo gyvenimo pavojuose ir reikaluose (*in discriminibus et casibus*) [...] Drauge šventųjų neniekiname, nei apie juos prasčiokiškai (*vulgariter*) manome. Pripažįstame juos esant gyvais Kristaus nariais, Dievo draugais, šlovingai nugalėjusiais kūną ir pasaulį. Mylime juos kaip brolius ir juos gerbiame (*honoramus*), tačiau ne kokiu nors kultu, bet pagarbiai juos vertindami ir teisingai girdami.

201 M. Liuteris, *Didysis katekizmas*, [Kaunas:] Kelias, 2003, p. 21, 20.
202 *Heidelbergo katekizmas*, Kaunas: Evangelikų reformatų kolegija, 1936, p. 20.
203 *Augsburgo konfesija: kai kurių kunigaikščių ir miestų Konfesija, arba tikėjimo išpažinimas, pateikta Karaliaus Didybei Augsburge 1530 m.*, vertė Jonas Pauperas, Kaunas, 1934, p. 14.

Taip pat mes jais sekame. Todėl būdami jų tikėjimo bei dorybių sekėjais, o su jais – amžinojo išganymo dalininkais, karštais troškimais ir maldavimais didžiai geidžiame jų draugijoje amžinai gyventi pas Dievą ir kartu su jais džiūgauti Kristuje"[204]. Šventųjų kaip pavyzdžio ir vilties ženklo tikinčiųjų bendruomenei statusas ne tik neaptariamas – jis visai neminimas. Tai visai suprantama, jei mesime iš galvos Baryczo pasiūlytą interpretaciją. Esė (traktatu to nepavadintume dėl turinio menkumo, o pamfletu – dėl palyginti ramaus tono) apie šventųjų garbinimą, be abejonės, yra poleminio pobūdžio. Ir, nepaisant nieko, tai yra tikrai reformuotosios bažnyčios nario rašinys. Po krikščionybės konfesionalizacijos šventųjų kultas tapo viena skiriamųjų linijų tarp katalikų ir protestantų, todėl taip kategoriškai atmesti dangaus globėjų užtarimą ir pagarbą jiems galėjo tik protestantas. Žinoma, tekstui trūksta tiek poleminio įkarščio ir atitinkamos retorikos, tiek svaresnės teologinės argumentacijos. Aštriausias poleminis išpuolis randamas antraštėje: katalikai (ir galbūt stačiatikiai) čia vadinami netikrais krikščionimis. O teologinį nerūpestingumą rodo ir tai, kad parinktoje Erazmo citatoje neneigiama galimybė kreiptis į šventuosius, veikiau humoristiškai svarstoma, ar tai prasminga. Čia, kaip ir daugelyje kitų *Colloquia familiaria* dialogų, Erazmas balansuoja ant katalikiškosios ortodoksijos ribos, taip ir netapdamas protestantu.[205]

Turbūt teisingiausia manyti, jog Lasickis nė neketino rašyti savarankišką vertę turinčios teologijos studijos. Jis tiesiog nutarė temiškai pritaikyti poleminėje kovoje autoritetų jau suformuluotas mintis. Pats autorius nurodo savo šaltinį – tai kalvinizmo konsolidacijos laikotarpio

204 *Confessio Helvetica posterior*, ed. Joannes Petrus Kindler, Solisbaci: de Seidel, 1825, p. 10–12.

205 Erazmas 1528 m. rašė: „Liuterio bažnyčioje galėjau būti vienas iš korifėjų, bet buvau veikiau linkęs užsitraukti visos Vokietijos neapykantą, nei pasitraukti iš [Katalikų] Bažnyčios bendruomenės" (Johan Huizinga, *Erazmas*, vertė Antanas Gailius, Vilnius; Aidai, 2000, p. 179).

teologo Johano Heinricho Bullingerio (1504–1575) kūrinys.[206] Lasickis naudojasi protestantiškame pasaulyje plačiai pripažinta Bullingerio knyga „Apie klaidos kilmę"[207]. Bullingerio teikiamas šventųjų sąrašas palyginti siauras – jame didžiausias dėmesys kreipiamas į dangiškuosius užtarėjus, gerbtus Pietų Vokietijoje, Šveicarijoje, apskritai Alpių regione. Reikia atkreipti dėmesį, kad Lasickis iš šios knygos paėmė ne tik kelis teksto pradžioje išvardytus šventuosius bei jų funkcijų apibūdinimus, bet ir veik visą tolesnį savo katalogą[208], tik kur ne kur jį papildydamas asmeniniais pastebėjimais. Katalikišką šventųjų kultą Bullingeris kildino iš romėniškosios pagonybės, kurioje būta daugybės „specializuotų", labai siauras gyvenimo sritis globojančių dievų. Palyginimo būta istoriškai pakankamai paviršutiniško, vis dėlto ši knyga ilgą laiką teikė argumentų antikatalikiškai polemikai bei formavo stereotipinį protestantiškojo pasaulio požiūrį į šventųjų kultą. Būtent ji buvo plačiai nurašinėjama

206 Bullingeris, gimęs iš katalikų kunigo ir vienuolės ryšio, tapo įtakingu reformatų veikėju ir teologu. Uldrikui Cvingliui 1531 m. žuvus mūšyje, Bullingeris ėmėsi vadovauti reformuotajai Ciuricho krikščionių bendruomenei; kartais net sakoma, kad būtent jis Šveicarijoje išgelbėjęs reformaciją. Suartėjusiam su Jonu Kalvinu (*Consensus Tigurtinus*, 1549 m., rengėjas) jam pavesta parašyti ir *Antrąją Helvetiškąją konfesiją* (1566), priimtą daugumos kalvinistų bendrijų, be kitų ir Lenkijoje bei Lietuvoje. Bullingeris paskelbė apie 100 veikalų vokiškai ir lotyniškai, paliko apie 12 tūkst. laiškų. Lasickis su Bullingeriu susipažino 1557 m. atvykęs į Ciurichą (H. Barycz, *op. cit.*, p. 21–22), skaitė jo teologinius ir istoriografinius veikalus, susirašinėjo su juo beveik iki pastarojo mirties. Pirmas Bullingerio korespondencijos korpuse esantis Lasickio laiškas datuotas 1563 m. (rašyta iš Bazelio), paskutiniai – 1572 m. (iš Paduvos ir Paryžiaus); išteklius internete: http://www.unizh.ch/irg/briefwechseldb/briefpartnerdetail.php?partner=519 (žiūrėta 2012-01-14).

207 *De origine erroris: in divorum ac simulachrorum cultu* per Heynrichum Bullingerum ... Basileae: In aedibus Thomae Wolfij, 1529; antras leid.: *De origine erroris libri duo, Heinrychi Bullingeri. In priore agitur de Dei veri justa invocatione & cultu vero, de Deorum item falsorum religionibus & simulachrorum cultu erroneo. In posteriore disseritur de institutione & vi sacrae Coenae Domini, & de origine ac progressu missae papisticae, contra varias superstitiones pro religione vera antiqua & orthodoxa.* Tiguri: In officina Froschouiana, [1539]; papildytas leidimas, paskutinis prie autoriaus gyvos galvos, pasirodė 1568 m.

208 Žr. H. Bullingerus, *De origine erroris libri duo*, f. 108r–109r.

antikatalikiškos polemikos tekstuose. Šiuo katalogu naudojosi ir anglikonų polemistai[209]. Tas pačias mintis apie šventųjų gerbimą, pasisemtas iš Bullingerio veikalo, apytikriai tuo pat metu dėstė ir Andriejus Volanas knygoje „Vilniaus lojolininkų stabmeldystės pasmerkimas".[210] Lasickio ir Volano tekstai labai panašūs. Praleidžiant Bullingerio teorinius ir istorinius samprotavimus, vardijami tie patys šventieji (tačiau Volanas jų mini mažiau), daugmaž sutampa jų grupės – gelbėtojai jūroje, pagalbininkai įvairiuose reikaluose, šalių globėjai. Sutampa ir jų lyginimas su pagonių dievybėmis – Agotos su Vesta, Sebastijono su Apolonu, Margaritos su Junona ir Lucina. Kartais šventuosius globėjus Volanas ir vardija ta pačia eile kaip Lasickis. Ypač pavaizdus sutampantis gyvulių globėjų aptarimas: *Anseres curae sunt sancto Gallo, oues Vendelino, equi Eulogio, boues Pelagio, porci Antonio* (*De Diis*, p. 52) = *Gallus quidem sit pastor anserum, ovium Vendelinus, boum Pelagius, lutulentes porcorum greges custodire cogatur Antonius*[211]. Esama, tiesa, ir vieno kito skirtumo. Anot Lasickio, šv. Barboros „mūsų tautiečiai" šaukiasi karo skerdynėse (p. 52), o Volanas sako, kad ji gelbstinti laivybai. Tačiau abu atvejai sietini su ta pačia šventosios funkcija – gelbėti nuo staigios ir netikėtos mirties.[212] Įdomesni kiti skirtumai – šalia šv. Urbono kaip vyno pagausintoją Volanas nurodo šv. Joną, šalia Prancūzijos globėjo

209 Verta paminėti, kad oficialiame Anglijos Bažnyčios homilijų rinkinyje, stabilų pavidalą įgavusiame nuo 1582 m. leidimo, polemika dėl šventųjų kulto irgi grindžiama Bullingerio autoritetu bei idėjomis. Žr. II dalies II pamokslą „Against Peril of Idolatry", in: *The Two Books of Homilies. Appointed to be read in Churches*, ed. by J. Griffith, Oxford: At the University Press, 1859, p. 167–272.

210 *Idololatriae loiolitarum Vilnensium oppugnatio itemque ad nova illorum obiecta responsio* nunc primum in lucem edita authore Andreae Volano. Vilnae, typis et sumptibus eiusdem Andreae Volani, per Joannem Kartzanum Velicensem, 1583. *Eiusdem ad nova loiolitarum obiecta responsio* (plg. A. Volanas, *Rinktiniai raštai*, p. 401, Nr. 9).

211 Cituojama iš: A. Volanas, *Rinktiniai raštai*, p. 214–215; M. Ročkos liet. vert. p. 236–238.

212 Šv. Barboros persekiotojas – jos tėvas – pats nukirsdinęs šventąją mergelę ir buvęs žaibo užmuštas vietoje. Todėl Barborą imta laikyti gelbėtoja nuo žaibo smūgio, o plačiau – nuo bet kokio mirtino netikėtumo.

šv. Dionyzo mini šv. Mykolą Arkangelą. Tokie skirtumai neleidžia susigundyti hipoteze, kad Volanas galėjęs pasinaudoti savo bendražygio Lasickio dar nepaskelbtu veikalėliu. Palyginti su Lasickio rašiniu, jo traktatas teologiškai solidesnis, retoriškai geriau apdorotas, tačiau abu autoriai turi tą patį tikslą: „Tepalygina, prašau, kiekvienas, kas tik nori, visų pagonių senovinius dievus su krikščionių šventaisiais (*divis*); nesunku pastebėti, kad tas anų [dievų] priedermes, tas pareigybes, kurias klaidingas žmonių įsitikinimas jiems buvo priskyręs, krikščionys pripažįsta savo šventiesiems."[213] Tačiau – pasikartosime – Lasickiui tai pavyksta daug prasčiau. Atrodo, nepalyginti didesnį įspūdį jam bus padariusi Bullingerio mintis apie pagonių dievybių gausą ir specializaciją negu apie šventųjų kilmę iš šių dievybių. Jei tai tiesa, Lasickiui reikia pripažinti tam tikrą religijų istoriko nuovoką ir net aistrą.

Šiandien Lasickio knygelės antroji dalis būtų pripažinta paprasčiausiu plagiatu, bet tai būtų toks pat anachronistiškas požiūris, kaip ir Baryczo. Negalime pamiršti, jog stropiai nurašinėdamas Ciuricho teologo tekstą, Lasickis įterpė ir vieną kitą originalią informaciją ar mintį. Tai ir prisiminimas apie savo vargingą vaikystę, ir vietiniai šv. Mikalojaus kulto ypatumai, ir būrimai šv. Andriejaus vigilijoje, ir garsioji lenkų pergalės giesmė „Dievo Gimdytoja", jo paties sumanyta pasinaudoti ir Erazmo *Naufragium*.

Esama poros įdomių grynai teologinių momentų, atspindinčių istorinę situaciją. Vienas jų mus įmeta į patį to meto konfesinių diskusijų sūkurį, o gal net yra asmeniško pobūdžio. Lasickis šventųjų kulto kritiką pradeda išpažindamas vieną triasmenį Dievą ir šventąjį krikštą: „krikščionių Dievas vienas – Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia. Vardan jo priimamas šventasis Krikštas. Į jį tikima pagal Apaštalų simbolio formulę. Skirdamiesi asmenimis, esme jie yra viena" (p. 51). Tokiu išpažinimu, neįvardijant tiesiai, atsiribojama nuo naujųjų arijonų, neigusių

213 A. Volanas, *op. cit.*, p. 214 (vertimas mūsų).

ortodoksinę Švč. Trejybės sampratą ir nuo dažnai su jais sutampančių anabaptistų, neigusių vaikų krikštą. Tikėjimo Trejybe ir krikštu deklaracija rodė, kad autorius nuo abiejų laikosi atokiai. Arijonizmui plisti buvo palankesnis kalvinizmas negu liuteronybė, nes Jonas Kalvinas labiau pabrėžė Dievo vienybę, kitaip negu Liuteris, akcentavęs dieviškųjų asmenų Trejybę.[214] Abiejų Tautų Respublikoje (galbūt kaip tolimesnėje nuo teologinės minties centrų) arijonai XVI a. rado gerą dirvą ir paviliojo ne vieną magnatą. Į diskusiją dėl Trejybės kaip autoritetingas ekspertas Lietuvos protestantų buvo įtrauktas ir Bullingeris. 1566 m. jį Ciuriche buvo aplankęs Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis – tuomet vis dar reformatas, – norėdamas išsiaiškinti jo velionio tėvo Mikalojaus Juodojo pasiųstus klausimus dėl Švč. Trejybės ir Šventosios Dvasios šaukimosi.[215]

Lasickis, kaip ir Jonas Kalvinas, teologiškai sieja Dievą, tikėjimą ir krikštą. Anot Kalvino, iš krikšto formulės plaukia aiškus supratimas, kad Dievo esmėje yra įsikūrę (*residere*) trys asmenys, iš kurių pažįstamas vienas Dievas. Leistina krikštyti tik viename Dieve (*in unum Deum*), „nes apglėbiame tikėjimą tuo, kurio vardan esame krikštijami". Tad krikšto vienumas liudija esant vieną Dievą. Krikšte išpažįstamas tikėjimas Triasmenio Dievo vienatiškumu ir vieningumu mums laiduoja, kad Sūnus yra dieviškos prigimties: jei Dievas, nors ir būdamas triasmenis, yra vienas, tai Sūnus (Žodis) dieviškosios esmės vienybės dėka taip pat yra tikras vienatinis Dievas – taip paneigiama arijonų erezija (*Inst.*, lib. I. c. 13, § 16).

Ir Liuteris, ir Kalvinas išlaikė ne tik tradicinę Katalikų Bažnyčios krikšto formulę („Aš tave krikštiju vardan [Dievo] Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios"), jie taip pat priėmė katalikiškojo Apaštalų simbolio (*Tikybos išpažinimo*) autoritetą. Viduramžiais neabejota, kad šį *Simbolį*

214 Wilhelm Neuser, *Kalvinas*, Vilnius: Apyaušris, 1998, p. 88–89.
215 Marian Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI wieku*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995, p. 22–23.

sudėjo apaštalai prieš pasklisdami į pasaulį skelbti Evangelijos – kiekvienas po vieną iš dvylikos punktų.[216] Juo remtasi ir teologinėje polemikoje, ir reformuotosios krikščionių bendruomenės konfesiniuose raštuose. Lasickis *Simbolį* pamini panašiu būdu, kaip šis minimas liuteroniškoje 1530 m. Augsburgo konfesijoje: *iuxta Symbolum Apostolorum* (III, 6). Kalvinas komentavo Apaštalų simbolį, tačiau yra išreiškęs abejonę, kad apaštalai buvę jo tiesioginiai autoriai (*Inst.*, lib. II. c. 16, § 18: *symbolum apostolorum, quod vel ab ore apostolorum excepta fuerit, vel ex eorum scriptis fideliter collecta*). Antra vertus, ankstyvieji anabaptistai tvirtino nežiną jokio kito tikybos išpažinimo, vien tik pačią Evangeliją. Diskutuodami su protestantais dėl Bažnyčios Tradicijos, katalikai *Apaštalų simbolį* nurodydavo kaip argumentą, kad egzistuoja nerašyta krikščionių tikėjimo Tradicija. Protestantų kontrargumentas buvo tas, kad *Simbolyje* nesą nieko, ko nebūtų Šv. Rašte. Matyt, kaip tik dėl šios priežasties, nenorint sudaryti įspūdžio, kad esama Evangelijose nesurašyto Kristaus mokymo, *Apaštalų simbolis / Tikybos išpažinimas* pagrindiniuose liuteronų ir reformatų katekizmuose (Liuterio „Mažajame" ir „Didžiajame", reformatų Heidelbergo) vengiamas įvardyti kaip *apaštalų*. Kalvinistiškame Merkelio Petkevičiaus 1585 m. katekizme irgi minimas tik „Išpažinimas vieros šventos Krikščionių" (p. 3; plg. evangelikų reformatų 1563 m. Heidelbergo katekizmo apibūdinimą: „mūsų bendras tvirtas krikščioniško tikėjimo išpažinimas" – klaus. 22). Vis dėlto Heinricho Bullingerio „Katechezėje suaugusiems"[217] vartojamas

216 Akvilėjos kunigas Tiranijus Rufinas, 404 m. pirmas parašęs šio teksto komentarą (*Commentarius in symbolum apostolorum*), teigė, kad žodis „simbolis" pavadinime turi dvejopą prasmę: tai esąs ženklas, iš kurio bendražygiai atpažįsta vienas kitą, taip pat sudėtinis (iš gr. *sym-ballō* „sudėti, sunešti"), apaštalų tikėjimo visumą išreiškiantis išpažinimas (*Symbolum Graece et indicium dici potest et collatio, hoc est, quod plures in unum conferunt. – Comment. in Symb.* 1). Iš čia ir lietuviškų senųjų katekizmų vartojamas „sudėjimas (lenk. *skład*) apaštalų" ir, ko gero, iš ankstyvosios lietuviškos katechetinės tradicijos ateinantis Daukšos *Katekizmo* (1595) unikalus įvardijimas „sambarės apaštalų" (*Mikalojaus Daukšos katekizmas*, p. 23).

217 H. Bullingerus, *Catechesis pro adultoribus scripta...*, Tiguri: Apud Froschouium, 1559.

Apaštalų simbolio pavadinimas. Liuteroniškame Martyno Mažvydo 1547 m. katekizme, kaip ir jo šaltinyje – lenkiškame Jano Sekluciano tekste (1545 m.), – išpažinimo antraštėje apaštalai minimi: „Dvylika straipsčių vieros krikščionių, per *apaštalus* šventuosius suguldytų“[218], nors Liuterio „Mažajame katekizme“ skyriaus, kuriame aiškinamas *Simbolis*, antraštė tėra „Tikėjimas“. Tradicinis *Simbolio* pavadinimas Mažvydo vartotas galbūt norint pabrėžti, kad protestantų bendruomenės tikėjimas nesiskiria nuo pirmapradžio apaštališkojo Bažnyčios išpažinimo – reformuotojai tik atmetą vėlesnius krikščionybės „iškraipymus“. Lasickis irgi pateikia tradicinį („katalikišką“) tikėjimo simbolio pavadinimą („apaštalų“), matyt, dėl tų pačių kaip ir Mažvydo motyvų.

Galiausiai, cituodamas *Evangelijos pagal Joną* eilutę, Lasickis tarsi nukrypsta į šalį: „Visa, kas šioje pasaulio sąrangoje esti, [Dievas] padarė, tačiau ir dabar nesiilsi: „Mano Tėvas – sako [Kristus] – ligi šiol dirba, ir aš dirbu“ (*Jn* 5, 17). Dėl itin glausto dėstymo gali vėl pasirodyti, kad autoriui nesiseka nuosekliai rašyti, jis vis be reikalo nuklysta į šoną. Tačiau priekaištas dėl padrikumo čia subyra įsigilinus į egzegetinę tradiciją. Platesnis citatos vartojimo XVI a. kontekstas – diskusija su teologinėmis ir filosofinėmis koncepcijomis, vadinamuoju epikūrizmu, išvis neigiančiu Dievo Apvaizdą, arba stoicizmu, pripažįstančiu tik bendrąją Apvaizdą (*providentia universalis*) ir neigiančiu esant dalinę (*providentia specialis*). Kalvinas gynė mokymą apie dalinę Apvaizdą; jis teigė, kad Dievas „ne tik palaiko savo nustatytą gamtos tvarką, bet ir rūpinasi kiekvienu konkrečiu savo padaru“ (*Inst.* Lib. I. c. 16, § 4). Šią *Evangelijos pagal Joną* (5, 17) vietą Kalvinas cituoja patvirtinti mokymui, kad „atskiros daiktų rūšys slaptu gamtos postūmiu (*instinctu*) judinamos tarsi paklūstančios amžinam Dievo patvarkymui ir plaukia vaga, Dievo kartą jau nustatyta“ (*ibid.*), t. y. pirmiausia bendrosios Apvaizdos buvimui. Lasickis, atrodo, linkęs minėtą Evangelijos citatą suprasti

218 M. Mažvydas, *Katekizmas*, p. 51 (orig. 20).

plačiau – kaip pàtvirtinančią, jog Apvaizda apskritai egzistuoja. Lasickio norima pabrėžti, kad ir šventųjų užtarimo nesišaukiantys krikščionys pripažįsta, jog Dievui rūpi kasdienis žmonių gyvenimas. Baigiamoji šventųjų kultui skirtos dalies citàta iš Erazmo turi tą patį tikslą - ne tik parodyti, kad šventųjų pagalba nereikalinga, bet ir atkreipti dėmesį į tai, kad dangiškasis Tėvas nuolat rūpinasi savo vaikais. Tad reikia pripažinti, kad antros dalies atsklanda ir užsklanda yra ne tik apgalvotos, bet ir visai grakščiai tekstą įrėmina bendru teologiniu motyvu.

II. VEIKALO LEIDIMAI

Rankraštis

Jono Lasickio veikalo rankraštis, pagal kurį parengtas pirmasis spausdintinis Grasserio / Waldkircho leidimas, nėra žinomas. Atrodo, kad tipografinis variantas yra tos pačios apimties kaip ir rankraštis, leidėjas neįdėjo tik jau minėtos dedikacijos Slucko kunigaikščiui Aleksandrui.

Leidimai

Lasickio veikalo leidimų nėra gausu. Keliskart išleistas XVII a., vėliau jis buvo primirštas ir tik XIX a. viduryje pakartotas mokslo reikalui. Žemiau išvardyti ir apibūdinti *De Diis* leidimai nuo pirmojo iki šių dienų[219].

1. Michalonis Lituani *De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum, fragmina X. multiplici historia referta. Et* Johannis Lasicii Poloni *De Diis Samagitarum, caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum. Item de religione Armeniorum. Et de initio Regiminis Stephani Batorii.* Nunc primum per I. Iac. Grasserum, C. P. ex Manuscripto Authentico edita. Basileae, apud Conradum Waldkirchium, M. DC. XV. [1615], p. 42–58.
   Editio princeps. Lietuvoje žinomi du egzemplioriai (Vilniaus Universiteto bibliotekoje ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje), Europos bibliotekose jų esama nemažai.[220] Viena pirmųjų informacijų mokslinėje literatūroje apie šį leidinį pasirodė Baylio

219 Šių pastabų autoriui nepavyko išsiaiškinti, kaip radosi teiginys apie neva pirmą nedatuotą Lasickio knygelės leidimą Anglijoje apie 1577–1582 m. (žr. M. Liubavskis, „Kas buvo Mykolas Lietuvis, XVI a. viduryje parašęs traktatą *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*", in: Mykolas Lietuvis, op. cit., p. 126).

220 Plg. *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sud. Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, Nr. 676.

„Istorinio ir kritinio žodyno" straipsnyje, skirtame Lasickiui. Jame paminėtas egzempliorius, saugomas Oksfordo universiteto bibliotekoje[221] (dabar Bodleian 40 w 13(2) Art.Seld.; plg. Douce MM 501).

2. Johannis Herburti de Fulstin Regni Polonici Senatoris Cl. *Chronicon seu Rerum Polonicarum compendiosa descriptio. Acceserunt ex manuscripto*: Michalo Lituanus, *de moribus Tartarorum, Lituanorum et Moscorum*. Joannes Lasicius, *de Diis Samagitarum etc. de Religione Armeniorum. Item de Introitu regis Stephani Batori*, Cum privilegio Caesareo, Basileae apud Ludovicum Koenig MDCXV [=1615].

Leidimas identiškas Grasserio / Waldkircho leidimui, įrištas po Herburto „Kronikos", bet tikriausiai ne į visą knygos tiražą.[222]

3. *Respublica sive status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae etc. diversorum autorum*. Lugduni Batavorum ex officina Elzeviriana, 1627, p. 290–309 [Ioannis Lasicii Poloni, De *Diis Samogitarum ceterorumque Sarmatorum*]; *idem*, 1642, p. 270–287.

Šios knygos su 1627 m. data išleisti trys leidimai. Perspausdintas Lasickio tekstas iki *editio princeps* p. 51 esančio *Srutis* ir *Miechutele* aprašymo imtinai, t. y. etnografinė ir mitologinė dalys. „Sumoderninta" lotyniška rašyba, dievavardžiai ir kitakalbės frazės perrašyta gan tiksliai, nors pats tekstas „pakartotas ne visai be klaidų"[223]. Populiarūs Elzevyrų leidiniai sklido po Europą, buvo gaunami ir Lietuvoje – pvz., Elzevyrų publikacija naudojosi Simonas Stanevičius 1835–1838 m.[224]

221 Pierre Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, cinquième édition, IV vols., Amsterdam, Leyde, La Haye, Utrecht; vol. III, 1740, p. 58; išn. A/1.

222 Tai nebuvo vienintelis Conrado Waldkircho ir Ludwigo Königo leidyklų bendradarbiavimo atvejis. Plačiau apie Königo leidimą žr. T. Grienberger, in: *Lietuvių mitologija*, t. 1, p. 436; Jurginis, p. 11–12; M. Ročka, p. 10–12.

223 W. Mannhardt, p. 343.

224 S. Stanevičius, „Lietuvių mitologijos aiškinimas" (apie 1838), in: *Lietuvių mitologija*, t. 1, p. 85.

4. Jacob Grimm, „Lasicii De Diis Samagitarum", *Zeitschrift für deutsches Altertum*, hrsg. von Moritz Haupt, Bd. 1, Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung, 1841, p. 138–149.

Pirmas Lasickio leidimas, skirtas specialiai mokslo tikslams. Publikacija tik su trumpa pratarmėle (p. 137–138) ir mitologemų registru. Deja, Jokūbas Grimas publikaciją pradėjo originalo p. 46; „atsisakydamas įvadinės dalies ir keliose vietose nusikalsdamas teksto tikslumui"[225] – beje, pridėdamas originale nesančių kursyvų.

5. [Wilhelm Mannhardt], Joh. Lasicii Poloni *de Diis Samagitarum libellus*. Herausgegeben von W. Mannhardt, mit nachträgen von [W. Mannhardt und] A. Bielenstein, Riga: Verlag von J. Bacmeister, 1868 (atspaudas iš „Beiträge zur Mythologie der lettischen Völker. Johan. Lasicii *de Diis Samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum*. Mit Erläuterungen von W. Mannhardt und 'Einigen Bemerkungen' von A. Bielenstein", *Magazin der Lettisch-Literärischen Gesellschaft* 14, 1868, p. 82–143).

Tikslus *editio princeps* perrašas – „kritiškai parengta teksto recenzija" (p. 1). Dievavardžiai surinkti kursyvu, ko nėra originale.

6. Wilhelm Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre = Latviešu-Prūšu mitoloģija*, Riga: Lettisch-Literarische Gesellschaft (*Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft* 21), 1936 [persp. Hannover: Dören, 1971], p. 352–365.

Iki Jurginio leidimo pasirodymo dažniausiai cituojama publikacija; tai dalis Mannhardto parengto baltų mitologijos šaltinių rinkinio. Lotyniškoji rašyba supaprastinta, skyryba „paskaitomumo labui"

225 W. Mannhardt, *Joh. Lasicii Poloni de Diis Samagitarum libellus*, Riga: Verlag von J. Bacmeister, 1868, p. 24 (101); Jurginis, p. 10.

sutvarkyta, kai kada abejotinai; paraštėse nurodyta *editio princeps* paginacija.

7. *Jonas Lasickis. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus* = Johan. Lasicii Poloni *De diis samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum. Nunc primum per I. Iac. Grasserum, C. P. ex manuscripto Authentico edite* [sic], *Basileae, apud Conradum Waldkirchium*, MDCXV, paruošė Juozas Jurginis, Vilnius: Vaga (*Lituanistinė biblioteka*), 1969, p. 35–51.

Faksimilinis *editio princeps* (Lietuvos Mokslų Akademijos egzemplioriaus) perspaudas padidintu formatu. Jau originale nelengvai atskiriamos *r* ir *t*, taip pat ſ ir f šioje faksimilėje dažnai visai nesiskiria. (Būdinga, kad vertėjas Leonas Valkūnas žodį *ſertum* „vainiką" perskaitė kaip *ferrum* „geležį" ir išvertė: „tada jai (t. y. nuotakai ant galvos) moterys uždeda geležį [...] Šitą geležį žmonos nešioja, kol pagimdo sūnų", p. 32.) Ne visur matyti skirtumas tarp taško ir kablelio, kai kurios raidės aptrupėjusios. Vis dėlto šia faksimile įmanoma naudotis, juo labiau, kad joje nėra pavykę aptikti teksto prasmę iškreipiančių retušavimų ir „pripiešimų".

8. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II: XVI amžius, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 577–589.

Tekstas iš Jurginio faksimilės perrinktas palyginti tiksliai, korektūros klaidų nedaug. Atsisakyta teksto marginalinių pastabų, neišlaikyti originalo kursyvai.

Faksimilė

Šaltinio faksimilei panaudotas Vilniaus universiteto bibliotekos egz. LR 993. Jo ypatumas – įrišant itin aukštai, kai kada net užgriebiant paskutinę rinkinio eilutę, apipjautos apatinės lapo paraštės. Formatas 1:1.

Antraštinis *editio princeps* lapas (spalvota įklija p. 152–153) – iš Romos *Biblioteca Casanatense* egz. H. 40. Egzempliorius priklausė jėzuitų Romos kolegijos bibliotekai. Išbraukta parengėjo protestanto Grasserio pavardė – simbolinės cenzūros žymė.

Lotyniškojo teksto perrašas

Rengiant Lasickio veikalo perrašą (pagal Vilniaus universiteto bibliotekos senų ir retų spaudinių skyriaus egzempliorių L_R 993 ir Bayerische Staatsbibliothek <36619818330015 S), siekta praktinių tikslų – skaitytojo patogumui lygiagrečiai su lietuvišku vertimu duoti ir originalo tekstą, perteikiantį svarbiausias šaltinio ypatybes. Maketuojant stengtasi gretimuose puslapiuose išlaikyti kaip galima vienodą lotyniško teksto ir vertimo apimtį, todėl į lietuviškąjį rinkinį kur ne kur dedami eilutės tarpai.

Juodesni skaičiai laužtiniuose skliaustuose lot. tekste nurodo *editio princeps* puslapius. Dešinėje paraštėje sunumeruotos kiekvieno šios publikacijos puslapio eilutės (kas penkta).

Išlaikytas originalus lotyniško teksto dalijimas pastraipomis.

Šaltinyje tarp kai kurių sakinių esantys didesni tarpai neperteikiami. Labai tikėtina, jog jie žymi už pastraipą mažesnius prasminius vienetus, todėl būtų buvę pravartu tarpų skirtingumą parodyti ir perraše. Vis dėlto nutarta to nedaryti: kadangi ne visi tarpai yra vienodo dydžio, ne visada aišku, ar konkretus tarpas žymi naujo prasminio segmento pradžią, ar yra atsiradęs dėl tipografinio rinkinio netobulumo. Savo nuomonę skaitytojas gali susidaryti iš knygos priede skelbiamos faksimilės.

Tiksliai perteikiama teonimų ir kitakalbių (nelotyniškų) frazių rašyba. Išsaugomas originalus didžiųjų raidžių rašymas, skyryba. Likusio teksto rašyba šiek tiek supaprastinta – lotyniškuose žodžiuose atsisakyta ſ, išskleistos abreviatūros ir ligatūros (pvz., *mēsium* – *mensium*, *&* – *et*).

Tiksliai perteikiama teksto skyryba.

Vertimas

Pirmas visą Lasickio veikalą į lietuvių kalbą išvertė, regis, dar prieškaryje, Ignas Jonynas (1884–1954). Vertimas liko neišspausdintas.[226] Jurginio parengtame leidime paskelbtas Leono Valkūno (1914–1990) atliktas vertimas. Nors ir stokojančiu tikslumo[227], juo ilgai naudojosi lotyniškai neskaitantys etnografai bei mitologijos tyrinėtojai, o naujai suredaguotas, deja, nepakankamai nuosekliai, jis perspausdintas ir *BRMŠ* II.

Stengtasi, kad šioje knygoje skelbiamas naujas vertimas būtų kuo tikslesnis. Vis dėlto lotyniškojo teksto glaustumas ir kai kurių minimų realijų unikalumas daugiur palieka vietos dvejonei. Verčiant Jono Maleckio-Sandeckio „Laišką", stengtasi kaip įmanoma sekti Eugenijos Ulčinaitės vertimu, paskelbtu *BRMŠ* II (p. 207–212).

Dievavardžius tyrinėtojai atkuria gan skirtingai, todėl verčiant paliekama jų originali forma, o išnašose pateikiamos Vytauto Mažiulio atkurtos dievavardžių formos, paskelbtos *BRMŠ* II Lasickio vertime, taip pat kitų tyrinėtojų rekonstrukcijos.

Lietuviškos bei slaviškos frazės ir dievavardžiai, tęsiant Mannhardto ir Jurginio leidimų tradiciją, surinkta retintu šriftu.

Aparatas

Lotyniško teksto aparate pateikiama svarbesni skaitymai ar taisymai, siūlyti ankstesnių leidėjų ar tyrinėtojų. Aparate nenorima atspindėti visos recepcijos istorijos, jo tikslas – padėti skaitytojui suprasti *editio princeps* rinkėjo sugadintas teksto vietas arba nurodyti teksto aiškinimui svarbius leidėjų ir tyrinėtojų skaitymus. Pateikiami kai kurie teksto ir

226 Jurginis, p. 10.

227 Tai minėjo jau pirmasis Jurginio leidinio recenzentas Bronys Savukynas, „Dievai ir jų vardai", *Pergalė*, 1970, Nr. 5, p. 169–173.

ištisai – teonimų skirtumai, rasti sulyginus lotyniškąją Maleckio laiško publikaciją BRMŠ II (žymimi santrumpa *Mal.*) ir jo publikaciją Lasickio knygelėje.

Aparato santrumpos

BRMŠ II – Lasickio veikalo publikacija kn. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II;

Jask. – Jaskevičius;

Jurg. – Jurginis (taip pat ir Leono Valkūno vertimas);

Mal. – Malecki;

Mannh. – Mannhardt, 1936;

Mannh[a]. – Mannhardt, 1868;

Resp. – *Respublica sive status Regni Poloniae*, 1627.

Kunigaikštis Oktavianas Aleksandras Pronskis,
raižinys iš Jono Lasickio *De Diis* 1615 m. leidimo

IOHANNIS LASICII POLONI

DE DIIS SAMAGITARUM CAETERORUMQUE SARMATARUM ET FALSORUM CHRISTIANORUM

JONAS LASICKIS

APIE ŽEMAIČIŲ, KITŲ SARMATŲ BEI NETIKRŲ KRIKŠČIONIŲ DIEVUS

DE DIIS SAMAGITARUM CAETERORUMQUE SARMATARUM ET FALSORUM CHRISTIANORUM

Amplitudo regni Polonici.

[42] SAMAGITIA mare attingit Balticum: cuius figura triangularis est. longitudo septuaginta milliarum Germanic[orum]. hanc separant fluvii: a Prussia Nemel, ab Curlandia regione Liuonica, Helingegau. quae prouinciae, aliaeq[ue] vsq[ue] ad Borysthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniae imperium agnoscunt. In ea regionis syluosae parte, quae ad Regiomontum, Academia, anno Christi 1544. 17. Augusti instituta, plurimum claret. Sunt antiqui Borussi: lingua, moribus ab iis diuersi Germanis, qui hodie permisti Polonis, Prussiam incolunt.

Origo Samagitarum.

Mare Varetzgoie.

Ploteli arx Samagitica.

Tradunt veteres, maiores Samagitarum, (Zamagitis enim se ipsi vocant) Italos fuisse. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exsules Romanos, qui in Giaros sterili quadam insula habitabant, euocare in militiam voluisse. Verum hos metu crudelitatis imperatoriae conscensis eorum a quibus bis terue euocabantur nauibus, ipsismet autem caesis, **[43]** ad Pontum Euxinum appulisse. dehinc per saltus, vbi olim Romana venatio fuit, quique hodie magna ex parte excisi iam, Russiae, Podoliae, Lituaniaeque cognomina habent, usque ad mare Balticum, quod Russi, a Varetzgois quibusdam populis Liuonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetrasse. rei huius vt idololatriam, gentisque calliditatem, Romanae similem: ita sermonem ex Latino quodammodo, barbaroque conflatum, indicium esse. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, et suorum Lituanorum, paulo haec aliter refert. ait enim, classis Iulii Caesaris ex Gallia in Britanniam nauigantis partem, coortis tempestatibus, ad littus Samagiticum, vbi nunc est arx Ploteli, peruenisse, saepeque etiam hodie in illud ipsum littus, naues nauigantium, vi ventorum eiici solere. vbi

Inscr. Iohannis Lasicii Poloni, de Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum, et falsorum Christianorum : Joannes Lasicius, de Diis Samagitarum etc. *Herburt.*

APIE ŽEMAIČIŲ, KITŲ SARMATŲ BEI NETIKRŲ KRIKŠČIONIŲ DIEVUS

Lenkijos karalystės didumas

ŽEMAITIJA siekia Baltijos jūrą, kraštas yra trikampio pavidalo, jo ilgis – 70 vokiškųjų mylių. Ją atriboja upės: nuo Prūsijos – Nemunas, nuo Livonijos srities Kuršo – Šventoji. Ši ir kitos provincijos ligi pat Dniepro, įtekančio į Juodąją jūrą, pripažįsta Lenkijos karaliaus valdžią. Tos miškingos srities dalyje yra Karaliaučius – jame labai išgarsėjusi akademija, įsteigta 1544 Kristaus metais, rugpjūčio 17 d. Tame krašte esama senųjų prūsų; kalba ir papročiais jie skiriasi nuo germanų – tų, kurie šiandien pramaišiui su lenkais yra apgyvenę Prūsiją.

Žemaičių kilmė

Variagų jūra

Žemaičių Platelių pilis

Anot senųjų rašytojų, samagitų (jie patys save vadina zamagitais) protėviai buvę italai. Imperatorius Neronas, ketindamas traukti į karo žygį, nutarė į karo tarnybą pašaukti ir romėnų tremtinius, gyvenančius bergždžioje Giaro saloje. Tačiau šie, bijodami imperatoriaus žiaurumo, kvietėjus, du ar tris kartus atplaukusius pas juos, išžudė, o patys sulipę jų laivuosna nuplaukė į Juodąją jūrą. Iš čia per miškingas stepes, kur kitados romėnai medžiodavo (didelė jų dalis šiandien jau iškirsta, o tos vietovės vadinamos Rusija, Podole ir Lietuva), jie prasiskverbė ligi Baltijos jūros, kurią rusai pagal variagus – tokią tautą, tada [gyvenusią] Livonijoje, – vadina Variagų jūra. Tai patvirtina šios tautos stabmeldystė ir vylingumas, panašūs į romėnų, taip pat kalba, kažin kaip sulydyta iš lotynų ir barbarų kalbų. Mikalojus penktame [knygelės] „Apie totorių ir savųjų lietuvių papročius" fragmente kiek kitaip pasakoja: jis sako, kad dalį Julijaus Cezario laivyno, plaukusio iš Galijos į Britaniją, audros atginusios prie Žemaičių kranto, kur dabar yra Platelių pilis – ir šiandien laivai vėjų dažnai priplakami prie to paties kranto. Ten lietuvių protėviai, jūros pavojų bodėdamiesi, grobiu apsikrovę, kariniu papročiu

Lituanorum progenitores, periculorum maris pertaesi, et praedis onusti, in tabernaculis ad focos, more militari, et adhuc in eadem Samagitia recepto, habitarint. vnde vlterius progressi, Iaczuingos atque Roxolanos *Zamagitiae terra inferior.* subegerint. Haud absurda coniectura. Nam et Zamagitia, propter mare vicinum, et Lituaniam superiorem, terrae inferioris appellationem habet: et Lituanorum cum Samagitis idem propemodum sermo est, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quae regio cum aquilonalis sit, tam paruae sunt in ea media aestate noctis tenebrae, vt radii solis occumbentis excipiant orientem, tumque plurimum agricolae segetes demetant suas. nempe quod duab[us] ante meridiem horis, totidemque *Solis ingens aestus.* post, solis aestum ferre in agris messores nequeant. Et licet vix ante, quam trib[us] post Pentecosten hebdomadis, agros conserant: tamen id ardor coelestis efficit, vt eodem quo et apud nos tempore, messis fiat: aestas haud diu duret. similis in Moscouia feruor, (mirandam diuinam prouidentiam) sex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Secus fit in Irrlandia[1] vltra Sueciam, sub ipso polo. ibi enim sex *Dies sex mensium.* mensium dies est, totidem est nox. cuius tenebras focus perennis dispellit. qui locus abest a Stokholm metropoli et regia Sueciae, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuique sua ditio bene nota est, cuidam medico, is autem mihi narrauit. Sita est Stokholm in ipso littore, trans mare Balticum, e regione Samagitiae.

[44] Solum Samagiticum fertile quidem est, sed cultores eius pigri, nec aliis quam ligneis, superstitione quadam, in arando vtuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant, cuius loco rapis tostis, quae minori labore proueniunt, et instar humani capitis nascuntur, vesci soliti. His vero absumtis, ad panem comedendum se conuertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris diuites, pinguib[us] pascuis felices. Nec eis pisces *Ceruisia.* desunt. Potus, hydromel et ceruisia est. Haec in vasis, ex corticib[us] factis, positis intus saxis feruidis, ex aqua, frumento, lupulo, vna nocte cocta, protinus faeces accipit, posteroque die bibitur. percommoda alui purgandae ratio. Praecipui cornibus vrorum ornatis (boues sunt syluestres, valde feroces) pro poculis vtuntur: strenuos compotatores, canthara hydromelis, indusio, mantili, manicis, sudariolo, seu re quauis alia operis domestici libenter donant. quib[us] ceruisia non est, ii aquam bibunt, proceri, agiles, animosi, robusti, ad arma promti.

[1] Irrlandia : Irlandia *Resp.* : *conicio* Finnlandia.

buvo įsikūrę padangtėse prie ugniakurų, kaip iki šių laikų priimta toje pačioje Žemaitijoje. Iš jos žengdami tolyn, jie pajungę jotvingius ir roksolanus. Toks spėjimas ne visai be pagrindo. Mat Žemaitija „žemesniąja žeme" vadinama dėl jūros artumo ir aukščiau esančios Lietuvos; lietuvių *Žemaitija – žemesnioji žemė* ir žemaičių beveik ta pati kalba, ta pati dėvėsena, tie patys papročiai, beveik ta pati religija. Kadangi ši valstybė yra šiaurėje, vidurvasario sambrėškos joje tokios trumpos, jog besileidžiančios saulės spinduliai beveik sulaukia aušros. Tuo laiku žemdirbiai dažniausiai pjauna savo javus, mat saulės kaitros (dvi valandas prieš ir po vidurdienio) pjovėjai negali pakelti. Ir nors laukus jie apsėja mažką anksčiau kaip trejetą savaičių po Sekminių, toji dangaus kaitra padaro taip, kad pjūtis būna *Didžiulė saulės kaitra* tuo pačiu metu, kaip ir mūsų šalyje. Vasara trunka neilgai. Panašus karštis Maskvėnijoje javus subrandina per šešias savaites (stebėtina Dievo Apvaizda!).

Kitaip esti Suomijoje[1], už Švedijos, prie paties ašigalio. Ten diena trunka šešis mėnesius, tiek pat ir naktis; sutemas išsklaido nepaliaujama *Šešių mėnesių diena* pašvaistė. Ana vieta yra nutolusi nuo Stokholmo, Švedijos karalystės sostinės, per tris šimtus vokiškųjų mylių. Jonas III, Švedų karalius, dabar valdantis valstybę ir gerai pažįstantis savo valdas, tai papasakojo vienam gydytojui, o tasai – man. Stokholmas yra įsikūręs pakrantėje, kitapus Baltijos jūros, priešais Žemaitijos kraštą.

Žemaitijos dirvos derlingos, bet žemdirbiai tingūs; dėl kažkokių prietarų aria tik medinėmis žagrėmis. Todėl jie ir vargsta dėl duonos stygiaus, o vietoj jos papratę misti keptomis ropėmis, kurioms išauginti reikia mažiau darbo. Jos išauga sulig žmogaus galva. Suvalgę ropes, ima valgyti duoną. Šviesaus medaus, pieno, sviesto, gyvulių turi apsčiai, džiaugiasi ir vešliomis ganyklomis. Jiems netrūksta nė žuvų. Geria su vandeniu raugtą medų[2] bei alų. Tą gėrimą daro medžio žievių *Alus* induose iš vandens, javų ir apynių; į indus įdėję įkaitintus akmenis, virina vieną naktį ir gauna misą, o kitą dieną ją geria. Tai labai geras būdas išvalyti vidurius. Iškilesnieji taurių vietoj vartoja išpuoštus taurų (tai miško jaučiai, didžiai žiaurūs) ragus. Šaunius sugėrovus jie mielai apdovanoja ąsočiu medaus, raugto su vandeniu, marškiniais, rankšluosčiu, pirštinėmis, skepetaite ar kokiu kitu namų darbo daiktu. Kas neturi alaus, geria vandenį. Jie augaloti, judrūs, drąsūs, tvirti, greiti griebtis ginklų.

[1] *Orig.*: Irrlandia. Suomijoje : Irlandijoje *Jurg.* : Islandijoje *BRMŠ II.* [2] *Orig.*: hydromel.

Samagitae annosi. Viuunt autem vulgo centum annos. sunt enim frugales, et modicis exercitiis dediti.

Wladislai Iagiellonis Polonorum Règis opera, Anno humanae salutis 1413. (Lituani autem 1387.) Christiana religione initiati sunt. quibus episcopum Miednicii praefecit. duodecim paroecos dedit. dandis pecuniis, pannis caeruleis, pileisque rubris, iuxta montem Schatria, ad baptismum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque a Deo creatis concionante, vnus illorum hisce verbis Regem compellauit: *Mentitur inquit, o Rex, hic homo, non admodum senex, multi enim nostrum centesimum annum superauerunt: tamen hac minime recordantur. eadem illis pueris quae senibus coeli conuersio, eadem temporum vicissitudo. idem cursus et fulgor syderum fuit.* Cui Rex, officio et ipse concionatoris fungens, *Verum ais, inquit: nec falsum sacerdos, qui non sua aetate, sed multis ante seculis mundum diuino mandatu ex nihilo extitisse dixit.*

Res pecuaria. Rei pecuariae adeo sunt studiosi, vt vnus agricola sexaginta, alius duplo plus, paullo minus alius cornuti pecoris, praeter oues et capras alat. Equi illorum paruuli: ob nimium opinor frigus: sed tamen robusti. quorum vno, Anno Domini 1554. duobus florenis Vilnae in Lituania emto, et trahae iuncto, **[45]** vectus sum cursu celeri vsque Cracouiam, 120. mil[liarum] Germanicarum. Foeminae pecori curando, viri agris colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in *Linum.* vno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, vestes conficiunt. Quicquid horum superest, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maxime et cannabi, agros suos complent. Disperse per syluas, campos degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum fenestrae meridiem versus spectant. Studio Sigismundi Augusti Regis, anno 1572. 7. Iulii mortui, in coetus et societates conuocati. *Mapalia.* Mapalia, quae turres appellant, sursum angusta, atque qua fumus et foetor exeat, aperta, ex tignis, asseribus, stramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pauimento tabulato stante, habitant. ita paterfamilias omnia sua in conspectu habet, et feram noxiam, et frigus

Paprastai jie gyvena po šimtą metų, nes būna santūrūs ir nuosaikiai darbuojasi. *Ilgaamžiai žemaičiai*

Vladislovo Jogailos, Lenkų karaliaus, pastangomis 1413 žmonijos išganymo metais [žemaičiai] buvo įvesdinti į krikščionių tikėjimą (lietuviai – 1387-aisiais). Jiems pastatė vyskupą Medininkuose ir davė dvylika klebonų. Sukvietęs žemaičius prie Šatrijos kalno, karalius, dalydamas pinigus, mėlynus audeklus[3], raudonas kepures, viliojo juos priimti krikštą. Karalių [lydinčiam] vienuoliui pamokslaujant, kaip Dievas sutvėrė pasaulį ir Adomą, vienas iš susirinkusių kreipėsi į karalių tokiais žodžiais: „Meluoja, – sako, – karaliau, šis žmogus, jis ne toks senas; juk daugelis iš mūsų jau peržengę šimtą metų, o neatmename nieko tokio: kaip sukosi dangūs vaikystėje, taip sukasi ir dabar, pasenus, taip pat mainosi laikai, taip pat juda ir spindi žvaigždės." Tada karalius, pats atlikdamas ir pamokslininko pareigą, tarė: „Teisybę kalbi, bet ir kunigas nemeluoja: sakė juk ne jo gyvenime, bet prieš daugelį amžių pasaulį iš nieko Dievo liepimu atsiradus."

Jie labai atsidėję gyvulininkystei; vienas žemdirbys laiko šešiasdešimt *Gyvulininkystė* raguočių, be avių ir ožkų, kitas – dvigubai daugiau, o dar kitas – truputėlį mažiau. Jų arkliai mažučiai, manau, dėl didelio šalčio, tačiau tvirti. Su tokiu arkliu, 1554 Viešpaties metais už du auksinus pirktu Lietuvoje, Vilniuje, pasikinkęs jį į vežėčias, labai greitai nuvažiavau iki pat Krokuvos 120 vokiškųjų mylių. Moterims prižiūrint gyvulius, vyrai įdirba laukus. Po dešimt ar dvidešimt, kartais daugiau ar mažiau, vienoje troboje šukuoja linus, vilnas, kanapes; verpia, audžia ir apdarus siūdinasi. *Linai* Kas lieka viršaus – siunčia į Rygą arba į Karaliaučių, iš ten į Olandiją ir parduoda priimtina kaina. Laukuose jie augina daugiausia linus ir kanapes. Išsibarstę miškuose, jie gyvena laukymėse; ten maža miestelių, ne per daug kaimų, o įtvirtintų pilių visai nėra. Jų namų langai atgręžti į pietus. Karaliaus Žygimanto Augusto, mirusio 1572 m. liepos 7 d., pastangomis žemaičiai buvo sukviesti į sueigas ir [suskirstyti] į bendrijas. Palapinės pavidalo būstai, vadinami bokštais, *Palapinės* viršun siaurėja ir baigiasi anga dūmams bei tvaikui išeiti, statomi iš rąstų, baslių, šiaudų ir žievės. Juose gyvena žmonės su visais gyvuliais, stovinčiais ant lentinių grindų. Tuo būdu šeimos tėvas visą savo labą

[3] *Arba:* apdarus.

a pecore arcet, ad ostium cubat, deastro foci custodia commissa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunae nocte extinguantur. Vbi crebro accidit, vt vel sus vel canis ex olla in foco stante, carnes auferat: aut rostrum, aqua feruente, laedat. Qui in pagis degunt, ii caulas separatas ab aestuariis habent. Tam hi quam illi plumis concisis, culcitras farciunt. quae non possunt non pungere, et vigilantem reddere cubantem. Paterfamilias, mactatis autumno auibus domesticis, iisque pecudibus ac bobus, quos se brumae tempore non posse alere animaduertit, genio cum suis indulget: quaeque supersunt, ea doliis inclusa, *Ferae.* maritimis vendit. foras egressus, alcem, aprum, ceruum, auem, sciurum, bombarda, venabulo, balista, arcu conficit. Sunt enim iaculatores et sagittarii praestantes. in quorum curribus nihil omnino ferri inuenias. omnia lignea, rotae ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quod eas non illinant, stridentibus.

Virgines. Virgo non ante nubit, quam triginta annos, aut minimum 24. expleat: et ipsa manibus suis, aliquot corbes vestium, omnibus cum sponso venientibus dispertiendarum paret. tum enim dat singulis, vel indusium, vel mappam, vel mantile, vel texta e lana tibialia, vel chirothecas. haec in agrum non prodit, ni prius pa-**[46]**rentibus inseruiat, et in omnibus morem gerat. idem facit filius, ac praemissi qui eam in matrimonium petant, primum omnium, num progenitoribus[2] sit morigera, reique familiaris studiosa, considerant. Et viri et foeminae, sunt amantissimi honesti. rarissima apud eos homicidia, furta, stupra, incestus. puella *Pudicitia.* stricto persequitur cultro se ad impudicitiam solicitantem. quae duobus, ante et retro pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem semper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, vbi sit, quidue agat filia. Pater filio vxorem quaerens, nec formam nec dotem spectat, satis esse ducens dotatam, si sit morata. quae succi plena atque adulta, magna cum laetitia, in domum soceri inducitur.

Praefecti. Praefectos, quos Ciuonias vocant, non adeunt, quin ipsis aliqua munuscula adferant. Summus toti regioni, dum viuit, praeest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Iohan[nes] Kiſska Palatino Vitepscensi natus. inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascouius,

[2] progenitoribus : pro genitoribus *BRMŠ II*.

turi prieš akis ir gina gyvulius nuo plėšrių žvėrių bei šalčio; jis miega prie durų, palikęs sargybą ugniakuro dievaičiui, kad nepadarytų žalos namams arba žarijos naktį neišblėstų. Dažnokai pasitaiko, kad kiaulė ar šuo iš ugniakure stovinčio puodo pačiumpa mėsą arba verdančiu vandeniu nusipliko snukį. Kaimų gyventojai gardus laiko atokiai nuo kūdrų. Tiek šie, tiek ir anie, priplėšę plunksnų prisikemša čiužinius, jos be perstojo duria ir miegantį verčia būdrauti. Šeimos tėvas, papjovęs rudenį naminių paukščių ir paskerdęs tas avis ar jaučius, kurių numano negalėsiąs žiemos metu išlaikyti, kartu su namiškiais aukoja genijui; perteklių sudeda į statines ir parduoda pajūrio gyventojams. Išėję į laukus, jie briedį, šerną, elnią, paukštį, voveraitę nudobia bombarda, medžiokline ietimi, svaidykle ar iš lanko. *Žvėrys* Jie labai taikliai mėto ietį ir šaudo iš lanko. Jų vežimuose nerasi nieko, padaryto iš geležies, viskas iš medžio; išlenkdami medžių šaknis, jie daro ratus, girdimus atvažiuojant iš tolo, nes netepamos ašys girgžda.

Mergina neteka, kol nesukanka trisdešimt metų ar bent dvidešimt ketverius, *Merginos* kai jau turi prisiaudusi keletą skrynių drabužių, kuriais turės apdovanoti visus jaunikio palydovus. Ji duoda kiekvienam ar marškinius, ar skepetą, ar rankšluostį, ar megztas vilnos blauzdines, ar pirštines. Duktė į apylinkes išeina tik tada, kai atlieka patarnavimus tėvams ir jiems visame kame įtinka. Taip pat ir sūnus. Pasiųstieji prašyti merginos rankos pirmiausia svarsto, ar ji klusni senoliams, ar rūpinasi namų ūkiu. Ir vyrai, ir moterys labai brangina dorą: tikra retenybė tarp jų žmogžudystės, vagystės, išžaginimai, kraujomaiša. Mergaitė ryžtingai su peiliu veja tą, kas ją vilioja į begėdystę. *Drova* Jai prie juostos kabo du skambaliukai, vienas iš priekio, kitas iš nugaros, o nakčia ji visada vaikšto su balana. Šitaip tėvai visad žino, kur jų dukra yra ir ką ji veikia. Tėvas, ieškodamas sūnui žmonos, nežiūri nei grožio, nei kraičio, tardamas, jog didžiausias kraitis esąs merginos dora. Šitokia [nuotaka], trykštanti sveikata ir subrendusi, su didžiu džiaugsmu įvedama į uošvio namus.

Eidami pas viršininkus, vadinamus tijūnais, jiems visad atneša kokių *Viršininkai* dovanėlių. Aukščiausias viso krašto [vadovas] iki gyvos galvos būna Lietuvos senatorius. Šiandien [vadovauja] iškilusis vyras Jonas Kiška, Vitebsko vaivados sūnus. Tarp žemesnes pareigas einančių buvo

Polonus nobilis, tractus Calissiensis, ex quo haec percepi[3]: qui in hisce hominibus pie erudiendis, et in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti iussu, plurimum operae impendit. cui Deum Vnum praedicanti, respondebant idololatrae: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus vno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agros illorum ad 40. iugerum millia dimensus est. horum tria vni rustico assignata, praeter alia minutiora commoda, quinque florenos fructus annui Regi adferunt.

Sylvae. Iussi autem a Lascouio arbores excindere, inuitissimi id, nec prius, quam ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere persuasum habent. Sequitur persuasionem effectus. nam in syluis illorum horrenda quaedam visa ac spectra, tam aurib[us] quam oculis spectantium sese offerunt. Tum vnus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente praefecto, aliquot magno nisu haec repetens decorticauit: *Vos me meis anseribus, gallisque gallinaceis spoliastis: proinde et ego nudas vos faciam.* credebat enim demens deos rei suae familiari perniciosos, intra arbores et cortices latere. Quorum tantus

Dii. pene est numerus, quantus aliorum apud Hesiodum. Nam praeter eum, qui illis est Deus Auxtheias Viſſagiſtis[4], Deus omnipotens atque summus, permul-**[47]**tos Zemopacios, id est, terrestres ii venerantur, qui nondum verum Deum Christianorum cognouerunt. Percunos Deus tonitrus illis est. quem coelo tonante, agricola capite detecto, et succidiam humeris perfundum portans, hisce verbis alloquitur: *Percune deuaite niemuski vnd mana, dievvu melſu tavvi palti mieſſu.*[5] *Cohibe te inquit Percune, neue in meum agrum calamitatem immittas. ego vero tibi hanc succidiam dabo.* Verum postquam nymbus praeterit, carnes ipse absumit. Percuna tete, mater est fulminis atque tonitrui: quae solem fessum ac puluerulentum, balneo excipit: deinde lotum et nitidum, postera die emittit. Audros deo, maris caeterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus est summorum deorum. Auſca, dea est radiorum solis vel occumbentis, vel supra horizontem ascendentis. Bezlea dea vespertina, Brekſta tenebrarum. Ligiczus, is Deus esse putatur, qui concordiae inter

[3] percepi: : percepi; *Mannh.* [4] Viſſagistis : Visgalissis *emend. Jask.* [5] mana dirvvu, melſu tavvi, palti mieſſu *coni. secundum Akelaitis; cf. Mannh.*

Jokūbas Laskovijus, bajoras lenkas iš Kališo srities, iš kurio sužinojau štai ką: jis, Žygimanto Augusto liepimu, tuos žmones į tam tikras vietas susišaukęs, didelėmis pastangomis maldingai mokydavo. Jam skelbiant Vieną Dievą, stabmeldžiai atsakydavę: „Ko čia mums kiši Vienatinį Dievą, lyg galingesnį už visus mūsų [dievus]? Daugelis valioja daugiau negu vienas: kur daugiau stoja, daugiau ir padaro." Jis taip pat išmatavo jų laukus, iš viso apie 40 tūkstančių žagrių. Iš jų kiekvienam kaimiečiui buvo skirta po tris; be kitų mažesnių pajamų jos karaliui kasmet atneša po penkis auksinus.

Laskovijaus liepiami iškirsti medžius, labai nenoromis to ėmėsi, ir tik po to, kai jis pats padarė pradžią. Mat jie įsitikinę, jog giraitėse *Miškai* gyvena dievai. Įsitikinimą lydi padariniai: jų miškuose girdisi ir rodosi baisingi reginiai ir pavidalai. Štai vienas ėmęs kitų teirautis, ar leistina medžiams lupti žievę; kai viršininkas tam pritaręs, jis nulupęs keletą medžių, labai įsismaginęs kartodamas: „Jūs iš manęs išlupote žąsis, gaidžius ir vištas, todėl ir aš jus plikus paliksiu." Mat jis, beprotis, tikėjo, kad dievai, pražūtingi jo ūkiui, tūną medžiuose po žieve. Dievų jie turi beveik tiek pat, kiek jų yra priskaičiavęs Hesiodas. Mat šalia to, kuris yra *Dievai* jiems Dievas Auxtheias Vissagistis[4] – visagalis ir aukščiausias Dievas, – tie, kurie dar nepažino tikrojo krikščionių Dievo, garbina daugybę Zemopacios[5], tai yra, žeminių [dievybių]. Percunos[6] jiems yra griausmo Dievas, į kurį, dangui griaudžiant, žemdirbys, nudengta galva per savo valdą nešdamas ant pečių paltį, kreipiasi tokiais žodžiais: „Percune deuaite niemuski vnd mana, dievvu melsu tavvi palti miessu" – „Susitvardyk, – sako, – Perkūne, ir mano laukui nelaimių nepridaryk, o aš tau šitą paltį duosiu." Bet, debesiui nuėjus, tą mėsą suvalgo pats. Percuna tete[7] yra Žaibo ir Griausmo motina, kuri Saulę, nuvargusią ir dulkėtą, priima pirtyje, o tada kitą dieną išleidžia švarią ir švytinčią. Audros dievui priklauso rūpintis jūra ir kitais vandenimis. Algis yra aukščiausiųjų dievų pasiuntinys. Ausca[8] yra arba nusileidžiančios, arba virš horizonto kylančios saulės spindulių deivė. Bezlea[9] – vakarinė deivė, Breksta[10] – [nakties] sutemų deivė. Ligiczus[11] laikomas dievu ir kuriančiu žmonių santarvę, ir ją palaikančiu.

[4] Aukštėjas Visgalįsis *Jask.;* Aukštėjas Visagalįsis *BRMŠ II.* [5] žemėpačiai *BRMŠ II.* [6] Perkūnas *BRMŠ II.* [7] Perkūno teta *BRMŠ II.* [8] Auska *BRMŠ II.* [9] (aušra / brėkšta) be žlėja *Jask.;* Bežlėja *BRMŠ II.* [10] Brėkšta *BRMŠ II.* [11] lygyčius *Jask.;* Ligičius *BRMŠ II.*

homines, et auctor est et conseruator. Datanus donator est bonorum, seu largitor. Kirnis caerasos arcis alicuius secundum lacum sitae curat. in quos, placandi eius causa, gallos mactatos iniiciunt, caereosque accensos in eis figunt. nimirum sicut ille auarus Euclio apud Plaut[um] in Aul[ularia] ture ac corona laris gratiam aucupabatur:

Nunc tusculum emi, et hasce coronas floraeas,
Haec imponentur in foco, nostro lari:
Vt fortunatas faciat natae nuptias.

Kremata[6] porcorum ac suum est Deus. cui similiter focos excitant, et ceruisiam super eas fundunt. Pizio iuuentus, sponsam adductura sponso, sacrum facit. puellae quoque quendam Gondu adorant et inuocant. Modeina et Ragaina syluestres sunt dii: vti Kierpiczus huiusque adiutor Siliniczus, musci in syluis nascentis: cuius in aedificiis magnus apud illos est vsus. huic etiam muscum lecturi sacrificant. Tavvals Deus, auctor facultatum. Orthus lacus est piscosus quem colunt, quemadmodum et Ezernim lacuum Deum.

Sunt etiam quaedam veteres Nobilium familiae, quae peculiares colunt deos. vt Mikutiana Simonaitem, Michelouiciana Sidzium, Schemietiana et Kiesgaliana Ventis Rekicziouum[7], aliae alios. Kurvvaiczin Eraiczin[8] agnellorum est deus; est et Gardunithis custos eorundem recens editorum. Prigirſtitis hic est, **[48]** qui murmurantes exaudire putatur. iubent igitur vt quis summisso murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirſtitis audiat. Derfintos[9] pacem conciliat. vt et Bentis is creditur, qui efficit, vt duo vel plures simul, iter aliquo instituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel satum supplicant. Priparſcis est, qui augere nefrendes existimatur. Ratainicza equorum habetur deus,

[6] Kremata *lego cum Mannh.; Jask.; BRMŠ II* : Kremara *Resp.; Jurg.* [7] Rekicziouum : Rekicziovum *Resp.*: Rekicziovium *emend. Jask* : *emendo* Rekiczonum. [8] Kurvvaiczin Eraiczin: Kurvvaicziu Eraicziu *emend. Mannh. secundum Leskien.; Jask.* [9] Derfintos : Derſintos *Resp.* : Derrintos *emend. Jask.*

Datanus[12] yra gėrybių davėjas arba teikėjas. Kirnis globoja prie vienos paežerėje pastatytos tvirtovės augančias vyšnias. Norėdami jį permaldauti, jie papjautus gaidžius meta tarp vyšnių[13] ir tarp jų prismaigsto degančių žvakių. Be abejo, taip kaip anas goduolis Euklionas, Plauto „Puodynėlėje" smilkalais ir vainiku siekęs laro palankumo:

Štai smilkalų jau nupirkau truputį ir gėlių vainikų –
Sukraukim juos ugniakuran mūsiškiam larui,
Kad santuoka dukters laiminga būtų.[14]

Kremata[15] – paršų ir kiaulių Dievas, jam panašiai žiebia ugniakurus ir aukoja alų, liedami jį ant kiaulių. Pizio[16] aukoja jaunuomenė, ruošdamasi nuotaką lydėti pas jaunikį. Mergaitės garbina kažin kokį Gondu[17] ir jo šaukiasi. Modeina[18] ir Ragaina – tai miškų dievai, kaip Kierpiczus[19] bei jo pagalbininkas Siliniczus[20] – samanų, augančių miškuose [dievai]; samanų jie labai daug sunaudoja statiniams. Šiam [dievui], beeidami rinkti samanų, taip pat aukoja. Dievas Tavvals[21] – meistrysčių pradininkas. Orthus[22] – žuvingas ežeras; jį garbina taip, kaip ir Ezernim[23] – ežerų dievą.

Yra taip pat senų kilmingųjų šeimų, kurios garbina savo ypatingus dievus, štai Mikučiai – Simonaitem[24], Michelovičiai – Sidzium[25]; Šemetos ir Kęsgailos Ventis Rekicziouum[26]; kitos šeimos turi kitus [dievus]. Kurvvaiczin[27] Eraiczin[28] yra ėriukų dievas, o Gardunithis[29] – tik ką atvestų ėriukų sergėtojas. Prigirstitis[30], jų manymu, išklauso šnabždančius. Taigi jie ir liepia šį ar tą sakančiam tyliai šnabždėti, idant Prigirstitis negirdėtų balsiai kalbant. Derfintos[31] daro taiką, taip ir Bentis laikomas paakinančiu, kad kur nors keliauti išsirengtų dviese ar keliese. Lavvkpatimo[32] maldauja taisydamiesi arti ar sėti. Priparscis[33] laikomas tuo, kuris augina žinduklius paršiukus.

[12] dotonas / duotonas *Jask.*; Duotojas *BRMŠ II.* [13] *Arba:* vyšnių link. [14] Plautus, *Aulularia*, 385–387. [15] kramata *Jask.* [16] Pizius *BRMŠ II.* [17] Gandų (kalnas) *Jask.*; Gandas *BRMŠ II.* [18] Medeina *BRMŠ II.* [19] Kerpičius *BRMŠ II.* [20] Silinčius *BRMŠ II.* [21] tabalas *Jask.*; Tavalas *BRMŠ II.* [22] Artas (ežeras) *Jask.*; *BRMŠ II palieka orig. formą.* [23] Ežerinis *BRMŠ II.* [24] Simonaitis *BRMŠ II.* [25] Žydžius / Žiedžius *Jask.*; Sidzius *BRMŠ II.* [26] Ventis Rekičionis *BRMŠ II.* [27] Karvaitis *BRMŠ II.* [28] Ėraitis *BRMŠ II.* [29] Gardunytis *BRMŠ II.* [30] Prigirstytis *BRMŠ II.* [31] Derintojas *BRMŠ II.* [32] Laukpatis *BRMŠ II.* [33] pryparšis *Jask.*; Priparšis *BRMŠ II.*

vt Walgina aliorum pecorum. Krikſthos cruces in tumulis sepultorum custodit.

Diuinationes. Sunt et omnium auguriorum, diuinationumque obseruantes. habentque Apidome mutati domicilii deum. nato cuiusuis generis, vel coeco vel debili pullo, actutum sedes mutantur. Quin ipse quoque rex Wladislaus, gente Lituanus, has a matre superstitiones didicerat, vt eum diem infaustum sibi futurum crederet, quo primum calceum sinistrum fortuito accepisset, adhoc mouebat se interdum in gyrum stans pede vno, foras e cubili proditurus. quorum similia multa obseruantur ab Samagitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Caesare teste, non ante praelium cum hoste committebant, quam noua luna fulsisset. Et nostrum quidam infeliciter se venaturos sibi persuadent, si domo egressis mulier occurrat, seu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis suum est deus. qui religiose colitur ab Budraicis, hoc est, fabris ferrariis. Laſdona auellanarum, Babilos apum dii sunt. hunc Russi Zosim cognominant. Sunt etiam deae, Zemina terrestris, Auſtheia apum, vtraeque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes, quo plures in alueos aliunde adducant, et fucos ab eis arceant, rogantur.

Mellis copia. Nusquam autem vel candidius mel est, vel minus caerae habet. vnde illae massae caereae, quae nauibus in Belgium, Galliam, Hispaniam deportantur. Praeterea, sunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familiis, singulares dei. videlicet Deuoitis agri Poiurskii, Vetuſtis Retovvskii, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskii, Kirnis Plotelſcii. Vielona Deus animarum cui tum oblatio offertur, cum mortui pascuntur. dari autem illi solent frixae placentulae, quatuor locis sibi oppositis, paullulum discissae, eae Sikies Vielonia pemixlos[10] nominantur. Warpulis is esse **[49]** putatur, qui sonitum ante et post tonitru, in aere facit. Caeterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth,

[10] pemixlos : penuxlos *emend. Mannh.; Jask.*

Ratainicza[34] laikomas arklių dievu, kaip Walgina[35] – kitų gyvulių. Kriksthos[36] kapuose palaidotųjų kryžius saugo.

Divinacijos Yra ir tokių, kurie užsiima visokiu spėjimu iš paukščių skrydžio bei divinacija. Turi jie Apidome[37], buveinės pakeitimo dievą. Jei tik koks gyvulys atsiveda aklą arba luošą jauniklį, tuojau keičia būstą. Net pats karalius Vladislovas[38], kilimo lietuvis, iš motinos buvo išmokęs tokių prietarų: jeigu atsikėlęs pirmiausia netyčia paimdavo kairįjį batą, manydavo tą dieną būsiant nelemtą. Todėl prieš išeidamas iš miegamojo, jis kartais sukdavosi ratu, stovėdamas ant vienos kojos. Daugybės panašių [prietarų] laikosi ir žemaičiai. Taip pat kitados germanai, kaip liudija Plutarchas Gajaus Cezario gyvenime, nepradėdavę kovos su priešu tol, kol nestodavęs jaunas mėnulis. Ir kai kurie mūsų žmonės yra įsitikinę, jog medžioklė nesiseks, jeigu išėjęs iš namų pirmiausia sutiksi moterį arba jei kas nors sakys, jog sumedžiosi tiek ir tiek zuikių, lapių, vilkų. Krukis yra kiaulių dievas, jį pamaldžiai garbina Budraicis[39], t. y. kalviai. Lasdona[40] – riešutų ir Babilos[41] – bičių dievai, pastarąjį rusai praminė Zosimu. Yra ir deivių: žemės – Zemina[42], bičių – Austheia[43]. Tikima jas abi teikiant augimą. Kai bitės spiečiasi, [tos deivės] meldžiamos, kad daugiau bičių iš kur kitur į avilius suvestų ir tranus nuo avilių sulaikytų.

Medaus gausa Niekur kitur nėra skaidresnio medaus ar tiek vaško; iš čia daugybė lydyto vaško laivais gabenama į Belgiją, Prancūziją ir Ispaniją. Be to, tam tikros apylinkės, kaip ir kilmingesnės šeimos, turi atskirus savo dievus. Pavyzdžiui, Pajūrio apylinkė – Deuoitis, Rietavo – Vetustis[44], Saraku – Guboi[45] ir Tvverticos[46], Platelių – Kirnis. Vielona[47] – vėlių Dievas, jam aukojamos aukos, kai maitinami mirusieji. Jiems paprastai duodama kepintų paplotėlių, po truputį atpjovus keturiose vietose, priešpriešiais. Tie paplotėliai vadinami Sikies Vielonia pemixlos. Warpulis[48] laikomas tuo [dievu], kuris ore kelia garsą prieš griausmą ir po jo. O ką daro Salaus[49], Szlotrazis[50], Tiklis, Birzulis[51],

[34] Ratainyčia *BRMŠ II.* [35] Valgina *BRMŠ II.* [36] Krikštas *BRMŠ II.* [37] apydėmė *Jask.;* Apidomė *BRMŠ II.* [38] T. y. Jogaila. [39] Budraičiai *BRMŠ II.* [40] Lazdona *BRMŠ II.* [41] Babilas *BRMŠ II.* [42] Žemyna *BRMŠ II.* [43] Austėja *BRMŠ II.* [44] Vetušis *Jask.* [45] Gubai *Jask.; BRMŠ II palieka orig. formą.* [46] Tvertikas *BRMŠ II.* [47] Veliona *BRMŠ II.* [48] Varpulis *Jask.;* Varpelis *BRMŠ II.* [49] Salavas *Jask.; BRMŠ II palieka orig. formą.* [50] Šluotražis *BRMŠ II.* [51] Biržulis *BRMŠ II.*

Dii domestici.

Klamals[11], Atlaibos, aliique eius generis, non libenter id Christianis aperiunt. Opitulatores illos hominum esse, ideoque invocandos persuasum habent. Numeias, vocant domesticos. vt est Vblanicza deus, cui curae est omnis supplex[12]. Dugnai dea, praeest farinae subactae. Peſſeias, inter pullos omnis generis recens natos, post focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaster est, qui scintillas tugurii restinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diua est, cui foci lucentis administratio creditur. Aſpelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiae deae offertur a foemina ea placenta, quae prima e mactra sumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc post, non alius quam paterfamilias, vel eius coniux comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, posteaque ebibunt, primum vel ceruisiae vel aquae mulsae, e dolio haustum. quem Nulaidimos, illum autem primum e massa exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem ceruisiario deo offert, id est, praebibit paterfamilias ceruisiae, post faeces acceptas intumescentis, spumantem pateram. tum demum et alii hauriunt. Si is absit, mater id familias facit. Luibegeldas diuas venerantes, ita compellant: *Luibegeldae per mare porire ſekles gillie ſkaute*[13]. *Vos deae transmisistis ad nos omnia semina siliginea, in putamine glandis.*

Festum post collectas fruges.

Eadem turba agrestis, vt est auctor Alexander Gvvagninus, in Sarmatia, sub finem mensis Octobris, frugib[us] plane collectis, solenne quoddam sacrificium, eo modo celebrat. nam omnes ad sacras epulas coacti, mensae foenum, postea panem, ac ex vtraque parte duo vasa ceruisiae plena imponunt. deinde adducta vtriusque sexus domestica animalia, sue, gallo, ansere, vitulo, et si quae sunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput caeteraque, membra fuste verberat: quem turba idem agens, ac haec dicens sequitur: *Haec tibi o Zemiennik deus, gratias agentes offerimus: quod nos hoc*

[11] Klamals : Klawals *coni. Jask.* [12] supplex : supellex *coni. Mannh.* [13] gillie ſkaute: gillieſ kaute *emend.*

Siriczus[52], Dvvargonth[53], Klamals[54], Atlaibos[55] ir kiti panašūs, jie nenorom krikščionims atskleidžia. Jie esą žmonių pagalbininkai, todėl jų neva reikią šauktis. Numeias[56] jie vadina naminius [dievus], pavyzdžiui, dievas Vblanicza[57] rūpinasi kiekvienu maldautoju; deivė Dugnai – viešpatauja užmaišytai tešlai. Pesseias[58] tūno už ugniakuro tarp ką tik atvesto prieauglio. Tratitas Kirbixtu[59] – dievukas, pirkelėje žiežirbas išblėsinąs. Alabathis[60] – jo pagalbos šaukiasi, besirengdami linus šukuoti. Polengabia[61] yra deivė, kuriai pavedamas prižiūrėti liepsnojantis ugniakuras. Aspelenie[62] – kertinė [deivė]. Budintaia[63] pažadina miegantį žmogų. Deivei Matergabia[64] moteris aukoja tą kepalėlį, kuris pirmas imamas iš maišymo ir, pirštu pažymėtas, šaunamas į krosnį. Šitą kepalėlį valgo ne kas kitas, kaip tik šeimos tėvas arba jo žmona. Panašiai ir Rauguzemapati[65] aukoja pirmąjį alaus ar su vandeniu raugto medaus, pasemto iš statinės, gurkšnį, kurį paskui išgeria; jį vadina Nulaidimos[66]; o aukščiau minėtas pirmas duonos kepalėlis, paimtas iš maišymo, vadinamas Tasvvirzis[67]. Anajam alaus dievui aukoja taip: šeimos tėvas pirmasis, pašalinus pakilusias drumzles, išgeria aukojimo taurę putojančio alaus. Tada jau geria ir kiti. Jeigu šeimos tėvo nėra, tai daro šeimos motina. Garbindami deives Luibegeldas[68], taip į jas kreipiasi: „Luibegeldae per mare porire sekles gillie skaute" – „Jūs, deivės, mums atplukdėte visokių rugių sėklų gilės kiaute."

Naminiai dievai

Šventė nudorojus laukus

Kaip rašo Aleksandras Gvagninis „Sarmatijoje", ta pati kaimiečių minia baigiantis spaliui, nudorojusi laukus, iškilmingą aukojimą atlieka tokiu būdu. Visi, sukviesti į tas šventas vaišes, pakreikia ant stalo šieno, tada padeda duonos ir iš abiejų pusių pastato du ąsočius, pilnus alaus. Tada atveda naminių gyvulių – patinų ir patelių: kiaulę, gaidį, žąsį, veršį ir, jeigu yra, kitokių, ir ima skersti tokiomis apeigomis: žynys, sukalbėjęs tam tikrus žodžius, pirmas suduoda lazda gyvuliui per galvą ir galūnes. Ir visa minia juo seka, taip pat darydama ir sakydama: „Tai aukojame

[52] Siričius *BRMŠ II.* [53] Tvarkantė *Jask.;* Dvargantis *BRMŠ II.* [54] klevelis *Jask.; BRMŠ II palieka orig. formą.* [55] atlaida *Jask.;* Atlaibas *BRMŠ II.* [56] Numėjai *BRMŠ II.* [57] *BRMŠ II palieka orig. formą.* [58] piešėjas *Jask.; BRMŠ II palieka orig. formą.* [59] Kibirkščių trotytojas *BRMŠ II.* [60] ala batis; alio bati *Jask.;* Alabatis *BRMŠ II.* [61] peleno gabija *Jask.;* Polengabija *BRMŠ II.* [62] Užpelenė *BRMŠ II.* [63] Budintoja *BRMŠ II.* [64] moterų gabija *Jask.;* Matergabija *BRMŠ II.* [65] Raugų žemėpatis *BRMŠ II.* [66] *BRMŠ II palieka orig. formą.* [67] *BRMŠ II palieka orig. formą.* [68] *BRMŠ II palieka orig. formą.*

anno incolumes conseruaris, et omnia nobis abunde dederis. idem vt et in posterum facias, te oramus.

Antequam vero ipsi comedant, uniuscuiusque ferculi portiunculam abscisam, in omnes domus angulos, ista dicentes abiiciunt: **[50]** *Accipe o Zemiennik grato animo sacrificium: atque laetus comede.* tum demum ipsi quoque praelaute epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniae atque Russiae locis obseruatur, ac Ilgi dicitur. fieri id sacrum Lascouius ait postridie festi omnium sanctorum. qui dies est secundus Nouembris. quo die Samagitae, Prussis, quibus erant oppignerati, quique in terra ipsorum fuere, excisis, Vitoldo duci Lituaniae, (qui diem obiit 1430. 27. Octob[ris] Wladislai Iagiellonis, patruelis frater) sese vltro subiecerunt. Tertio post Ilgas die, deum Vvaizganthos colunt virgines, vt illius beneficio, tam lini quam cannabis habeant copiam. vbi altissima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, sinu, et stans pede vno in sedili, manuque sinistra sursum elata, librum prolixum, vel tiliae vel vlmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra vero craterem ceruisiae, haec loquens tenet: *Vvaizganthos deuaite auging mani linus teip ilgies, ik mani, nie duokmunus*[14] *nogus eithi. Waizganthos, inquit, produc nobis tam altum linum, quam ego nunc alta sum; neve nos nudos incedere permittas.* post haec craterem exhaurit (nam et foeminae bibaces sunt) impletumque rursum, deo in terram effundit, et placentas e sinu eiicit, a deastris, si qui sint Vvaizgantho, comedendas. Si haec peragens, firma perstet, bonum lini prouentum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia, fidemque effectus sequitur. Iisdem feriis, mortuos e tumulis ad balneum et epulas inuitant: totidemque sedilia, mantilia, indusia, quot inuitati fuerint, in tugurio eam ad rem praeparato ponunt, mensam cibo, potu onerant. dehinc in sua mapalia reuersi, triduum compotant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. Interea haec ii auferunt, qui in syluis arbores cineris causa, quo fullones transmarini carere nequeunt, comburunt, et asseres faciunt, nauium materiam, in Oceanum mittendam. consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in coemiteriis apud memorias defunctorum, vt idem epistola 64. ait, comessabantur.

Prussi trucidati.

Parentalia.

[14] munus : mumus *emend. Mannh.*

tau, dieve Zemiennik[69], dėkodami, kad šiais metais mus visus sveikus išsaugojai ir visko gausiai davei, ir meldžiame tave taip ir toliau daryti."

O prieš pradėdami valgyti patys, kiekvieno patiekalo po mažą dalelę atpjovę mėto į visus namų kampus, tardami: „Prielankiai priimk, Zemiennik, šią auką ir linksmas suvalgyk!" Tada jau ir patys ima šauniai puotauti. Šių apeigų laikomasi ir kai kuriose Lietuvos bei Rusijos vietose. Jos vadinamos Ilgės. Laskovijus sako, kad šis aukojimas atliekamas kitądien po Visų Šventųjų šventės, t. y. lapkričio 2 d. Tą dieną žemaičiai, išgalabiję savo krašte esančius prūsus, kuriems jie buvo įkeisti, savo noru vėl pasivedė Vytautui, Lietuvos kunigaikščiui (jis mirė 1430 m. spalio 27 d. ir buvo Vladislovo Jogailos pusbrolis). Trečią dieną po Ilgių merginos garbina dievą Vvaizganthos[70], kad jo dėka turėtų apsčiai ir linų, ir kanapių. Pati aukščiausia, prisipylusi užantį paplotėlių, vadinamų sikės, stovėdama viena koja ant krėslo, kairę ranką iškėlusi aukštyn, laiko joje arba liepos, arba guobos ilgą karną (iš jos jie ir apavą pinasi), o dešinėje – alaus ąsotį ir kalba taip: „Vvaizganthos deuaite auging mani linus teip ilgies, ik mani, nie duok mumis nogus eithi" („Vaižgantai, – sako – išaugink mums taip aukštus linus, kaip aš aukšta, neleisk mums nuogiems eiti"). Po to išgeria ąsotį (mat ir moterys linkusios išgerti), vėl jį pripylusi išlieja ant žemės dievui; paplotėlius taip pat išberia iš užančio dievukams, jeigu būtų kokių su Vvaizgantho, suvalgyti. Jei tai atlikusi ji tebestovi tvirtai, visi daro išvadą, jog kitais metais užaugs geras linų derlius. O jeigu griūva ir kita koja pasiremia, imama abejoti dėl būsimo derliaus. Koks tikėjimas, tokie ir padariniai. Per šias šventes jie kviečia numirėlius iš kapų į pirtis ir vaišėms. Kiek pakviečia, tiek krėslų tam reikalui parengtoje lūšnoje sustato, tiek rankšluosčių, marškinių patiesia, o stalą nukrauna valgiais, gėrimais. Paskui, grįžę į savo buveines, tris dienas geria; iškart po to visus [audinius ir valgius] aplaistę gėrimu palieka kapuose. Pagaliau ir rankomis [modami?] atsisveikina. Beje, visa tai pasiima miškų kirtėjai, deginantys medžius pelenams, be kurių neišsiverčia užjūrio vėlėjai; tie patys gamina ir kartis, laivams medžiagą, kurią jie siunčia į Okeaną. Panašiai klysdami, šventojo Augustino laikais krikščionys kapuose irgi keldavo vaišes prie mirusiųjų antkapių, kaip šis pasakoja 64-ame laiške.

Prūsų išžudymas

Mirusiųjų atminai

[69] Žemynikė *Jask.*; Žemininkas *BRMŠ II.* [70] Vaižgantas *BRMŠ II.*

Liuonum superstitio.

Veri quoque Liuones hoc tempore, qui dura Germanorum seruitute premuntur, monumentis mortuorum cibum, potum, securim, et nonnihil pecuniae, hac cum naenia imponunt: *Transi* in-**[51]**quit *o miser ab hoc rerum statu, in mundum meliorem. Vbi non tibi Germani amplius, sed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.*

Cum autem nimia aestatis breuitas, fruges demessas, plane siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum vero precandus est illis hisce verbis Gabie deus: *Gabie deuaite pokielki, garunuleiski*[15] *kirbixſtu. Flammam inquit eleua, at ne demittas scintillas.*

Smik Smik Perleuenu[16]. hunc deum Lituani vere araturi, venerantur. prima agri lyra vomere facta, huius ipsius est. quam huic qui illam duxit, toto anno transgredi haud licet: alioquin diuum sibi infensum haberet.

Skierstuvves festum est farciminum. ad quod deum Ezagulis ita vocant: Vielona velos atteik musmup vnd stala. *Veni,* inquit, *cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus.*

Aitvvaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat.

Lemures palmares.

Kaukie, sunt lemures, quos Russi Vboze appellant: barbatuli, altitudine vnius palmi extensi: iis qui illos esse credunt conspicui: aliis minime. his cibi omnis edulii apponuntur. quod nisi fiat, ea sunt opinione, vt ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant: nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos et quadrupedes, quosdam serpentes, Giuoitos[17] vocatos. hos timore perculsi, dum ex antris aedium ad pastum appositum prorepunt, seque pasti in ea recipiunt, aspiciunt et colunt. Si quid infortunii accidat cultori, serpentem male fuisse tractatum censent.

Srutis, et Miechutele, colorum dii sunt: quos in syluis, colores ad lanam tingendam quaerentes venerantur.

Isti sunt pluresque alii vulgi Samagitarum dii. quemadmodum apostolus, Sunt inquit dii et domini multi, 1. Corin. 8. at Christianorum Vnus Deus est, Pater Filius et Spiritus Sanctus. in cuius nomine sacrum

[15] pokielki, garunuleiski : pokielki garu, nuleiski *emend. Mannh.* [16] Perleuenu : Per uelenu *emend. Mannh.* [17] Giuoitos : Givojtos *Gvagnini* : Givuoites *Herberstein.*

Livoniečių prietarai

Šiuo metu ir tikrieji livoniečiai, spaudžiami kietos vokiečių vergijos, prie mirusiųjų paminklų deda maisto, gėrimo, kirvį ir šiek tiek pinigų, traukdami tokią raudą: „Eik, – sako, – nelaimingasis, iš šio gyvenimo į geresnį pasaulį, kur nebe vokiečiai tave, bet tu juos valdysi – štai turi ir ginklų, ir maisto, ir kelionpinigių."

Kadangi dėl per trumpos vasaros nupjautų javų visiškai išdžiovinti nespėja, tai užbaigia pastogėse prie ugnies. Tada jie turi maldauti dievą Gabie[71] šitokiais žodžiais: „Gabie deuaite, pokielki garunuleiski kirbixstu" – „Pakelki – sako – liepsną ir nebarstyk žiežirbų."

Smik Smik Perleuenu. Šį dievą lietuviai pavasarį, taisydamiesi arti, pagerbia. Jam priklauso pirmoji žagre išvaryta vaga. Tos vagos per visus metus negalima peržengti tam, kuris ją išvarė: antraip užrūstintų dievybę.

Skierstuvves[72] yra vėdarų šventė. Dievą Ezagulis[73] į ją taip kviečia: „Vielona velos atteik musmup vnd stala." – „Ateik, – sako, – su mirusiaisiais pavalgyti draug su mumis vėdarų."

Aitvvaros[74] yra slogutis[75], jis gyvena už aptvarų. Pats žodis tai ir reiškia.

Sprindiniai lemūrai

Kaukie[76] yra lemūrai[77], juos rusai vadina Vboze; jie esti su barzdele, vieno sprindžio aukščio. Kurie tiki, kad jie esą, tie juos ir mato, o kiti – ne. Aniems deda visokių valgomų dalykų. Mat jie tiki, kad šito nepadarę prarastų turtą – taip ir nutinka. Taip pat tarsi kokius dievus penatus maitina juodos spalvos, riebius keturkojus šliužus, vadinamuosius Giuoitos[78]. Kai tie iš namų užkaborių išlenda prie padėto maisto arba pasisotinę grįžta atgal, juos apimti baimės pagarbiai stebi ir garbina. Jei tokiam garbintojui atsitinka kokia nelaimė, manoma jį blogai elgusis su šliužu.

Srutis ir Miechutele[79] yra dažų dievai; juos garbina tie, kurie miškuose ieško dažų vilnoms dažyti.

Šie ir daugel kitų yra žemaičių liaudies dievai. Panašiai, kaip sako ir apaštalas (*1 Kor* 8[80]): „Daug yra dievų ir viešpačių." O krikščionių Dievas vienas – Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia. Vardan jo priimamas

[71] Gabija *BRMŠ II.* [72] Skerstuvės *BRMŠ II.* [73] ežiagalis *Jask.;* Ežiagulis *BRMŠ II.* [74] Aitvaras *BRMŠ II.* [75] Lot. *Incubus.* [76] Kaukai *BRMŠ II.* [77] Lot. *Lemures.* [78] gyvaitės *Jask.;* Gyvatės *BRMŠ II.* [79] mėlių teta *Jask.;* Mėletėlė *BRMŠ II.* [80] *1 Kor* 8, 5.

Baptisma sumitur. et in quem, iuxta formulam symboli Apost[olorum] creditur. qui personis discreti, essentia vnum sunt. omnia quae haec mundi machina continet, fecerunt, neque post haec otiantur: Pater inquit meus vsq[ue] adhuc operatur et ego operor.

Dii falsorum christianorum.

Et tamen permulti sunt Christiani, qui hoc vnico omnipotenti numine minime contenti, et tam Samagitas quam veteres idololatras imitati, alios sibi ipsis adiutores finxerunt. Iohannes enim **[52]** et Paulus superstitiosa opinione illorum, quaeque noxia a segetib[us] auertit. Ignis Agathae, ceu Vestae datus est curandus. Florianus miles, incendia restinguit. vt quidem haec lib[ro] de Origine erroris recenset Bullingerus. Nicolaus, quasi alter Neptunus, maris curam gerit. idem a periclitantibus, iis vocibus excitatur: O sancte Nicolae, nos ad portum maris trahe. eidem sacella in littorib[us] consecrantur. huius collega est, gigas Christoph[orus]. Canitur et B. Virgini, exortis procellis istud carmen: Aue maris stella, Dei mater alma. Et, Salue Regina misericordiae, vita et spes nostra. ad te clamamus. Vino praeest Vrbanus. Rubiginem frumenti purgat Iodocus. Brucos depellit Magnus. Anseres curae sunt sancto Gallo, oues Vendelino, equi Eulogio, boues Pelagio, porci Antonio. alia nomina in aliis regionibus, harum similiumque rerum ficti curatores habent. Gertrudis mures a colis mulierum abigit. Literarum studiosi Catharinam Virginem Alexandrinam, veluti alteram Mineruam, alii vero Gregorium, quasi Mercurium colunt, ac huius die festo primum, suos natos, in scholas mittunt. Pictores Lucam, Medici Cosmam et Damianum, fabri Eulogium, calcearii Crispinum, Sarctores Gutmanum, figuli quendam Goarum, venatores Eustachium ciuem Romanum, scorta Aphram et Magdalenam inuocant. supplicant alii aliis, ac in periculis vitae constituti, vota illis nuncupant: in hos tutelam sui reiiciunt. Imploratur in pestilentia, vt olim Apollo, Sebast[ianus] in morbo Gall[ico] Rochus, in febri Petronella, in dolore capitis Ita: dentium Apollonia, in partu Margarita, quemadmodum quondam Iuno ac Lucina. Ioh[annes] Euang[elista] a veneno conseruat. Wolphgang[us] contractorum Medicus est. Romanus Daemoniacos soluit. Marcus mortem repentinam auertit. Martinus miseriam. quem et ego puer hisce verbis inclamabam: *Martine Sancte Pontifex, sis miserorum opifex. fer opem tuis famulis.* Leonhard[us]

šventasis Krikštas. Į jį tikima pagal Apaštalų simbolio formulę. Skirdamiesi asmenimis, esme jie yra viena. Visa, kas šioje pasaulio sąrangoje esti, padarė, tačiau ir dabar nesiilsi: „Mano Tėvas – sako [Kristus] – ligi šiol dirba, ir aš dirbu."[81]

Netikrų krikščionių dievai

Tačiau labai daug krikščionių, nesitenkindami šia vienatine visagale dievybe ir mėgdžiodami tiek žemaičius, tiek senovės stabmeldžius, patys sau prasimanė kitų pagalbininkų. Jonas ir Paulius, jų prietaringu įsitikinimu, nukreipią žalą nuo pasėlių. Ugnis paskirta rūpintis Agotai kaip Vestai. Karys Florijonas gesinąs gaisrus. Tai knygoje „Apie klaidos kilmę" sumini Bullingeris. Mikalojus, nelygu antrasis Neptūnas, rūpinasi jūra. Ištikti pavojaus jį balsiai ragina: „O šventasis Mikalojau, tempki mus į jūros uostą." Jam pakrantėse pašvenčiamos koplytėlės. Šio bendradarbis – milžinas Kristoforas. Ir Švč. Mergelei, kilus audroms, giedama tokia giesmė: „Sveika, jūros žvaigžde! Dievo Motina, maitintoja!" Ir: „Sveika, gailestingumo Karaliene, mūsų gyvybe ir viltie! Tavęs šaukiamės!" Vyno viršininkas yra Urbonas. Pelėsius nuo javų nuvalo Jodokas. Skėrius nuveja Magnas. Žąsimis rūpinasi šventasis Galas, avimis – Vendelinas, arkliais – Eulogijus, jaučiais – Pelagijus, paršais – Antanas. Kitose srityse šių ir panašių dalykų pramanyti globėjai turi kitus vardus. Gertrūda nuveja peles nuo moterų kuodelių. Mokslams atsidėję garbina mergelę iš Aleksandrijos Kotryną tarsi antrąją Minervą. Kiti vėl garbina Grigalių lyg Merkurijų, ir jo šventės dieną pirmą kartą siunčia savo vaikus į mokyklas. Tapytojai šaukiasi Luko, gydytojai – Kozmo ir Damijono, kalviai – Eulogijaus, batsiuviai – Krispino, siuvėjai – Gutmano, puodžiai – kažkokio Goaro, medžiotojai – Romos piliečio Eustachijaus, paleistuvės – Afros ir Magdalenos. Vieni vienų meldžia, kiti kitų, o patekę į gyvenimo pavojus, daro jiems įžadus, atsiduodami jų globai. Marui kilus, jie šaukiasi Sebastijono, panašiai kaip kadaise Apolono; užsikrėtę prancūziška liga – Roko, drugio krečiami kreipiasi į Petronėlę, galvai skaudant – į Itą; nuo dantų skausmo padedanti Apolonija, gimdant – Margarita, panašiai kaip andai Junona ir Lucina. Jonas Evangelistas apsaugo nuo nuodų. Volfgangas yra sutrauktųjų gydytojas, Romanas išvaduoja velnių apsėstuosius. Morkus nukreipia staigią mirtį, vargą – Martynas, kurio, vaikas būdamas, ir aš tokiais žodžiais esu

[81] *Jn* 5, 17.

vinctorum compedes rumpit. Vincentius amissa restituit. Valentin[us] comitiali morbo laborantes sanat. quapropter nos epilepsiam, Valen[tini] morbum vocamus. Susanna ignominiam arcet. Otilia oculis aegrotorum medetur. collo praesidet Blasius, scapulis Laur[entius] Erasmi venter est totus. Nicolao apud nos gregis est custodia iniuncta. Andreas, vigilia festi sui inuocatus a ieiunis puellis, futuros illarum viros praemonstrat. Barbara a caedib[us] bellicis conseruat. **[53]** quocirca tum a nostrae gentis hominibus in auxilium magnis clamoribus elicitur. inuocatur et virgo Maria. cuius carmen, Deipara vocatum, ab iis qui in bellum proficiscuntur decantatur, legibus additum nostris. *Adeo etiam periculosissimis temporibus, Deus seruator omnium, suo honore fraudatur.*

Defensores provinciarum.

Praeterea sunt patroni terrarum constituti, non diuina, sed humana voluntate. Stanislaus Polonorum, Albertus Prussorum, Nicolaus Moscorum, Martinus Germanorum, Iacobus Hispanorum, Dionysius Gallorum, Petrus, Paulus Romanorum, Marcus Venetorum, tres magi Coloniensium, Ambrosius Mediolanensium, virgo Maria et Ladislaus Hungarorum. quod etiam aurei nummi restantur. at quis non videt, quo modo ii suas prouincias tueantur?

Ridet haec suauiter in Naufragio Erasmus Rot[erodamus] minime Lutheranus. Quamobrem tu, inquit, nullius diui praesidium implorasti? Quia spaciosum est coelum, respondet alter. Si cui diuo commendaro meam salutem, puta sancto Petro, qui fortasse primus audiet, quod adstet ostio, priusquam ille conueniat Deum, priusquam exponat causam, ego iam periero. recta adibam ipsum patrem, dicens: Pater noster qui es in coelis. nemo diuorum illo citius audit, aut libentius donat, quod petitur.

Historia delectat.

Verum cum omnis historia quoquo modo scripta delectet, non pigebit lectoris causa de moribus nostrorum Sarmatarum plura adscribere. Haec igitur Iohannes Meletius Archipresbyter Ecclessiae Liccensis in Prussia, Anno salutiferi partus 1553. ad Georgium Sabinum poëtam, litteris prodidit. quae etiamnum multis in locis obseruantur. Die Georgii sacrificium faciunt Pergrubrio. qui florum, plantarum omniumque germinum deus creditur. Sacrificulus enim, quem Wurschaiten appellant, tenet dextra obbam ceruisiae plenam, inuocatoque daemonii nomine, decantat illius laudes. *Tu,* inquit, *abigis hyemem, tu reducis*

Plura de diis Sarmaticis.

šaukęsis: „Šventas vyskupe Martynai, būk varguolių užtarėjas ir savų tarnų globėjas!" Leonardas sutrauko surakintųjų grandines. Vincentas grąžina nuostolius. Valentinas nuomario varginamus gydo, todėl epilepsiją ir vadiname Valentino liga. Zuzana veja šalin nešlovę. Otilija gydo nesveikas akis; kaklą valdo Blažiejus, nugarą Laurynas, Erazmas – visą pilvą. Mikalojui pas mus pavesta sergėti kaimenes. Andriejaus šaukiasi jo šventės vigilijoje pasninkaujančios merginos – jis parodąs būsimuosius jų vyrus. Barbora sergi karo skerdynėse, todėl ir mūsų tautiečiai, balsiai šaukdami, kviečiasi ją į pagalbą. Šaukiasi ir mergelės Marijos, kurios giesmę, pavadintą „Dievo Gimdytoja", gieda išvykstantieji į karą; ši giesmė pridėta prie mūsų įstatymų. *Taigi net pavojingiausiais laikais iš Dievo, visų gelbėtojo, nugvelbiama jo garbė.*

Provincijų gynėjai

Be to, ne Dievo, o žmonių valia atskiriems kraštams priskirti globėjai: Stanislovas – lenkų, Albertas – prūsų, Mikalojus – maskvėnų, Martynas – vokiečių, Jokūbas – ispanų, Dionyzas – prancūzų, Petras ir Paulius – romiečių, Morkus – venecijiečių, Trys Karaliai – kelniečių, Ambraziejus – milaniečių, mergelė Marija ir Vladislovas – vengrų. Šitai liudija ir aukso monetos. Bet kas gi nemato, kaip jie sergi savo provincijas?

Tai [pašnekesyje] „Laivo sudužimas" dailiai išjuokia Erazmas Roterdamietis, ko mažiausiai liuteronas. „Kodėl, – sako jis, – tu nesikreipei apgynimo į jokį šventąjį?" – „Mat platus yra dangus, – atsako kitas. – Jei savo gerovę patikėsiu kokiam dangaus gyventojui, tarkime, šventajam Petrui, kuris manding pirmas ir išgirstų, nes stovi prie vartų, tai kol jis susitiks Dievą, kol išdėstys reikalą, aš ir pražūsiu. Tad kreipiausi tiesiog į patį Tėvą, tardamas: „Tėve mūsų, kuris esi danguje." Niekas iš dangiškųjų neišgirsta greičiau ir niekas mieliau neduoda, ko prašomi."

Pasakojimas džiugina

Kadangi kiekvienas kad ir kaip surašytas pasakojimas teikia malonumo, ne gėda skaitytojo labui plačiau aprašyti mūsų sarmatų papročius. Tokių dalykų poetui Jurgiui Sabinui 1553 metais nuo Išganytojo gimimo yra raštu perteikęs Jonas Meletijus, Elko bažnyčios Prūsijoje arkipresbiteris. Anų papročių daugelyje vietų tebesilaikoma ir dabar. Jurgio dieną jie aukoja P e r g r u b r i o[82], laikomam gėlių, augalų ir visų vaisių dievu. Aukotojas, kurį jie vadina W u r s c h a i t e n[83], dešinėje rankoje laiko didelį indą, sklidiną alaus, ir, pašaukęs vardu demoną, gieda jo

Dar apie sarmatų dievus

[82] Pergrubris *BRMŠ II.* [83] Viršaitis *BRMŠ II.*

amoenitatem veris. per te agri et horti vigent, per te nemora et sylvae frondent. hac cantilena finita, dentibus apprehendens obbam, ebibit ceruisiam nulla adhibita manu: ipsamque obbam, ita mordicus epotam, retro, supra caput iacit. quae cum e terra sublata, iterum impleta est: omnes quotquot adsunt, ex ea bibunt ordine, atque in laudem **[54]** Pergrubrii hymnum canunt. postea epulantur tota die et choreas ducunt.

Similiter, quando iam segetes sunt maturae, rustici in agris ad sacrificium congregantur. quod lingua Ruthenica Zazinek vocatur, id est, initium messis, hoc sacro peracto, vnus e multitudine electus, messem auspicatur, manipulo demesso, quem domum adfert. postridie omnes, primo illius domestici, deinde caeteri quincunque volunt, messem faciunt. facta autem messe, solenne sacrificium pro gratiarum actione conficiunt. quod Ruthenica lingua Ozinek, id est, consummatio messis dicitur. in hoc sacrificio, Sudini Borussiae populi, apud quos succinum colligitur, capro litant. congregato namque populi coetu in horreo, adducitur caper. quem Vvurschaites mactaturus, imponit victimae vtramque manum, inuocatque ordine daemones, quos ipsi deos esse credunt. videlicet Occopiruum[18], deum coeli et terrae,

Inuocatio deorum.

Antrimpum maris, Gardoeten[19] nautarum, Potrympum fluuiorum ac fontium, Piluitum diuitiarum, Pergrubrium veris, Parguum[20] tonitruum ac tempestatum, Pocclum inferni ac tenebrarum, Pocollum aëreorum spirituum. Putſcetum[21] sacrorum lucorum tutorem, Auſcũtum[22] incolumitatis et aegritudinis, Marcoppolum magnatum et nobilium, Barſtuccas, quos Germani Erdmenlin, hoc est, subterraneos vocant. His inuocatis, quotquot adsunt in horreo, omnes simul extollunt caprum, sublimemque tenent, donec canatur hymnus. quo finito, rursus eum sistunt in terra. Tum sacrificulus admonet populum vt solenne hoc sacrificium, a maioribus pie institutum, summa cum veneratione faciant, eiusque memoriam religiose ad posteros conseruent. Posthaec

Victima.

mactat victimam, sanguinemque patina exceptum dispergit; carnem vero tradit mulieribus, eodem in horreo coquendam. quae interea dum caro coquitur, parant e farina siliginea placentas. quas non imponunt in furnum, sed viri focum circumstantes, hinc illinc per focum iaciunt

[18] Occopiruum : Occopirnum *Mal.* [19] Gardoeten : Gardoaeten *Mal.* [20] Parguum: Pargnum *Mal.* [21] Putscetum *lego cum Mannh* : Purscetum *Jurg; BRMŠ II* : Putscaetum *Mal.* [22] Auscũtum (*lege* Auscuntum) : Auscautum *Mal.*

garbei: „Tu nuveji žiemą, tu grąžini pavasario mielumą, per tave laukai ir sodai žydi, per tave girios ir miškai sužaliuoja." Šitą giesmę baigęs, išgeria alų, dantimis nutvėręs indą, neprilaikydamas jo ranka, o patį indą, šitaip įsikandus išgertą, per galvą meta atgal. Paimtą nuo žemės vėl pripilama, ir dabar iš eilės geria visi esantieji, ir Pergrubrijaus garbei himną gieda. Paskui visą dieną puotauja ir eina ratelių.

Panašiai ir javams pribrendus, kaimiečiai susirenka laukuose aukoti. Šis aukojimas rusėnų kalba vadinamas Zazinek, t. y. pjūties pradžia. Atlikus apeigas vienas iš daugelio išrinktas duoda pradžią pjūčiai, pripjaudamas pėdą, kurį parsineša namo. Rytojaus dieną į pjūtį stoja pirmiausia jo namykščiai, paskui ir kiti, kurie tik nori. Užbaigę pjūtį, aukoja iškilmingą padėkos auką. Ta šventė rusėnų kalba vadinama Ozinek, t. y. pjūties pabaigtuvės. Prūsijos gyventojai sūdinai, renkantys gintarą, per tą aukojimą aukoja ožį. Būriui žmonių susirinkus svirne, atvedamas ožys. Vvurschaites, rengdamasis jį aukoti, deda ant aukos abi rankas ir paeiliui kviečia demonus, jų laikomus dievais, būtent: Occopiruum[84] – dangaus ir žemės dievą, Antrimpum[85] – jūros, Gardoeten[86] – jūrininkų, Potrympum[87] – upių ir šaltinių, Piluitum[88] – turtų, Pergrubrium – pavasario, Parguum[89] – griausmų ir

Dievų šaukimasis

audrų, Pocclum[90] – gelmių ir tamsybių, Pocollum[91] – oro dvasių, Putscetum[92] – šventųjų giraičių gynėją, Auscuntum[93] – sveikatos ir ligos, Marcoppolum[94] – diduomenės ir kilmingųjų, Barstuccas[95], kuriuos vokiečiai vadina *Erdmenlin*, t. y. požeminiais. Šiuos pašaukę, svirne susirinkusieji visi kartu iškelia ožį ir laiko pakeltą tol, kol giedamas himnas. Jį baigus, ožį vėl pastato ant žemės. Tada aukotojas paragina žmones šį metinį aukojimą, prosenių maldingai įsteigtą, su didžiausia pagarba atlikti, o jo atminimą dievobaimingai išlaikyti būsimoms kartoms. Po to auką papjauna, o jos kraują, sutekintą į lėkštelę,

Auka

išślaksto. Mėsą atiduoda moterims tame pačiame svirne iškepti. Moterys, kol mėsa kepa, daro iš kvietinių miltų paplotėlius. Tų paplotėlių nešauna į krosnį, bet vyrai, apstoję ugniakurą, be perstojo svaido juos

[84] Ukapirmas *BRMŠ II.* [85] Antrimpas *BRMŠ II.* [86] Gardaitis *BRMŠ II.* [87] Patrimpas *BRMŠ II.* [88] Pilvytis *BRMŠ II.* [89] Perkūnas *BRMŠ II.* [90] Poklius *BRMŠ II.* [91] Pokulas *BRMŠ II.* [92] Puškaitis *BRMŠ II.* [93] Aušautas *BRMŠ II.* [94] Markopolas *BRMŠ II.* [95] Barstukai *BRMŠ II.*

absque cessatione, quoad indurescant et coquantur. his peractis epulantur atque helluantur tota die ac nocte, vsque ad vomitum. deinde summo mane extra villam progrediuntur. vbi reliquias epularum certo in **[55]** loco terra operiunt, ne vel a volatilibus, vel a feris diripiantur. postea suam quisque domum repetit.

Caeterum ex omnibus Sarmatiae gentibus, Borussis, Liuonibus, Samagitis, Russis, multi adhuc singulari veneratione colunt Putſcetum, qui sacris arboribus et lucis praeest. is sub sambuco domicilium habere creditur. cui passim homines litant, pane, ceruisia aliisque cibis sub hac arbore positis, precantes eum vt placatum efficiat Marcoppolum, deum magnatum et nobilium, ne graui seruitute ab illis premantur: vtque sibi mittantur Barſtuccae, quibus in domibus ipsorum viuentibus, credunt se

Penates.

fieri fortunatiores. His ipsi collocant vesperi in horreo super mensam, mappa stratam, panes, caseos, butyrum et ceruisiam. nec dubitant de fortunarum accessione, si mane hos cibos absumptos reperiant. Quod si aliquando intactus cibus in mensa remanet, magna anguntur cura, nihil non aduersi intuentes. Eaedem gentes colunt spiritus quosdam visibiles,

Cultus spirituum.

qui lingua Ruthenica Coltxi[23], Graeca Cobili, Germanica Coboldi vocantur. Hos habitare credunt in occultis etiam aedium locis, vel in congerie lignorum. Nutriuntque eos laute omni ciborum genere, eo quod afferre soleant altoribus suis frumentum, ex alienis horreis furto ablatum. Cum vero hi spiritus alicubi habitare atque ali cupiunt, hoc modo suam erga patremfamilias voluntatem declarant: in domo congerunt noctu segmenta lignorum, et mulctris lacte plenis imponunt varia animalium stercora. Quod vbi paterfamilias animaduerterit, nec segmenta dissipauerit, nec stercora e mulctris eiecerit, sed de inquinato lacte cum omni sua familia comederit, tunc illi apparere permanereque dicuntur. Praeterea Lituani

Serpentum.

et Samagitae in domibus sub fornace, vel in angulo vaporarii vbi mensa stat, serpentes fouent. quos numinis instar colentes, certo anni tempore precibus sacrificuli, euocant ad mensam. Hi vero exeuntes per mundum linteolum conscendunt, et super mensam morantur. Vbi delibatis singulis ferculis, rursus discedunt, seque abdunt in cauernis. Serpentibus digressis, homines laeti fercula praegustata comedunt, ac sperant illo anno omnia **[56]** prospere sibi euentura. Quod si ad preces sacrificuli, non exierint

[23] Coltxi : Coltky *Mal.*

per ugnį iš vienos pusės į kitą, kol šie sukietėja ir iškepa. Tai padarę, vaišinasi ir ūžauja dieną ir naktį, ligi vėmimo. Po to labai anksti išeina už sodybos, kur puotos likučius tam tikroje vietoje užkasa, kad jų nepasigrobtų nei paukščiai, nei žvėrys. Paskui kiekvienas grįžta į savo namus.

Beje, iš visų Sarmatijos tautų – prūsų, livoniečių, žemaičių, rusų – daugelis iki šiol ypač gerbia Putscetum, šventųjų medžių ir giraičių valdovą. Tikima, kad jis turi buveinę po šeivamedžiu. Daugelyje vietų žmonės jam aukoja, dėdami po šiuo medžiu duonos, alaus ir kitokių valgių bei gėrimų, maldaudami, kad tas dievas palenktų Marcoppolum, dievą diduomenės ir kilmingųjų, idant pastarieji nespaustų sunkia vergove, o jiems patiems – kad atsiųstų Barstuccae; jie įsitikinę tapsią

Penatai

turtingesni šiems apsigyvenus jų namuose. Vakare jiems padeda svirne ant staltiese užtiesto stalo duonos, sūrių, sviesto ir alaus. Rytą radę tą maistą suvalgytą, neabejoja, jog jų turtų pagausės. O jei kartais maistas ant stalo lieka nepaliestas, tada juos apima didelis nerimas, kad susilauksią nelaimių. Tos pačios gentys garbina kai kurias regimas dvasias, rusėniškai vadinamas Coltxi, graikiškai *Kobili*, o vokiškai *Koboldi*. Jie

Dvasių garbinimas

tiki, jog šios dvasios taip pat gyvena slaptose namų vietose arba malkų krūvose. Jas prašmatniai maitina įvairiarūšiu maistu, kad jos paprastų savo maitintojams vogčiomis prinešti javų iš svetimų svirnų. Šios dvasios, panorėjusios kur gyventi ir maitintis, savo valią šeimos tėvui pareiškia tokiu būdu: nakčia namuose jos sukrauna skiedras, o į milžtuves, sklidinas pieno, primeta visokių gyvulių mėšlų. Jei tai pastebėjęs šeimos tėvas neišblaško šitų skiedrų ir mėšlo iš milžtuvių neišgriebia, bet su visa savo šeima geria nešvarų pieną, sakoma jas pasirodysiant ir pasiliksiant. Be to, lietuviai ir žemaičiai savo namuose po krosnim arba garinės kampe, kur stovi stalas, globoja šliužus, juos garbina lyg

Šliužų [garbinimas]

dievybes, o tam tikru metų laiku aukotojas savo maldomis kviečia juos prie stalo. Šitie išlindę, švaria drobe užkopia ir pasilieka ant stalo. Čia paragavę kiekvieno patiekalo, grįžta atgalios ir pasislepia angose. Šliužams pasitraukus, žmonės džiugūs suvalgo anų paragautus patiekalus ir viliasi, jog tais metais jiems viskas sėkmingai klosis. O jeigu, aukotojui pasimeldus, šliužai neišlenda arba padėtų patiekalų nepanori, tada jie

serpentes, aut fercula apposita non delibauerint: tum credunt se anno illo subituros magnam calamitatem. Adhaec eaedem gentes habent inter se sortilegos, qui lingua Ruthenica Burti vocantur. ii Potrimpum inuocantes, caeram in aquam fundunt, atque ex imaginibus inter fundendum expressis, pronuntiant et vaticinantur, de quibuscunque rebus interrogati fuerint. Noui ipse mulierculam, quae cum diu reditum filii absentis expectasset, ex Borussia in Daniam profecti, consuluit super eo sortilegum. a quo edocta est, naufragio illum periisse. caera enim in aquam fusa, expressit formam fractae nauis, effigiem resupini hominis iuxta nauim fluitantis. Apud Samagitas est mons ad fluuium Neuuassam situs, in cuius vertice olim perpetuus ignis a sacerdote conseruabatur, in honorem Pargni, qui tonitruum et tempestarum potens esse, a superstitiosa gente adhuc creditur.

Hactenus de sacrificiis. nunc de ritibus nuptiarum ac funerum, non minus ridicula quam superstitiosa narrabo.

Ritus nuptiales.

Apud Sudinos, Curonenses, Samagitas, et Lituanos nubiles puellae multis in locis gestant tintinnabulum. quod funiculo alligatum, e cingulo dependet vsque ad genua. nec ducuntur, sed rapiuntur, in matrimonium, veteri Lacedaemoniorum more a Lycurgo instituto. rapiuntur autem non ab ipso sponso, sed a duobus eius cognatis. ac postquam raptae sunt, tunc primum requisito parentum consensu, matrimonium contrahitur. Cum nuptiae celebrantur; sponsa ter ducitur circa focum: deinde ibidem in sella collocatur. super quam sedenti, pedes lauantur aqua. qua lectus nuptialis, tota supellex domestica, et inuitati ad nuptias hospites consperguntur. Postea sponsae os oblinitur melle et oculi teguntur velamine. quibus sic velatis, ducta ad omnes aedium fores, iubetur eas attingere dextroque pulsare pede. ad singulas fores circumspergitur tritico, siligine, auena, hordeo, pisis, fabis, papauere, sequente vno sponsam cum sacco pleno omnis generis frugum. Cumque eam hic circumspergit, inquit, nihil defuturum sponsae si religionem coluerit, remque domesticam ea qua debet diligentia curauerit. His actis aufertur sponsae velamen ab oculis, et conuiuium celebratur. Similis olim obnubendi ratio **[57]** capitis apud Latinos, nuptae nuptiarumque nomen dedit.[24] Vesperi sponsae ad lectum deducendae, abscinduntur

[24] *nota Lasicii?*

tiki, jog tais metais juos ištiksianti didelė bėda. Iki šiol gentys turi būrikų, rusėnų kalba vadinamų Burti. Jie, kviesdami Potrimpum, lieja į vandenį vašką ir iš liejant susidariusių pavidalų skelbia bei pranašauja apie tuos dalykus, kurių buvo paklausti. Aš pats pažinojau moterėlę, kuri ilgai laukė grįžtant sūnaus, išvykusio iš Prūsijos į Daniją. Nesulaukdama ji kreipėsi į burtų metiką, kuris atsakęs, kad jos sūnus žuvęs, sudužus laivui. Mat į vandenį sulietas vaškas įgavo sudužusio laivo pavidalą, o greta jo tarsi plaukiojo aukštielninko žmogaus atvaizdas. Žemaičiuose, prie Nevėžio upės, yra kalnas, kurio viršūnėje kitados [pagonių] kunigas sergėjo amžiną ugnį Pargni garbei. Pastarasis, kaip ligi šiol dar tiki ta prietaringa padermė, esąs griausmų ir audrų valdovas.

Tiek apie aukojimus, o dabar papasakosiu tiek pat juokingų, kiek ir prietaringų dalykų apie vestuvių ir laidotuvių apeigas.

Vestuvių apeigos

Sūdinų, kuršių, žemaičių ir lietuvių santuokinio amžiaus merginos daugiur nešioja skambalėlį, virvute pririštą prie juostos, kabantį lig kelių. Merginos ne vedamos, bet grobiamos, kaip senovėje darydavo lakedaimoniečiai pagal Likurgo nustatytą paprotį. Jas grobia ne pats jaunikis, bet du jo giminaičiai. Pagrobę ir tada išgavę tėvų sutikimą, tuokiasi. Švenčiant vestuves, nuotaka tris kartus vedama aplink ugniakurą, po to pasodinama ten pat ant suolo. Besėdinčiai kojos numazgojamos vandeniu; juo apšlakstomas santuokinis guolis, visi namų rakandai ir į vestuves pakviestieji svečiai. Tada nuotakai lūpos patepamos medumi, o akys uždengiamos šydu. Užrištomis akimis ji vedžiojama prie visų namo durų, kurias turi paliesti ir dešine koja pabelsti. Prie kiekvienų durų ji apibarstoma kviečiais, rugiais, avižomis, miežiais, žirniais, pupomis, aguonomis; mat nuotaka lydima žmogaus su maišu, pripiltu visų rūšių grūdų. Nuotaką taip apibarstęs, palydovas sako jai nieko nestigsiant, jei ši paisys tikybos ir su deramu uolumu rūpinsis namų reikalais. Tai atlikus, nuotakai atidengiamos akys ir prasideda puota. (Pagal tokį galvos apgobimą pas lotynus praminta ir nuotaka, ir santuoka.)[96] Vakare, kai metas nuotaką vesti į lovą, jai tebešokant, nukerpami plaukai. Tada jai moterys uždeda vainiką, pridengtą[97] balta

[96] Matyt paties Lasickio pastaba. Lot. *obnubo* / *nubo* = „uždengti"; *nubo* = „susituokti, ištekinti". [97] Arba: *apvyniotą*.

inter saltandum crines. tum ei a mulieribus imponitur sertum, albo linteolo obuolutum. quod vxorib[us] gestare licet donec filium pepererint. tamdiu enim se pro virginibus gerunt. ad extremum introducitur in cubiculum: pulsataque et verberata aliarum pugnis, non iratarum, sed nimia quadam laeticia gestientium, in lectum iniicitur sponsoque traditur. tum pro bellariis afferuntur testiculi caprini vel vrsini. quib[us] illo nuptiali tempore manducatis, creduntur coniuges fieri foecundi. Eandem ob causam nullum animal castratum ad nuptias mactatur.

Parentalia.

Contra in funeribus hic seruatur a rusticanis ritus: Defunctorum enim cadauera vestibus et calceis induuntur et erecta super sellam locantur. quibus assidentes propinqui perpotant ac helluantur. epota vero ceruisia, fit hisce verbis lingua Ruthenica funebris lamentatio: *Halele*[25] *i procz ti mene vmarli i zati nie miel ſzto iesti, abo piti? i procz ti vmarl? ha le le*[26]*, i za ti*[27] *nie miel Kraſnoie*[28] *mlodzice? i procz ti vmarl? id est, Hei hei quare tu mihi mortuus es? an non quod comederes vel biberes habuisti? quare mortem obiisti? hei hei mihi, num formosa coniuge caruisti? cur diem obiisti?* Hoc modo lamentantes enumerant ordine omnia externa mortui bona, liberos, oues, boues, equos, anseres, gallinas. ad quae singula respondentes, occinunt hanc naeniam: Cum haec habueris, quamobrem mortuus es? Lamentatione absoluta, dantur cadaueri munuscula. mulieri fila cum acu: viro linteolum collo eius implicatum. Cum ad sepulturam effertur cadauer, plerique equis funus prosequuntur, et ad currum obequitant, quo cadauer vehitur. Strictisque gladiis verberant auras, vociferantes, Geigeite begaite pekelle.[29] Eia fugite daemones in Orcum[30]. Qui funus mortuo faciunt, nummos proiiciunt in sepulchrum, futurum mortui viaticum, panem quoque et lagenam ceruisiae plenam, ad caput cadaueris in sepulchrum illati, ne anima vel sitiat vel esuriat, collocant. Vxor vero tam oriente quam occidente sole, super extincti coniugis sepulchrum sedens vel iacens, lamentatur diebus triginta. Caeterum cognati celebrant conuiuia die a funere tertio, sexto, nono et quadragesimo. ad quae animam defuncti inuitant, precantes ante ianuam. Vbi tacite assident mensae, tanquam

Daemones fugantur.

[25] Halele : Ha le le, lele *Mal.* [26] ha le le : Ha lele, lele *Mal.* [27] i za ti : yza ty *Mal.*
[28] Krasnoie : krasno ye *Mal.* [29] Geigeite begaite pekelle : Geygeythe begaythe peckelle *Mal.* [30] in Orcum : in infernum *Mal.*

drobe. Tokį žmonoms leidžiama nešioti, kol pagimdys sūnų. Ligi to meto jos laikosi kaip merginos. Pagaliau nuotaka įvesdinama į miegamąjį, apstumdyta ir apkumščiuota, bet ne iš pykčio, o iš nešančiųjų nepaprasto džiaugsmo. Ji paguldoma į guolį ir atiduodama jaunikiui. Tada, kaip užsiskaninimas, atnešami ožio ar lokio pautai: jų įsitikinimu, sutuoktiniai, tuo vestuvių laiku jų užvalgę, tapsią vaisingi. Dėl tos pačios priežasties vestuvėms nepjaunamas nė vienas išromytas gyvulys.

Mirusiųjų atminai

Savo ruožtu per laidotuves kaimiečiai atlieka tokias apeigas. Mirusiųjų palaikus aptaiso drabužiais, apauna batais ir pasodina ant suolo. Artimieji, greta jų sėdėdami, geria ir lėbauja. O išgėrę alaus pradeda rusėnų kalba tokią laidotuvių raudą: „Halele i procz ti mene umarli i zati nie miel szto iesti, abo piti? i procz ti umarl? halele, i za ti nie miel Krasnoie mlodzice? i procz ti umarl?“ Tai yra: „Ai, ai, kodėl gi tu man numirei? Ar kad neturėjai ko valgyti ir gerti? Kodėl mirtį sutikai? Ai man, ai man, gal gražios žmonos neturėjai? Kodėl tą dieną [mane] palikai?“ Šitaip raudodami, jie paeiliui išvardija visas žemiškas numirėlio gėrybes: vaikus, avis, jaučius, arklius, žąsis, vištas; kiekvieną iš šių minėdami, jie užtraukia tokią raudą: „Visa tai turėjai, tai kodėl numirei?“ Baigę raudoti duoda palaikams dovanėlių: moteriai siūlų su adata, o vyrui ant kaklo užriša drobinę skarelę. Kai palaikai vežami laidoti, daugelis [laidotuvių] eiseną lydi raiti. Jie jodinėja aplink vežimą, kuriuo vežami palaikai. Išsitraukę kardus, jie čaižo orą, šaukdami: „Geigeite begaite pekelle“ – „Nagi, bėkite, demonai į Orką[98]!“ Laidodami meta į kapą monetas, idant mirusysis turėtų kelionpinigių, taip pat kapan nuleisto numirėlio galvūgalyje padeda duonos ir pastato siaurakaklį ąsotėlį, pilną alaus, idant vėlė nejustų nei troškulio, nei alkio. O velionio žmona, saulei tekant ir leidžiantis sėdėdama arba parpuolusi ant mirusio vyro kapo, rauda trisdešimt dienų. Tačiau giminaičiai kelia puotas po laidotuvių trečią, šeštą, devintą bei keturiasdešimtą dieną; į tas vaišes, priešais duris tardami užkalbėjimus, jie kviečia ir numirėlio vėlę. Tose vaišėse jie sėdi prie stalo tylomis tarytum nebyliai ir nevartoja peilių. Jiems patarnauja dvi moterys, bet

Išvaikomi demonai

[98] *Orkas* – romėnų požemio karalystė, analogiška graikų Hadui.

muti, nec vtuntur cultris: ministrantibus **[58]** duabus mulieribus, sed absque cultris, cibumque hospitibus apponentibus. Singuli vero de vnoquoque ferculo aliquid infra mensam abiiciunt, quo animam pasci credunt, eique potum effundunt. Si quid forte decidat in terram de mensa, id non tollunt: sed desertis, vt ipsi loquuntur animis, quae nullos habent vel cognatos vel amicos viuos, a quib[us] excipiantur conuiuio, relinquunt manducandum. Peracto prandio, surgit a mensa sacrificulus, et scopis domum verrens, animas mortuorum cum puluere, tanquam pulices, haec dicens eiicit, *Ieli, pili, dußice, nu ven, nu ven, Edistis inquit, bibistis, animae, ite foras, ite foras.* posthaec incipiunt conuiuae inter se colloqui et certare poculis, mulieribus viris praebibentibus, et viris vicissim illis, seque inuicem osculantibus. Haec de parentalibus paganorum[31], quorum et sanctus Augustinus sermone 15. de sanctis meminit: Miror inquit cur apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error increuerit, vt super tumulos defunctorum cibos et vina conferant. quasi egressae de corporib[us] animae, carnales cibos requirant. epulas enim et refectiones, caro tantum requirit, spiritus autem et anima iis non indigent. Parare aliquis suis charis dicit, quod ipse deuorat. quod praestat ventri, imputat pietati.

[31] Haec de parentalibus paganorum : De hac oblatione ciborum super tumulos defunctorum *Mal.*

irgi be peilių; jos patiekia svečiams valgį. Kiekvienas puotos dalyvis iš kiekvieno patiekalo šiek tiek numeta po stalu, kur tiki vėlę maitinantis; jai nulieja ir gėrimo. Jeigu kartais kas nors nuo stalo nukrenta žemėn, to nepakelia, bet palieka suvalgyti apleistoms, kaip jie jas vadina, vėlėms, neturinčioms gyvų nei giminaičių, nei draugų, kurie galėtų iškelti puotą. Pavalgius nuo stalo atsikelia aukotojas ir, paėmęs šluotą, pradeda iš namų šluoti kartu su dulkėmis numirėlių vėles tarytum blusas, taip sakydamas: „Ieli, pili, dusszice, nu ven, nu ven" – „Pavalgėte, pagėrėte, vėlės, eikit laukan, eikit laukan!" Po to visi puotautojai pradeda kalbėtis ir rungtis – kas daugiau išgers: moterys užgeria vyrus, o vyrai savo ruožtu geria į moterų sveikatą, ir tarpusavyje bučiuojasi. Tai tiek apie pagonių atminus, kuriuos aptaria ir šventasis Augustinas 15-ame pamoksle apie šventuosius: „Stebiuosi, – sako, – kodėl tarp kai kurių netikinčiųjų šiandien yra pasklidęs toks pavojingas paklydimas, kad ant mirusiųjų kapų reikią nešti valgių ir vyno, tarsi iš kūnų išėjusios vėlės reikalautų kūniško maisto. Juk vaišių ir pasismaginimų reikia tik kūnui, o dvasia ir vėlė nieku būdu jų nepasigenda. Kai kas tvirtina, kad jis savo brangiesiems žmonėms skiria tai, ką pats suryja. Maldingumui priskiria tai, ką atiduoda pilvui."

FAKSIMILĖ

IOHAN. LASICII Poloni, DE DIIS SAMAGITARVM CÆTERORVMQVE SARMATArum, & falsorum Christianorum.

Item DE RELIGIONE ARmeniorum.

SAMAGITIA mare attingit Balticum: cuius figura triangularis est. longitudo septuaginta milliarum Germanic. hanc separant fluuij: à Prussia Nemel, ab Curlandia regione Liuonica, Helingegau. quæ prouinciæ, aliæq; vsq; ad Borysthenem, in Pontum Euxinum illabentem; regis Poloniæ imperium agnoscunt. In ea regionis syluosæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Christi 1544. 17. Augusti instituta, plurimum claret. Sunt antiqui Borussi: lingua, moribus ab ijs diuersi Germanis, qui hodie permisti Polonis, Prussiam incolunt.

Amplitudo regni Polonici.

Origo Samagitarum.

Tradunt veteres, maiores Samagitarum, (Zamagitis enim se ipsi vocant) Italos fuisse. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exsules Romanos, qui in Giaros sterili quadam insula habitabant, euocare in militiā voluisse. Verùm hos metu crudelitatis imperatoriæ conscensis eorum à quibus bis terúe euocabantur nauibus, ipsismet autem cæsis,

ad Pontum Euxinum appulisse. dehinc per saltus, vbi olim Romana venatio fuit, quiq; hodie magna ex parte excisi iam, Russiæ, Podoliæ, Lituaniæq; cognomina habent, vsq; ad mare Balticum, quod Russi, à Varetzgois quibusdam populis Liuonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetrasse. rei huius vt idololatriam, gentisq; calliditatem, Romanæ similem: ita sermonem ex Latino quodammodo, barbaroq; cōflatum, indicium esse. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & suorum Lituanorum, paulò hæc aliter refert. ait enim, classis Iulij Cæsaris ex Gallia in Britanniam nauigantis partem, coortis tempestatibus, ad littus Samagiticum, vbi nunc est arx Ploteli, peruenisse, sæpeque etiam hodie in illud ipsum littus, naues nauigantium, vi ventorum eijci solere. vbi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæsi, & prædis onusti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samagitia recepto, habitarint. vnde vlterius progressi, Iaczuingos atq; Roxolanos subegerint. Haud absurda coniectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam superiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorū cum Samagitis idem propemodū sermo est, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cùm aquilonalis sit, tam paruæ sunt in ea media æstate noctis tenebræ, vt radij solis occumbentis excipiant orientē, tumq; plurimùm agricolæ segetes demetant suas. nempe quòd duab. ante meridiem horis, totidemq; post, solis æstum ferre in agris messores nequeant. Et licet vix antè, quàm trib. post Pentecosten hebdomadis, agros conserant: tamen id ardor cœlestis efficit, vt eodem quo & apud nos tempore, messis fiat: æstas haud diu duret. similis in Moscouia feruor, (mirandam diuinam prouidentiam) sex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Mare Varetzgoie.

Ploteli arx Samagitica.

Zamagitia terra inferior.

Solis ingens æstus.

Secus fit in Irrlandia vltra Sueciam, sub ipso polo. ibi enim sex mēsium dies est, totidem est nox. cuius tenebras focus perennis dispellit. qui locus abest à Stokholm metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuiq; sua ditio bene nota est, cuidam medico, is autem mihi narrauit. Sita est Stokholm in ipso littore, trans mare Balticum, è regione Samagitiæ.

Dies sex mensium.

Solum Samagiticum fertile quidem est, sed cultores eius pigri, nec alijs quam ligneis, superstitione quadam, in arando vtuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant, cuius loco rapis tostis, quæ minori labore proueniũt, & instar humani capitis nascuntur, vesci soliti. His verò absumtis, ad panem comedendum se conuertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris diuites, pinguib. pascuis felices. Nec eis pisces desunt. *Ceruisia.* Potus, hydromel & ceruisia est. Hæc in vasis, ex corticib. factis, positis intus saxis feruidis, ex aqua, frumento, lupulo, vna nocte cocta, protinus fæces accipit, posteroq; die bibitur. percommoda alui purgandæ ratio. Præcipui cornibus vrorum ornatis (boues sunt syluestres, valde feroces) pro poculis vtuntur: strenuos compotatores, cantharo hydromelis, indusio, mantili, manicis, sudariolo, seu re quauis alia operis domestici libenter donant. quib. ceruisia non est, ij aquam bibunt, proceri, agiles, animosi, robusti, ad arma promti.

Samagitæ annosi. Viuunt autem vulgo centum annos. sunt enim frugales, & modicis exercitijs dediti.

Wladislai Iagiellonis Polonorum Regis opera, Anno humanæ salutis 1413. (Lituani autem 1387.) Christiana religione initiati sunt. quibus episcopum Miednicij præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecunijs, pannis cæruleis, pileisq; rubris, iuxta montem Schatria, ad baptismum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, vnus illorum hisce verbis Regem compellauit: *Mentitur inquit, ô Rex, hic homo, non admodum senex, multi enim nostrûm centesimum annum superauerunt: tamen hæc minimè recordantur. eadem illis pueris quæ senibus cæli conuersio, eadem temporum vicissitudo, idem cursus & fulgor syderum, etc.* Cui Rex, officio & ipse concionatoris fungens, *Verum ais, inquit: nec falsum sacerdos, qui non sua ætate, sed multis ante secula mundum diuino mandatu ex nihilo extitisse dixit.*

Res pecuaria. Rei pecuariæ adeò sunt studiosi, vt vnus agricola sexaginta, alius duplo plus, paullò minus alius cornuti pecoris, præter oues & capras alat. Equi illorum paruuli: ob nimium opinor frigus: sed tamen robusti. quorum vno, Anno Domini 1554. duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ iuncto,

vectus

vectus sum cursu celeri vsque Cracouiam, 120. mil. Germanicarum. Fœminæ pecori curando, viri agris colendis dant operam. Iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in vno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, vestes conficiunt. *Linum.* Quicquid horum superest, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maximè & cannabi, agros suos complent. Dispersè per syluas, campos degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum fenestræ meridiem versus spectant. Studio Sigismundi Augusti Regis, anno 1572. 7. Iulij mortui, in cœtus & societates conuocati. Mapalia, quæ turres appellant, *Mapalia.* sursum angusta, atque quà fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, asseribus, stramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pauimento tabulato stante, habitant. ita paterfamiliâs omnia sua in conspectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad ostium cubat, deastro foci custodia commissa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ nocte extinguantur. Vbi crebrò accidit, vt vel sus vel canis ex olla in foco stante, carnes auferat: aut rostrum, aqua feruente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas separatas ab æstuariis habent. Tam hi quàm illi plumis concisis, culcitras farciunt. quæ non possunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamiliâs, mactatis autumno auibus domesticis, iisque pecudibus ac bobus, quos se brumæ tempore non posse alere animaduertit, genio cum suis indulget: quæq; supersunt, ea doliis inclusa, maritimis vendit. *Feræ.* foras egressus, alcem, aprum, ceruum, auem, sciurum, bombarda, venabulo, balista, arcu conficit. Sunt enim iaculatores & sagittarii præstantes. in quorum curribus nihil omnino ferri inuenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quòd eas non illinant, stridentibus.

Virgines. Virgo nô antè nubit, quàm triginta annos, aut minimùm 24. expleat: & ipsa manibus suis, aliquot corbes vestium, omnibus cum sponso venientibus dispertiendarum paret. tum enim dat singulis, vel indusium, vel mappam, vel mantile, vel texta è lana tibialia, vel chirothecas. hæc in agrum non prodit, ni prius pa-

F 2

rentibus inseruiat, & in omnibus morem gerat. idem facit filius: ac præmissi qui eam in matrimonium petāt, primum omnium, num progenitoribus sit morigera, reiq; familiaris studiosa, considerant. Et viri & fœminæ, sunt amantissimi honesti. rarissima apud eos homicidia, furta, stupra, incestus. puella stricto persequi-

Pudicitia. tur cultro se ad impudicitiam solicitantem. quæ duobus, ante & tergò pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem semper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, vbi sit, quidue agat filia. Pater filio vxorem quærens, nec formam nec dotem spectat, satis esse ducens dotatam, si sit morata. quæ succi plena atq; adulta, magna cum lætitia, in domum soceri inducitur.

Præfecti. Præfectos, quos Ciuonias vocant, non adeunt, quin ipsis aliqua munuscula adferant. Summus toti regioni, dum viuit, præest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Iohan. Kisska Palatino Vitepscensi natus. inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascouius, Polonus nobilis, tractus Calissiensis, ex quo hæc percepi: qui in hisce hominibus piè erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti iussu, plurimum operæ impendit. cui Deum Vnum prædicanti, respondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus vno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agros illorum ad 40. iugerum millia dimensus est. horum tria vni rustico assignata, præter alia minutiora commoda, quinq; florenos fructus annui Regi adferunt.

Iussi autem à Lascouio arbores excindere, inuitissimi id, nec prius, quàm ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora in-

Sylvæ. colere persuasum habent. Sequitur persuasionem effectus. nam in syluis illorum horrenda quædam visa ac spectra, tam aurib. quàm oculis spectantium sese offerunt. Tum vnus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente præfecto, aliquot magno nisu hæc repetens decorticauit: *Vos me meis anseribus, gallisq; gallinaceis spoliastis: proinde & ego nudas vos faciam.* credebat enim demens deos rei suæ familiari perniciosos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus penè est numerus, quantus

Dii. aliorum apud Hesiodum. Nam præter eum, qui illis est Deus Auxtheias Vissagistis, Deus omnipotens atq; summus, permultos Ze-

tos Zemopacios, id est, terrestres ij venerantur, qui nondum verum Deum Christianorum cognouerunt. Percunos Deus tonitrus illis est. quem cœlo tonante, agricola capite detecto, & succidiam hur is per fundum portans, hisce verbis alloquitur: *Percune deuaite niemuski vnd mana, dievvu melsu tavvi palti miessu. Cohibe te inquit Percune, neue in meum agrum calamitatem immittas. ego verò tibi hanc succidiam dabo.* Verùm postquam nymbus præterit, carnes ipse absumit. Percuna tete, mater est fulminis atque tonitrui: quæ solem fessum ac puluerulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, postera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus est summorum deorum. Ausca, dea est radiorum solis vel occumbentis, vel supra horizontem ascendentis. Bezlea dea vespertina, Breksta tenebrarum. Ligiczus, is Deus esse putatur, qui concordiæ inter homines, & auctor est & conseruator. Datanus donator est bonorum, seu largitor. Kirnis cærasos arcis alicuius secundùm lacum sitæ curat. in quos, placandi eius causa, gallos mactatos inijciunt, cæreosque accensos in eis figunt. nimirum sicut ille auarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris g atiā aucupabatur:

Nunc tusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, nostro lari:
Vt fortunatas faciat nata nuptias.

Kremara porcorum ac suum est Deus. cui similiter focos excitant, & ceruisiam super eas fundunt. Pizio iuuentus, sponsam adductura sponso, sacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & inuocant. Modeina & Ragaina syluestres sunt dij: vti Kierpiczus huiusque adiutor Siliniczus, musci in syluis nascentis: cuius in ædificiis magnus apud illos est vsus. huic etiam muscum lecturi sacrificant. Tavvals Deus, auctor facultatum. Orthus scum lecturi... lacus est piscosus quem colunt, quemadmodum & Ezernim lacuum Deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. vt Mikutiana Simonaitem, Michelouiciana Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekicziouum, aliæ alios. Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est & Gardunithis custos eorundem recens editorum. Prigirstitis hic est.

qui murmurantes exaudire putatur. iubent igitur vt quis summisso murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirstitis audiat. Derfintos pacem conciliat, vt & Bentis is creditur, qui efficit, vt duo vel plures simul, iter aliquò instituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel satum supplicant. Priparscis est, qui augere nefrendes existimatur. Ratainicza equorum habetur deus, vt Walgina aliorum pecorum. Krikšthos cruces in tumulis sepultorum custodit.

Diuinationes. Sunt & omnium auguriorum, diuinationumque obseruantes. habentq; Apidome mutati domicilij deum. nato cuiusuis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum sedes mutantur. Quin ipse quoque rex Wladislaus, gente Lituanus, has à matre superstitiones didicerat, vt eum diem infaustum sibi futurum crederet, quo primùm calceum sinistrum fortuitò accepisset. adhoc mouebat se interdum in gyrum stans pede vno, foras è cubili proditurus. quorum similia multa obseruantur ab Samagitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæsare teste, nō antè prælium cum hoste committebant, quàm noua luna fulsisset. Et nostrûm quidam infeliciter se venaturos sibi persuadent, si domo egressis mulier occurrat, seu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis suum est deus, qui religiosè colitur ab Budraicis, hoc est, fabris ferrarijs. Lasdona auellanarum, Babilos apum dij sunt. hunc Rusi Zosim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terrestris, Austheia apum. vtræq; incrementa facere creduntur: ac cùm examinantur apes, quò plures in alueos aliunde adducant, & fucos ab eis arceant, rogantur.

Mellis copia. Nusquam autem vel candidius mel est, vel minus cæræ habet. vnde illæ massæ cæreæ, quæ nauibus in Belgium, Galliam, Hispaniam deportantur. Præterea, sunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familijs, singulares dei. videlicet Deuoitis agri Poiurskij, Vetustis Retovvskij, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskij, Kirnis Plotelscij. Vielona Deus animarum, cui tum oblatio offertur, cùm mortui pascuntur. dari autem illi solent frixæ placentulæ, quatuor locis sibi oppositis, paullulum discissæ. eæ Sikies Vielonia pemixlos nominantur. Warpulis is esse

putatur, qui sonitum ante & post tonitru, in aere facit. Cæterùm quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth, Klamals, Atlaibos, alijque eius generis, non libenter id Christianis aperiunt. Opitulatores illos hominum esse, ideoque inuocandos persuasum habent. Numeias, vocant domesticos. vt est Vblanicza deus, cui curæ est omnis supplex. Dugnai dea, præest farinæ subactæ. Pesseias, inter pullos omnis generis recens natos, post focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaster est, qui scintillas tugurii restinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diua est, cui foci lucentis administratio creditur. Aspelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ deæ offertur à fœmina ea placenta, quæ prima è mactra sumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc pòst, non alius quàm paterfamiliâs, vel eius coniux comedit. Simili modo Rauguzēmapati offerunt, posteaque ebibunt, primum vel ceruisiæ vel aquæ mulsæ, è dolio haustum. quem Nulaidimos, illum autem primum è massâ exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem ceruisiario deo offert, id est, præbibit paterfamiliâs ceruisię, post fęces acceptas intumescentis, spumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is absit, mater id familiâs facit. Luibegeldas diuas venerantes, ita compellant: *Luibegeldæ per mare porire sekles gillie ßkaute. Vos deæ transmisistis ad nos omnia semina siliginea, in putamine glandis.* *Dii domestici.*

Eadem turba agrestis, vt est auctor Alexander Gvvagninus, in Sarmatia, sub finem mensis Octobris, frugib. planè collectis, solenne quoddam sacrificiū, eo modo celebrat. nam omnes ad sacras epulas coacti, mensæ fœnum, postea panem, ac ex vtraq; parte duo vasa ceruisiæ plena imponunt. deinde adducta vtriusque sexus domestica animalia, sue, gallo, ansere, vitulo, & si quæ sunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraq; membra fuste verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens sequitur: *Hæc tibi ò Zemiennik deus gratias agentes offerimus: quòd nos hoc anno incolumes conseruaris, & omnia nobis abundè dederis. idem vt & in posterum facias, te oramus.* *Festum post collectas fruges.*

Antequam verò ipsi comedant, uniuscuiusq; ferculi portiunculam abscisam, in omnes domus angulos, ista dicentes abijciūt:

Accipe ô Zemiennik grato animo sacrificium: atq; lætus comede. tum demum ipsi quoq; prælautè epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniæ atq; Russiæ locis obseruatur, ac Ilgi dicitur. fieri id sacrum Lascouius ait postridie festi omnium sanctorum. qui dies est secundus Nouembris. quo die Samagitæ, Prussis, quibus erant oppignerati, quique in terra ipsorum fuere, excisis, Vitoldo duci Lituaniæ, (qui diem obiit 1430. 27. Octob. Wladislai Iagiellonis, patruelis frater) sese vltro subiecerunt. Tertio post Ilgas die, deum Vvaizganthos colunt virgines, vt illius beneficio, tam lini quàm cannabis habeant copiam. vbi altissima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, sinu, & stans pede vno in sedili, manuq; sinistra sursum elata, librum prolixũ, vel tiliæ vel vlmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra verò craterem ceruisiæ, hæc loquens tenet: *VVaizganthos deuaite augingmani linus teip ilgies, ik mani, nie duokmunus nogus eithi. Waizganthos, inquit, produc nobis tam altum linum, quàm ego nunc alta sum; néve nos nudos incedere permittas.* post hæc craterem exhaurit (nam & fœminæ bibaces sunt) impletumq; rursum, deo in terram effundit, & placentas è sinu eijcit, à deastris, si qui sint VVaizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma perstet, bonum lini prouentum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia, fidemq; effectus sequitur. Iisdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas inuitant: totidemque sedilia, mantilia, indusia, quot inuitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt, mensam cibo, potu onerant. dehinc in sua mapalia reuersi, triduum compotant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. Interea hæc ij auferunt, qui in syluis arbores cineris causa, quo fullones transmarini carere nequeunt, comburunt, & asseres faciunt, nauium materiam, in Oceanum mittendam. consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in cœmiteriis apud memorias defunctorum, vt idem epistola 64. ait, comessabantur.

Prussi trucidati.

Parentalia.

Liuonum superstitio.

Veri quoq; Liuones hoc tempore, qui dura Germanorum seruitute premuntur, monumentis mortuorum cibum, potum, securim, & nonnihil pecuniæ, hac cum nænia imponunt: *Transi in-*

uuir

quit ô miser ab hoc rerum statu, in mundum meliorem. Vbi non tibi Germani amplius, sed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.

Cùm autem nimia æstatis breuitas, fruges demessas, planè siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum verò precandus est illis hisce verbis Gabie deus: *Gabie deuaite pokielki, garunuleuki kirbixstu. Flammam inquit eleua, at ne demittas scintillas.*

Smik Smik Perleuenu. hunc deum Lituani vere araturi, venerantur. prima agri lyra vomere facta, huius ipsius est. quam huic qui illam duxit, toto anno transgredi haud licet: alioquin diuum sibi infensum haberet.

Skierstuvves festum est farciminũ. ad quod deum Ezagulis ita vocant: Vielona velos atteik musmup vnd stala. *Veni, inquit, cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus.*

Aitvvaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat.

Kaukie, sunt lemures, quos Russi Vboze appellant: barbatuli, altitudine vnius palmi extensi: ijs qui illos esse credunt conspicui: aliis minimè. his cibi omnis edulii apponũtur. quod nisi fiat, ea sunt opinione, vt ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant: nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos & quadrupedes, quosdam serpentes, Giuoitos vocatos. hos timore perculsi, dum ex antris ædium ad pastum appositum prorepunt, seq; pasti in ea recipiunt, aspiciunt & colunt. Si quid infortunij accidat cultori, serpentem malè fuisse tractatum censent.

Lemures palmares.

Srutis, & Miechutele, colorum dij sunt: quos in syluis, colores ad lanam tingendam quærentes venerantur.

Isti sunt pluresq; alij vulgi Samagitarum dij. quemadmodum apostolus, Sunt inquit dij & domini multi, 1. Corin. 8. at Christianorum Vnus Deus est, Pater Filius & Spiritus Sanctus. in cuius nomine sacrum Baptisma sumitur. & in quem, iuxta formulam symboli Apost. creditur. qui personis discreti, essentia vnũ sunt. omnia quæ hæc mundi machina continet, fecerũt, neq; post hæc otiantur: Pater inquit meus vsq; adhuc operatur & ego operor.

Et tamen permulti sunt Christiani, qui hoc vnico omnipotẽti numine minimè contenti, & tam Samagitas quàm veteres idololatras imitati, alios sibi ipsis adiutores finxerũt. Iohannes enim

Dii falsorū Christianorum.

& Paulus superstitiosa opinione illorum, quæq; noxia à segetib. auertit. Ignis Agathæ, ceu Vestæ datus est curādus. Florianus miles, incendia restinguit. vt quidem hæc lib. de Origine erroris recenset Bullingerus. Nicolaus, quasi alter Neptunus, maris curam gerit. idem à periclitantibus, iis vocibus excitatur: O sancte Nicolae, nos ad portum maris trahe. eidem sacella in littorib. consecrātur. huius collega est, gigas Christoph. Canitur & B. Virgini, exortis procellis istud carmen: Aue maris stella, Dei mater alma. Et, Salue Regina misericordię, vita & spes nostra. ad te clamamus. Vino præest Vrbanus. Rubiginem frumēti purgat Iodocus. Brucos depellit Magnus. Anseres curæ sunt sancto Gallo, oues Vendelino, equi Eulogio, boues Pelagio, porci Antonio. alia nomina in alijs regionibus, harum similiumq; rerum ficti curatores habent. Gertrudis mures à colis mulierum abigit. Literarum studiosi Catharinam Virginem Alexandrinam, veluti alteram Mineruam, alii verò Gregorium, quasi Mercurium colunt, ac huius die festo primùm, suos natos, in scholas mittunt. Pictores Lucā, Medici Cosmam & Damianum, fabri Eulogium, calcearij Crispinum, Sarctores Gutmanū, figuli quendam Goarum, venatores Eustachium ciuem Romanum, scorta Aphram & Magdalenam inuocant. supplicant alij alijs, ac in periculis vitæ constituti, vota illis nuncupāt: in hos tutelam sui reijciunt. Imploratur in pestilentia, vt olim Apollo, Sebast. in morbo Gall. Rochus, in febri Petronella, in dolore capitis Ita: dentium Apollonia, in partu Margarita, quemadmodū quondam Iuno ac Lucina. Ioh. Euang. à veneno conseruat. Wolphgang. contractorū Medicus est. Romanus Dæmoniacos soluit. Marcus mortem repentinam auertit. Martinus miseriam. quem & ego puer hisce verbis inclamabam: *Martine Sancte Pontifex, sis miserorū opifex. fer opem tuis famulis.* Leonhard. vinctorum compedes rumpit. Vincentius amissa restituit. Valentin. comitiali morbo laborantes sanat. quapropter nos epilepsiā, Valen. morbū vocamus. Susanna ignominiā arcet. Otilia oculis ægrotorū medetur. collo præsidet Blasius, scapulis Laur. Erasmi venter est totus. Nicolao apud nos gregis est custodia iniuncta. Andreas, vigilia festi sui inuocat⁹ à ieiunis puellis, futuros illarum viros præmonstrat. Barbara à cædib. bellicis conseruat.

quocirca tum à nostræ gentis hominibus in auxilium magnis clamoribus elicitur. inuocatur & virgo Maria. cuius carmen, Deipara vocatum, ab ijs qui in bellum proficiscuntur decantatur. legibus additum nostris. *Adeò etiam periculosissimis temporibus, Deus seruator omnium suo honore fraudatur.*

Defensores prouinciarum.

Præterea sunt patroni terrarum constituti, non diuina, sed humana voluntate. Stanislaus Polonorum, Albertus Prussorum, Nicolaus Moscorum, Martinus Germanorum, Iacobus Hispanorum, Dionysius Gallorum, Petrus, Paulus Romanorum, Marcus Venetorum, tres magi Coloniensium, Ambrosius Mediolanensium, virgo Maria & Ladislaus Hungarorum. quod etiam aurei nummi testantur. at quis non videt, quomodo ij suas prouincias tueantur?

Ridet hæc suauiter in Naufragio Erasmus Rot. minimè Lutheranus. Quamobrem tu, inquit, nullius diui præsidium implorasti? Quia spaciosum est cœlum, respondet alter. Si cui diuo commendaro meam salutem, puta sancto Petro, qui fortasse primus audiet, quòd adstet ostio, priusquam ille conueniat Deum, priusquam exponat causam, ego iam periero. rectà adibam ipsum patrem, dicens: Pater noster qui es in cœlis. nemo diuorum illo citius audit, aut libentius donat quod petitur.

Historia delectat.

Verùm cùm omnis historia quoquo modo scripta delectet, non pigebit lectoris causa de moribus nostrorum Sarmatarum plura adscribere. Hæc igitur Iohannes Meletius Archipresbyter Ecclesiæ Liccensis in Prussia, Anno salutiferi partus 1553. ad Georgium Sabinum poëtam, litteris prodidit. quæ etiamnum multis in locis obseruantur. Dię Georgij sacrificium faciunt Pergrubrio. qui florum, plantarum omniumque germinum deus creditur. Sacrificulus enim, quem Wurschaiten appellant, tenet dextra obbam ceruisiæ plenam, inuocatoq; dæmonij nomine, decantat illius laudes. *Tu, inquit, abigis hyemem, tu reducis amœnitatem veris. per te agri & horti vigent, per te nemora & syluæ frondent.* hac cantilena finita, dentibus apprehendēs obbam, ebibit ceruisiam nulla adhibita manu: ipsamq; obbam, ita mordicus epo am, retro, supra caput iacit. quæ cùm è terra sublata, iterum impleta est: omnes quotquot adsunt, ex ea bibunt ordine, atq; in laudem

Plura de diis Sarmaticis.

Pergrubrij hymnum canunt. postea epulantur tota die & choreas ducunt.

Similiter, quando iam segetes sunt maturæ, rustici in agris ad sacrificium congregantur. quod lingua Ruthenica Zazinek vocatur, id est, initium messis. hoc sacro peracto, vnus è multitudine electus, messem auspicatur, manipulo demesso, quem domum adfert. postridie omnes, primò illius domestici, deinde cæteri quicunque volunt, messem faciunt. facta autem messe, solenne sacrificium pro gratiarum actione conficiunt. quod Ruthenica lingua Ozinek, id est, consummatio messis dicitur. in hoc sacrificio, Sudini Borussiæ populi, apud quos succinũ colligitur, capro litant. congregato namq; populi cœtu in horreo, adducitur caper. quem Vvurschaites mactaturus, imponit victimæ vtramq; manum, inuocatque ordine dæmones, quos ipsi deos esse credunt. videlicet Occopiruum, deum cœli & terræ, Antrimpum maris, Gardoeten nautarum, Potrympum fluuiorum ac fontium, Piluitum diuitiarum, Pergrubrium veris, Parguum tonitruum ac tempestatum, Pocclũ inferni ac tenebrarum, Pocollum aëreorum spirituum, Putscetum sacrorũ lucorum tutorem, Auscũtum incolumitatis & ægritudinis, Marcoppolum magnatum & nobilium, Barstuccas, quos Germani Erdmenlin, hoc est, subterraneos vocant. *Inuocatio deorum.* His inuocatis, quotquot adsunt in horreo, omnes simul extollunt caprum, sublimemq; tenent, donec canatur hymnus, quo finito, rursus eum sistunt in terra. Tum sacrificulus admonet populum vt solenne hoc sacrificium, à maioribus piè institutum, summa cum veneratione faciant, eiusque memoriam religiosè ad posteros conseruent. *Victima.* Posthæc mactat victimam, sanguinemque patina exceptum dispergit; carnem verò tradit mulieribus, eodem in horreo coquendam. quæ interea dum caro coquitur, parant è farina siliginea placentas. quas non imponunt in furnum, sed viri focum circumstantes, hinc illinc per focum iaciunt absque cessatione, quoad indurescant & coquantur. his peractis epulantur atque helluantur tota die ac nocte, vsque ad vomitum. deinde summo mane extra villam progrediuntur. vbi reliquias epularum certo in loco

loco terra operiunt, ne vel à volatilibus, vel à feris diripiantur. postea suam quisque domum repetit.

Cæterùm ex omnibus Sarmatiæ gentibus, Borussis, Lituonibus, Samagitis, Russis, multi adhuc singulari veneratione colunt Putscetum, qui sacris arboribus & lucis præest. is sub sambuco domicilium habere creditur. cui passim homines litant, pane, ceruisia aliisque cibis sub hac arbore positis, precantes eum vt placatum efficiat Marcoppolum, deum magnatum & nobilium, ne graui seruitute ab illis premantur: vtque sibi mittantur Barstuccæ, quibus in domibus ipsorum viuentibus, credunt se fieri fortunatiores. His ipsi collocant vesperi in horreo super mensam, mappa stratam, panes, caseos, butyrum & ceruisiam. nec dubitant de fortunarum accessione, si mane hos cibos absumptos reperiant. *Penates.* Quòd si aliquando intactus cibus in mensa remanet, magna anguntur cura, nihil non aduersi intuentes. Eædem gentes colunt spiritus quosdam visibiles, qui lingua Ruthenica Coltki, Græca Cobili, Germanica Coboldi vocantur. *Cultus spirituum.* Hos habitare credunt in occultis etiam ædium locis, vel in congerie lignorum. Nutriũtque eos lautè omni ciborum genere, eo quòd afferre soleant altoribus suis frumentum, ex alienis horreis furto ablatum. Cùm verò hi spiritus alicubi habitare atque ali cupiunt, hoc modo suam erga patremfamilias voluntatem declarant: in domo congerunt noctu segmenta lignorum, & mulctris lacte plenis imponunt varia animalium stercora. Quod vbi paterfamilias animaduerterit, nec segmenta dissipauerit, nec stercora è mulctris eiecerit, sed de inquinato lacte cum omni sua familia comederit, tunc illi apparere permanereque dicuntur. Præterea Lituani & Samagitæ in domibus sub fornace, vel in angulo vaporarij vbi mensa stat, serpentes fouent. *Serpentum.* quos numinis instar colentes, certo anni tempore precibus sacrificuli, euocant ad mensam. Hi verò exeuntes per mundum linteolum conscendunt, & super mensam morantur. Vbi delibatis singulis ferculis, rursus discedunt, seque abdunt in cauernis. Serpentibus digressis, homines læti fercula prægustata comedunt, ac sperant illo anno omnia

proſperè ſibi euentura. Quod ſi ad preces ſacrificuli, non exierint ſerpentes, aut fercula apposita non delibauerint: tum credunt ſe anno illo ſubituros magnam calamitatem. Adhęc eædem gentes habent inter ſe ſortilegos, qui lingua Ruthenica Burti vocantur. ij Potrimpum inuocantes, cæram in aquam fundunt, atq; ex imaginibus inter fundendum expreſsis, pronuntiant & vaticinãtur, de quibuſcunq; rebus interrogati fuerint. Noui ipſe mulierculam, quæ cùm diu reditum filij abſentis expectaſſet, ex Boruſsia in Daniam profecti, cõſuluit ſuper eo ſortilegum. à quo edocta eſt, naufragio illum perijſſe. cæra enim in aquam fuſa, expreſsit formam fractæ nauis, effigiem reſupini hominis iuxta nauim fluitantis. Apud Samagitas eſt mons ad fluuium Neuuaſſam ſitus, in cuius vertice olim perpetuus ignis à ſacerdote conſeruabatur, in honorem Pargni, qui tonitruum & tempeſtatum potens eſſe, à ſuperſtitioſa gente adhuc creditur.

Hactenus de ſacrificijs. nunc de ritibus nuptiarum ac funerum, non minus ridicula quàm ſuperſtitioſa narrabo.

Ritus nuptiales. Apud Sudinos, Curonenſes, Samagitas, & Lituanos nubiles puellæ multis in locis geſtãt tintinnabulum, quod funiculo alligatum, è cingulo dependet vſq; ad genua. nec ducuntur, ſed rapiuntur, in matrimonium, veteri Lacedęmoniorum more à Lycurgo inſtituto. rapiuntur autem non ab ipſo ſponſo, ſed à duobus eius cognatis, ac poſtquam raptæ ſunt, tunc primùm requiſito parentum conſenſu, matrimonium contrahitur. Cùm nuptiæ celębrantur; ſponſa ter ducitur circa focum: deinde ibidem in ſella collocatur, ſuper quam ſedenti, pedes lauantur aqua. qua lectus nuptialis, tota ſupellex domeſtica, & inuitati ad nuptias hoſpites conſperguntur. Poſtea ſponſæ os oblinitur melle & oculi teguntur velamine. quibus ſic velatis, ducta ad omnes ędium fores, iubetur eas attingere dextroque pulſare pede. ad ſingulas fores circumſpergitur tritico, ſiligine, auena, hordeo, piſis, fabis, papauere, ſequente vno ſponſam cum ſacco pleno omnis generis frugum. Cumq; eam hic circumſpergit, inquit, nihil defuturum ſponſæ ſi religionem coluerit, remq; domeſticam ea qua debet diligentia curauerit. His actis aufertur ſponſæ velamen ab oculis, & conuiuium celebratur. Similis olim obnubendi ratio capitis

capitis apud Latinos, nuptæ nuptiarumq; nomen dedit. Veſperi ſponſæ ad lectum deducendæ, abſcinduntur inter ſaltandũ crines. tum ei à mulieribus imponitur ſertum, albo linteolo obuolutum. quod vxorib. geſtare licet donec filium pepererint. tãdiu enim ſe pro virginibus gerunt. ad extremum introducitur in cubiculum: pulſataq; & verberata aliarum pugnis, non iratarum, ſed nimia quadam lætitia geſtientium, in lectum inijcitur ſponſoq; traditur. tum pro bellarijs afferuntur teſticuli caprini vel vrſini. quib. illo nuptiali tempore manducatis, creduntur coniuges fieri fœcundi. Eandem ob cauſam nullum animal caſtratum ad nuptias mactatur. Contrà in funeribus hic ſeruatur à ruſticanis ritus: Defunctorum enim cadauera veſtibus & calceis induuntur *Parentalia.* & erecta ſuper ſellam locantur. quibus aſsidentes propinqui perpotant ac helluantur. epota verò ceruiſia, fit hiſce verbis lingua Ruthenica funebris lamentatio: *Ha lele i procz ti mene vmarl? i za ti nie miel ſzto ieſti, abo piti? i procz ti vmarl? ha le le, i za ti nie miel Kraſnoie mlodzice? i procz ti vmarl? id eſt, Hei hei quare tu mihi mortuus es? an non quod comederes vel biberes habuiſti? quare mortem obijſti? hei hei mihi, num formoſa coniuge caruiſti? cur diem obiiſti?* Hoc modo lamentantes enumerant ordine omnia externa mortui bona, liberos, oues, boues, equos, anſeres, gallinas. ad quæ ſingula reſpondentes, occinunt hãc næniam: Cùm hæc habueris, quamobrem mortuus es? Lamẽtatione abſoluta, dantur cadaueri munuſcula. mulieri fila cum acu: viro linteolum collo eius implicatum. Cùm ad ſepulturam effertur cadauer, pleriq; equis funus proſequuntur, & ad currum obequitant, quo cadauer vehitur. Strictiſq; gladijs verberãt auras, vociferantes, Geigeite begaite pekelle. Eia fugite dæmones in Orcum. *Dæmones fugantur.* Qui funus mortuo faciũt, nummos proijciunt in ſepulchrum, futurum mortui viaticum. panem quoq; & lagenam ceruiſię plenam, ad caput cadaueris in ſepulchrum illati, ne anima vel ſitiat vel eſuriat, collocãt. Vxor verò tam oriente quàm occidente ſole, ſuper extincti coniugis ſepulchrum ſedẽs vel iacens, lamentatur diebus triginta. Cæterùm cognati celebrant conuiuia die à funere tertio, ſexto, nono & quadrageſimo. ad quæ animam defuncti inuitant, precãtes ante ianuam. Vbi tacitè aſsident menſæ, tanquam muti, nec vtuntur cultris: miniſtrantibus

duabus mulieribus,sed absq; cultris, cibumq; hospitibus apponentibus. Singuli verò de vnoquoq; ferculo aliquid infra mensam abijciunt,quo animam pasci credunt,eiq; potum effundunt. Si quid fortè decidat in terram de mensa,id non tollunt: sed desertis,vt ipsi loquuntur animis, quæ nullos habent vel cognatos vel amicos viuos,à quib.excipiantur conuiuio,relinquunt manducandum.Peracto prandio,surgit à mensa sacrificulus,& scopis domum verrens,animas mortuorum cum puluere,tanquam pulices,hęc dicens eijcit, *Ieli,pili,dussice,nu ven,nu ven, Edistis inquit,bibistis, anima,ite foras,ite foras.* posthæc incipiunt conuiuæ inter se colloqui & certare poculis, mulieribus viris præbentibus, & viris vicissim illis,seq; inuicem osculantibus. Hæc de parentalibus paganorum, quorum & sanctus Augustinus sermone 15. de sanctis meminit:Miror inquit cur apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error increuerit, vt super tumulos defunctorum cibos & vina conferant.quasi egressæ de corporib. animæ,carnales cibos requirant.epulas enim & refectiones,caro tãtùm requirit, spiritus autẽ & anima ijs non indigẽt.Parare aliquis suis charis dicit,quod ipse deuorat.quod præstat ventri,imputat pietati.

DE RELIGIONE ARMENIORVM.

ARMENII à Thaddæo Apostolo, quem Christus ad Abgarum Regem Edessenorum, vt Eusebius lib. 1. historiæ tradidit, cum epistola ablegauerat, religionem Christianam se didicisse,arcam Noe sua in regione cõsedisse,genusq; humanum in ea propagatũ esse gloriantur: Quod vt verum esse concedamus: fatendum est tamen, quædam illos, vt multos alios, minimè Apostolica in vsu habere. quæ rerum omnium conditio est, vt eæ procedente tempore, à sua origine degenerent atque deflectant. Extat fidei illorum in Deum satis orthodoxa formula, ab Abdia Prætorio Latina facta, Vitebergæ typis edita.Nobis hic sermo est de ijs,qui Leopoli in Russia, vrbe regis Poloniæ, sedes pridem fixerunt suas. Viri honesti, humani,aperti,generosi,oris liberi,sed tamen cauti,elegantes,mundi,locupletes,vultu nitidi,barbis nigri, mercimonijs per orientales plagas dediti, in redimendis captiuis Christiani nominis,

MICHALONIS LITVANI DE MORIBVS TARTARORVM, LITVANORVM ET MOSCHORVM, FRAGMINA X.

multiplici Historia referta.

ET,

IOHAN. LASICII POLONI DE DIIS SAMAGITARVM, CÆTERORVMQ. SARMATARVM, ET FALSORVM CHRISTIANORVM,

Item

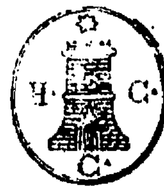
DE RELIGIONE ARMENIORVM.

Et de initio Regiminis Stephani Batorij.

Nunc primùm per

I. IAC. GRASSERVM, C. P.

ex Manuscripto Authentico edita.

BASILEÆ,
Apud CONRADVM WALDKIRCHIVM.
M DC. XV.

LASICKIO VEIKALO SANDARA

I. ŽEMAITIJOS APRAŠYMAS

I. 1. PAGRINDINIAI DUOMENYS

I. 1. 1. ŽEMAITIJOS GEOGRAFINĖ PADĖTIS, PRŪSIJOS KAIMYNYSTĖ

I. 1. 2. ŽEMAIČIŲ KILMĖ IŠ ITALŲ (DVI VERSIJOS)

a. bėgant nuo Nerono kelionė iš Giaro salos iki Baltijos jūros
b. į Britaniją plaukusio Cezario laivyno dalis

I. 1. 2. ŽEMAITIJOS PAVADINIMAS

I. 1. 3. ŽEMAITIJOS KLIMATAS, JO REIKŠMĖ ŽEMĖS ŪKIUI

a. palyginti su Maskvėnija
b. palyginti su Suomija

I. 2. MITYBA

a. pagrindiniai maisto produktai
b. gėrimai
 - midus
 - alus
 - gėrimo papročiai
c. fizinė gyventojų charakteristika

Digresija A. Žemaitijos krikštas

I. 3. VERSLAI I

a. gyvulininkystė
b. vilna, linai, kanapės ir prekyba jais

I. 4. GYVENSENA

 - gyvenamos vietos, būstas

Digresija B. Valakų reforma

 - būstas

I. 5. VERSLAI II

a. prekyba mėsa
b. medžioklė
c. mediniai vežimai

I. 6. PASIRENGIMAS ŠEIMAI

a. merginų papročiai
b. žmonos parinkimas

I. 7. SANTVARKA

a. tijūnai
b. Lietuvos senatorius
c. matininkas Jokūbas Laskauskas

Digresija C. Matininkas Laskauskas
- skelbia vieną Dievą
- liepia kirsti garbinamus medžius

II. ŽEMAIČIŲ DIEVAI

II. 1. ĮŽANGA: RELIGIJOS SĄRANGA

a. Hesiodo katalogas
b. Auxteias Vissagistis
c. Zemopacios

II. 2. GAMTOS IR BENDRIJOS DIEVAI

II. 2. 1. DANGAUS DIEVYBĖS

a. Perkūnas
I liet. posakis: Percune...
[Warpulis, žr. toliau]
b. Perkūno teta
c. Algis
d. Auska
e. Bezlea
f. Breksta

II. 2. 2. BENDRUOMENĖS DARNOS DIEVYBĖS I

a. Ligiczus
b. Datanus

II. 2. 3. CHTONINĖS (VISLUMO) DIEVYBĖS

a. Kirnis
b. Kremata
c. Pizio
d. Gondu

II. 2. 4. MIŠKO DIEVYBĖS

a. Modeina ir Ragaina
b. Kierpiczus ir Siliniczus, statyba
- Tawals[1]

II. 2. 5. EŽERŲ DIEVYBĖS

a. Orthus
b. Ezernim

II. 2. 6. KILMINGŲ ŠEIMŲ DIEVYBĖS

a. Mikučių (Simonaitem)
b. Michelovičių (Sidzium)
c. Šemetų ir Kęsgailų (Ventis Rekiczouum)
d. kitų (neminima)

II. 2. 7. PRIEAUGLIO DIEVYBĖS

a. Kurwaiczin Eraiczin
b. Gardunitis
[Priparscis, žr. toliau]

II. 2. 8. BENDRUOMENĖS DARNOS DIEVYBĖS II

a. Prigirstitis[2]

1 *Tawals*, „meistrysčių pradininkas", čia prisimenamas namų statybos kontekste.
2 Prigirstitis – dievybė, užtikrinanti bendruomenės ryšį su dievais per užkalbėjimus.

b. Derfintos

c. Bentis

– Lawkpatimo meldžiamas rengiantis arti ar sėti

II. 2. 9. GYVULIŲ DIEVYBĖS

a. Priparscis

b. Ratainicza

c. Walgina

– Krikshthos

II. 2. 10. DIVINACIJA

a. Apidome

b. Jogailos papročiai

c. sulyginimas su sen. germanais

d. medžioklės prietarai

– Krukis, kiaulių dievas, garbinamas Budraicių

II. 2. 11. MIŠKO GĖRIŲ DIEVYBĖS

a. Lasdona

b. Babilos (palyginimas su rusų šv. Zosimu)

c. deivės:

– Zemina

– Austheia

Digresija D. Prekyba medumi ir vašku

II. 3. NAMŲ IR ŠEIMOS GLOBĖJAI

II. 3. 1. GEOGRAPHIA SACRA

a. Pajūrio Dievaitis

b. Rietavo Vetustis

c. Sarakų Guboi ir Twerticos

d. Platelių Kirnis

e. Mirusiųjų pasaulio Veli(u)ona (?)[3]

II liet. posakis: Sikies...

– Warpulis, pasigirstantis prieš ir po griausmo

II. 3. 2. „PAGALBININKAI“

a. Salaus
b. Szlotrazis
c. Tiklis
d. Birzulis
e. Siriczus
f. Dwargonth
g. Klamals
h. Atlaibos

II. 3. 3. NAMŲ DIEVYBĖS

II. 3. 3. 1. *NUMEIAS*

a. Ublanicza
b. Dugnai
c. Pesseias

II. 3. 3. 2. *ŽIDINIO DIEVYBĖS*

a. Tratitas Kirbixtu
b. Alabathis
c. Polengabia
d. Aspelenė
e. Budintaia

II. 3. 3. 3. *DUONOS IR ALAUS DIEVYBĖS*

a. [Dugnai]
b. Matergabia
c. Rauguzemapati

3 Veliuona šioje vietoje atsidūrė galbūt dėl sąskambio su vietovės vardu arba kaip mirusiųjų „teritorijos“ globėja.

II. 3. 3. 4. *ALAUS IR DUONOS PIRMIENOS*

a. nulaidimos (pirmas alaus gurkšnis)
b. taswirzis (pirmas duonos kepalėlis)
c. Luibegeldas (javų kilmė)
III liet. posakis: Luibegeldae...

II. 3. 4. DERLIUS IR MIRUSIEJI

II. 3. 4. 1. *AUKOJIMAI*

a. aukojimai Žemininkui
- pagal Gvagninį
- pagal Laskovskį (Ilgės)

Digresija D. Žemaičių sukilimas

b. aukojimai Waizganthos (3-ioji diena po Ilgių)
IV liet. posakis: Waizganthos...
c. aukojimai mirusiems
- mirusiųjų vaišinimas

Digresija E. Prekyba pelenais ir mediena
- krikščionių vaišės kapuose pagal šv. Augustiną
- livoniečių mirusiųjų pagerbimo papročiai

II. 3. 4. 2. *ŪKIO DARBŲ APEIGOS*

a. žemdirbystė
- pabaiga (Gabija, džiovinant javus)
V liet. posakis: Gabie devaite...
- pradžia (arimas)
VI liet. posakis: Smik smik...
b. gyvulininkystė ir mirusieji
- skerstuvės (Ezagulis)
VII liet. posakis: Vielona...

II. 3. 4. 3. *NAMŲ GEROVĖS GAUSINTOJAI*

a. Aitvaras

b. Kaukai

c. Givoitos

II. 3. 4. 4. *DAŽŲ DIEVAI*

a. Srutis ir Miechutele

PAAIŠKINIMAI[1]

VOKIŠKOJI MYLIA – turbūt turima galvoje vad. senoji arba prūsiškoji mylia – 7 532,50 m, prilyginama dviem valandoms kelionės.

GIĀRAS (lot. *Gyaros*, *Gyara*, gr. *Γυάρος*) – dabar faktiškai negyvenama sala šiaurinėse Kikladėse (ilguma: 240 44‘ 05“, platuma: 370 36‘ 16“), Romos imperijoje laikyta viena atšiauriausių tremties vietų.

SUOMIJA – vietoj orig. *Irrlandia* pirmo į galvą ateinančio taisymo į *Islandia* siūlau skaityti *Finnlandia*. Paleografiškai mažai tikėtina, kad rinkėjas ‹sl› arba ‹*ſl*› galėjo palaikyti ‹*rr*›. Veikiau galėtų būti ‹*f*› priimta už ‹*I*›, o ‹*inn*› suprasta kaip ‹*rr*›, ir rinkėjui negirdėtas vietovės pavadinimas sutapatintas su žinomu Airijos vardu. Istoriniai argumentai irgi nepalaiko skaitymo *Islandia*. 1262–1814 m. Islandija priklausė Norvegijai, nuo 1537 m. buvusiai unijoje su Danija. Tuo tarpu Suomija jau nuo 1154 m. buvo integrali Švedijos karalystės dalis.

120 VOKIŠKŲJŲ MYLIŲ – šiek tiek per 900 km. Kelio iš Vilniaus į Krokuvą būta ne vieno, visi maždaug vienodo ilgio. Tiesus atstumas nuo Vilniaus iki Krokuvos – 629 km.

ŠVEDIJOS KARALIUS JONAS III (gimė 1537, karalius nuo 1568, mirė 1592) Vilniuje 1562 m. susituokė su pirmąja žmona – Kotryna Jogailaite, Žygimanto Augusto seserimi, 1566 m. jiems gimė būsimasis Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza.

ŽAGRĖ (arklas) – žemės, arba, anot Konstantino Jablonskio, mokestinės prievolės matas, paplitęs prieš valakų reformą (valakas, priklausomai nuo žemės kokybės – apytikriai 21,4 – 23,5 ha, arba 30–33 margai; margas Lietuvoje – 0,71 ha, žinomas ir „liaudiškas“ margas – 0,5 ha). Manoma, kad lietuviškoji žagrė (arklas) buvo dvejopa – jaučių jungu (2 jaučiai) per dieną apdirbamas plotas ir vienu arkliu apdirbamas plotas, manoma, kad dvigubai mažesnis. Prūsijoje vietinė žagrė (*Haken*) buvo lygi vienam

1 Kai kurie trumpi komentarai, nereikalaujantys platesnio aiškinimo, pateikiami teksto vertime.

valakui, vėliau sumažinta iki 20 margų. H. Lowmianskio skaičiavimu, žagrė Lietuvoje buvo lygi 17 ha ariamos žemės. Įvertinti Lasickio pateiktus matavimų duomenis sunku dėl menkos informacijos apie ikivalakinę matų sistemą ir tuomečių matavimo vienetų neapibrėžtumo.

MEISTRYSČIŲ PRADININKAS – vertimas, paremtas *Tavvals* kaip Išdaigininko ir kultūrinio herojaus interpretacija. Daugiaprasmis lot. *facultas* čia suprantama kaip „įgytas įgūdis", taigi – ir konkreti meistrystė.

PLUTARCHAS, *Cezario gyvenimas*, 19 (liet. vert. Plutarchas, „Rinktinės biografijos", iš graikų k. vertė A. Kašinskaitė, Vilnius: Vyturys, 1996, p. 271).

ALEKSANDRAS GVAGNINIS „SARMATIJOJE" – žr. *BRMŠ* II, p. 470–471 / 474–475.

„DIEVO GIMDYTOJA" – *Bogarodzica* / *Bogurodzica* (lenk. „Dievo Gimdytoja") – seniausia žinoma lenkiška religinė giesmė; jos autorystė buvo priskiriama net šv. Adalbertui (Vaitiekui, g. 956 m., žuvo kaip misionierius nuo prūsų rankos 997 m.). Seniausias giesmės tekstas yra XV a. pradžios, nors ji paminėta jau XIV a. Manoma ją buvus sukurtą XIII a. pabaigoje ar XIV a. pradžioje. Ši giesmė tapo lenkų kovos himnu. Žalgirio mūšyje 1410 m. jungtinė lietuvių ir lenkų kariuomenė giedojo Bogarodzica atsakydama į Vokiečių ordino *Christ ist erstanden* („Kristus yra prisikėlęs"). 1506 m. ji buvo išspausdinta Jono Laskio parengtame įstatymų rinkinyje *Commune incliti regni Poloniae privilegium* (Krokuva, 1506) su pastaba: *Prima omnium devotissima et tanquam vates regni Poloniae cantio seu canticum Bogarodzica manibus et oraculo sancti Adalberti scripta, cuius descriptio est primo dicta ad conserenda cum hostibus certamina dedicata, primum in isto registri ordine locum vendicat* („Pirmoji, visų pamaldžiausia ir tartum Lenkijos karalystės mokytoja – šv. Adalberto rankomis ir įkvėpimu parašyta giesmė *Bogarodzica*, kuri buvo surašyta taip, kaip sakėme, ir skirta susirėmimams mūšiuose su priešais – šiame registre ji gauna pirmą vietą"). Vėliau ji įrašyta ir į Lietuvos pirmojo statuto (1529) oficialius nuorašus.

LIUDIJA IR AUKSO MONETOS: Ant vengriškų aukso monetų – florinų (vengr. *forint*) buvo vaizduojamas šv. Vladislovas.

„SVEIKA, JŪROS ŽVAIGŽDE" [...], „SVEIKA GAILESTINGUMO KARALIENE" – „Sveika, jūros žvaigžde" (*Ave maris stella*) – lotyniškas septynių ketureilių strofų nerimuotas kai kurių Švč. M. Marijos švenčių mišparų (vakarinės

maldos) himnas, klaidingai priskirtas šv. Bernardui, iš tiesų žinomas jau nuo IX a. Lietuviškas himno vertimas pirmą kartą paskelbtas Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmyne (1646). Marija „jūros žvaigždė" vadinama perkeltine prasme, kaip kelrodis gyvenimo audrose, tačiau įvairių šalių jūreiviai šį įvaizdį susiejo su savo kasdieniais rūpesčiais. „Sveika, karaliene" (*Salve regina*) – Hermano Luošio (XI a.) antifona. Dabartiniame pirmos eilutės tekste įterptas žodis „motina": *Salve regina*, mater *misericordiae* („Sveika, karaliene, gailestingumo *motina*"). Tai XVI a. atsiradęs intarpas. Lasickis cituoja senovinį antifonos variantą, bet jau pirmame spausdintame jos lietuviškame vertime (Daukšos katekizme, 1595) randame naujos redakcijos tekstą. Labai paplitusi liturgijoje ir liaudies maldingume, ši giesmė buvo ypač mėgstama jūrininkų. Sakoma, kad Kolumbo bendražygiai giedoję *Salve regina* išvakarėse prieš išvysdami Naująją Žemę. Bullingeris savo knygoje jūrininkų papročio giedoti *Salve regina* nemini. Galbūt Lasickis šioje vietoje bus tiesiogiai pasinaudojęs žemiau minimu Erazmo pašnekesiu „Laivo sudužimas". Plg. Erazmo kritiką: *Ibi vidisses miseram rerum faciem: nautae canentes, Salve regina, implorabant matrem Virginem, appellantes eam stellam maris, reginam coeli, dominam mundi, portum salutis, aliisque multis titulis illi blandientes, quos nusquam illi tribuunt sacrae litterae.* („Iš to matysi apverktiną dalykų padėtį: jūreiviai, begiedą *Salve regina*, meldžia Mergelę Motiną, vadindami ją *jūrų žvaigžde, dangaus karaliene, pasaulio valdove, išganymo uostu*, jai meilikaudami visokiais kitokiais titulais, iš kurių nė vieno neteikia Šventasis Raštas.")

TARDAMAS: „TĖVE MŪSŲ [...]" Mikalojaus Daukšos išversto Ledesmos katekizmo originaliame intarpe atsižvelgiant į protestantų kritiką teigiama, kad Tėve mūsų malda suderinama su šventųjų kultu: „kalbėdamas Tėve mūsų galiu melst Dievą, idant per nuopelnus ir darbus savų šventųjų susimiltų ant mūsų; arba vėl: galiu melst šventuosius, idant jie Dievui šitą maldą mūsų paduotų" (plg. Mikalojus Daukša, 1595 metų katekizmas, p. 66).

JONAS MELETIJUS – Jonas Sandeckis-Maleckis (apie 1490–1567; jo biografiniai duomenys: *BRMŠ* II, p. 199200), lenkų reformacijos veikėjas, rašytojas, spaustuvininkas; nuo 1537 m. buvo evangelikų liuteronų bažnyčios superintendentu Elke (dabar Balstogės vaivadijoje). Regis, 1546 m. Maleckis

parašė veikalėlį „Apie senovės prūsų, livoniečių ir kitų kaimyninių genčių aukojimus bei stabmeldybę“. Jam atsirasti progą davė vokiečio humanisto, Pilypo Melanchtono žento, Jurgio Sabino (Georg Sabinus, 1508–1560) atsikėlimas į Karaliaučių iš Frankfurto prie Oderio. Sabinas tapo pirmuoju Karaliaučiaus universiteto rektoriumi. Maleckis perskaitė Jurgio Sabino kardinolui Petrui Bembo skirtą v elegiją (išsiųsta 1545 m. gruodžio 29 d.), kurioje minimi Prūsijoje užsilikę pagoniški papročiai. Maleckis pajuto pareigą šį vokiečių humanistą plačiau supažindinti su „papročiais ir stabmeldybe tų tautų“, tarp kurių gyventi pastarąjį nubloškė likimas. Pirmas Jono Maleckio veikalėlio leidimas: *De Sacrificiis et Idolatria [sic] veterum Borussorum, Livonum, aliarumq. uicinarum Gentium. Ad Clariss. Virum Doctorem Georgivm Sabinvm Illustriss. Ducis Prussiae Consiliarium Ioannes Meletius, in: Livoniae Historia in compendium ex Annalibus contracta a Thoma Hornero Egrano. De Sacrificiis et Idolatria [sic] veterum Livonum et Borussorum Libellus Ioannis Menecii [sic] in Academia Regii montis excudebat Ioannes Luft, 1551.*

Šiek tiek patrumpintą Maleckio knygelės tekstą Lasickis įtraukė į savo veikalą turbūt ne tik norėdamas padidinti puslapių skaičių. Maleckio rašinys esmiškai praplečia geografines ribas – aptariami žemaičių kaimynai, „kiti sarmatai“. Lasickio minimas 1553 m. leidimas bibliografams šiandien nėra žinomas. Gali būti, kad Lasickis turi galvoje 1563 m. sūnaus Jeronimo Maleckio parengtą leidimą (Joannes Maeletius, *Libellus de sacrificiis et idololatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium ad clarissimum Virum Doctorem Georgium Sabinum...*, Regiomonti, 1563; aprašas iš BRMŠ II, p. 706), o Lasickio rinkėjas padarė klaidą – vietoj 1563 surinko 1553. (Glausta *De sacrificiis... Borussorum* analizė: Vėlius, in: BRMŠ II, p. 200–202, ten pat bibliografija; prie jos dar galima pridurti: Lorenzo Pompeo, „Etnografia umanistica nell'Epistola sulla religione e sui sacrifici degli antichi prussiani di Jan Sandecki Malecki“, *Studia Mythologica Slavica* 3, 2000, p. 63–74.) Maleckio veikalėlis, tik netrumpintas, pasirodė ir Lasickio parengtame rinkinyje *De Russorum Moscovitarum et Tartarorum religione, sacrificiis, nuptiarum, funerum ritu, e' diversis scriptoribus ... His in fine quaedam sunt adiecta de Livonia*

pacisque conditionibus et pace confecta hoc anno inter regem Poloniae et magnum ducem Moscoviae, Spirae Nemetum: Barnardus d'Albinus, 1582, p. 257–264. Tais pat metais jis perspausdintas su LDK dirbusiam liuteronų pastoriui Pauliui Oderbornui priskiriamu (taip pat skelbtu ir Lasickio rinkinyje *De Russorum ... religione) laišku „Apie rusų religiją, santuokos, laidojimo apeigas, valgymą, dėvėseną ir t. t." (De Russorum religione, ritibus Nuptiarum, Funerum, Victu, Vestitu, etc. et de Tartarorum Religione ac moribus: vera et luculenta Narratio. Ad Davidem Chytraeum recens scripta. Alia eiusdem argumenti de Religione et Sacrificiis veterum Borussorum Ad C. L. V. Georgium Sabinum olim missa*, Excudebat Stephanus Myliander, 1582, p. D2 - [D6]).

Dauguma Lasickio pakeitimų redakciniai – perrašydamas Maleckio veikalėlį, Lasickis išmeta kreipimąsi į kardinolą Bembo, pratarmę, pabaigą. Vienas trumpinimas patvirtina, kad Lasickis nebuvo *interpretatio Romana* – vietinių religijų aiškinimo pagal romėnišką paradigmą – entuziastas. Maleckis Gardaitį palygina su romėnų Portūnu, o Pilvitį – su Plutu: *deos esse credunt [...] Gardoaeten, deum nautarum qualis olim apud Romanos fuit Portunnus. Potrympum, deum fluuiorum ac fontium. Piluitum, deum diuitiarum, quem Latini Plutum vocant* (žr. *De Russorum ... religione* p. 258, BRMŠ II, p. 203), tuo tarpu Lasickis be gailesčio išbraukia ne tik pasikartojantį *deum*, bet ir palyginimą su romėnų dievais: *Gardoeten nautarum, Potrympum fluuiorum ac fontium, Piluitum diuitiarum* (*De Diis*, p. 54).

LASICKIO ŠVENTŲJŲ SĄVADAS

Šventieji išdėstyti abėcėlės tvarka. Po šventojo vardo nurodoma, kaip jį apibūdino Lasickis. Sąvade pateikiami pagrindiniai šventųjų biografiniai duomenys, stengiamasi atskleisti, kodėl šventieji laikomi tos ar kitos srities globėjais. Istoriniai duomenys neskiriami nuo legendinių, nes šiuo atveju svarbu, kas apie šventąjį buvo manoma Lasickio laikais, o ne kokia yra istorinė tiesa.

AFRA, jos šaukiasi paleistuvės: minima rugpjūčio 5 d. arba rugsėjo 24 d. Nukankinta dėl tikėjimo Augsburge apie 304 m., buvo mieste garsi prostitutė, atsivertė sutikusi nuo persekiojimų besislapstantį vyskupą. Augsburgo globėja.

AGOTA, rūpinasi ugnimi: minima vasario 5 d. Nukankinta Katanijoje III a. viduryje. Gimė Sicilijoje, atsisakė tekėti už pagonio Sicilijos vietininko. Tikėta, kad jos ten saugota relikvija (šydu) sustabdytas Etnos ugnikalnio išsiveržimas ir iš jo plūstantis lavos srautas.

ALBERTAS (Adalbertas Vaitiekus, apie 956–977), prūsų globėjas: minimas balandžio 24 d. Jis buvo pirmasis Prūsijos apaštalas, nužudytas pagonių prūsų.

AMBRAZIEJUS (340–396) – milaniečių globėjas: minimas gruodžio 7 d. Milano vyskupas, pakrikštijęs šv. Augustiną. Vyskupu dėl didžiulio autoriteto liaudies išrinktas dar nepasikrikštijęs. Sakoma, kad 1338 m. jis stebuklingai apgynė Milaną nuo imperatoriaus Liudviko Bavaro kariuomenės.

ANDRIEJUS (I a.) laikomas netekėjusių merginų globėju: minimas lapkričio 30 d., šv. Petro brolis, pirmasis pašauktas į Jėzaus apaštalų būrį; nukryžiuotas Patrų mieste Achajoje. Įvairiose šalyse esama papročio šv. Andriejaus šventės išvakarėse laukti ženklų, kas bus jaunikis arba kuri iš kaimo merginų pirma ištekės (sapnuojant arba buriant iš figūrų, susidarančių į vandenį liejant išlydytą vašką ir kt.).

ANTANAS (apie 250–356), paršų globėjas: minimas sausio 17 d. Pasitraukęs į Egipto tyrus tapo vienu pirmųjų atsiskyrėlių. Kiaulė šventojo ikonografijoje istoriškai atsirado iš Šv. Antano vienuolijos praktikos auginti tam tikros rūšies kiaules, kurių taukus jie naudojo vaistams gaminti.

BLAŽIEJUS globoja segančius gerklės ligomis: minimas vasario 3 d. Nukankintas apie 316 m. Sebastėje, dab. Turkijoje. Jis buvo gydytojas, tapęs Sebastės vyskupu. Kalėjime savo malda išgelbėjo berniuką, paspringusį žuvies kaulu. Šaukiantis šv. Blažiejaus pagalbos dvi jo minėjimo dieną palaimintos žvakės sukryžiuotos glaudžiamos prie nesveikos gerklės.

DIONIZAS (III a.) yra Prancūzijos globėjas: minimas spalio 9 d. Kankinys, Galijos apaštalas, pagonių nukankintas su bendrais Eleuterijumi ir Rustiku ant kalvos, vėliau pramintos Monmartru, t. y. „Kankinių kalvos". Vėliau supainiotas su šv. Dionizu Areopagiečiu, ap. Pauliaus atverstu Atėnų piliečiu, anot tradicijos, pirmuoju Atėnų vyskupu.

ERAZMAS globoja pilvą: minimas birželio 2 d. Antiochijos vyskupas. Nukankintas 310 m., nužudytas perpjaunant pilvą.

EULOGIJUS globoja arklius ir kalvius: Veikiausiai turimas galvoje Eulogijus iš Kordobos, minimas kovo 11 d., musulmonų nukankintas šią dieną, 859 m. Bullingeris Eulogijų savo knygoje suplaka su kalvių ir juvelyrų globėju šv. Eligijumi (641–660), minimu gruodžio 1 d. Ši painiava būdinga kai kurioms Vokietijos vietovėms. Eligijus, kilęs iš neturtingos šeimos, jaunystėje kaustęs arklius, vėliau įgijęs auksakalio amatą. Kurį laiką ėjęs atsakingas valstybines pareigas, vėliau tapo vyskupu. Viduramžiais sakyta: *Curat equos faber Eulogius, tutatur et omnes / Fabros, seu ferrum tractent, seu pulchrius aurum* („Rūpinas arkliais kalvis Eulogijus, globoja jis ir kalvius visus, ar kalančius geležį, ar auksą gražesnį").

EUSTACHIJUS, medžiotojų globėjas: minimas rugsėjo 30 d. Nukankintas 118? m. Romėnų karvedys, medžiodamas Romos apylinkėse pamatė elnią, su Nukryžiuotuoju tarp ragų. Elnias prabilo žmogaus balsu ir paragino priimti krikštą. Nukankintas atsisakęs dalyvauti pagoniškose apeigose, atliekamose pergalės proga.

FLORIJONAS gesinąs gaisrus: minimas gegužės 5 d. Karys. Nukankintas Domiciano persekiojimo laikais (304 m.) – paskandintas su pririšta girnapuse. Jaunystėje malda sulaikęs namo gaisrą, laikomas gelbėtoju nuo ugnies. Šis tikėjimas ypač išplito Florijono relikvijas perkėlus į Krokuvą (1183 m.), kai dėl jo užtarimo užgesę keli Krokuvos gaisrai.

GALAS (m. apie 630 m.) rūpinasi žąsimis: minimas spalio 16 d.; airis

misionierius ir atsiskyrėlis Šveicarijoje. Jo minėjimas laikytas bobų vasaros pradžia. Maždaug tuo metu laukinės žąsys išskrenda į šiltuosius kraštus.

GERTRŪDA iš Nivelio (netoli Briuselio, 626–653/659 m.) gina nuo pelių verpalus: minima kovo 17 d. Kilusi iš kunigaikštiškos šeimos, pasirinko vienuolės gyvenimą, tapo vienuolyno Nivelyje abate. Kartais vaizduojama su pele, lipančia ant abito ar pastoralo. Taip primenamas Gertrūdos gyvenimo epizodas, kai velnias, norėdamas ją suerzinti, puldinėjo pelės pavidalu. Ji liepusi pelei nukąsti verpalo siūlą. Gertrūda laikoma ir kačių globėja. Kultas ypač paplitęs Brabante ir Vokietijos žemėse. Liaudiškuose papročiuose, susijusiuose su šv. Gertrūda, įžiūrimos pagoniško Frėjos kulto liekanos.

GOARAS globoja puodžius: minimas liepos 6, 9 arba 24 d. Atsiskyrėlis Obervėzelyje prie Reino, gimęs Akvitanijoje apie 495 m., mirė apie 575 m. Garsėjo vaišingumu, jam priskiriamas užeigos įkūrimas dabartiniame St. Goaro miestelyje, yra ir vynininkų bei smuklininkų globėjas, turbūt iš to plaukia ir indų gamintojų globa.

GRIGALIUS I (540–604 m.): minimas kovo 12 d. Popiežius, Bažnyčios mokytojas, svarbių teologinių, hagiografinių ir sielovadinių raštų autorius; dėl savo mokytumo laikytas mokytojų ir mokinių globėju. Daugelyje Europos šalių, tarp jų ir protestantiškų, kovo 12 d. švęsta mokinių šventė, tą dieną vadovavimą mokyklai perimdavo mokinys. Lenkiškame XV a. eiliuotame kalendoriuje sakoma: *Ptacy głoszą, żaki do szkoły dają, / Grzegorza mają* („Paukščiai gieda, žakus mokyklon atiduoda, Grigalius atėjo“ – *Najdawniejsze zabytki języka polskiego*, p. 115).

GUTMANAS – tiksliau šventasis Omobonas (lot. Homobonus), minimas lapkričio 13 d. Jo vardas dėl aiškios reikšmės („gerasis žmogus“), kitose kalbose dažnai vartojamas padėmeniui išverstas (angl. Goodman, vok. Gutman, pranc. Hommebon). Audinių pirklys, gyvenęs Italijos mieste Kremonoje, pasaulietis, mirė 1197 m. Pasižymėjo pamaldžiu gyvenimu ir nepaprastai geru būdu. Pirklių ir siuvėjų globėjas.

ITA (Idė, Mita; m. apie 570) gelbsti nuo galvos skausmo – minima sausio 15 d.; airių šventoji vienuolė. Pagarsėjo asketišku gyvenimu, stebuklais ir savo įsteigta berniukų mokykla, išugdžiusia daug keltų bažnytinių veikėjų (tarp

jų ir šv. Brendaną). Anot padavimo, jos užtarimu buvo prigydyta galva, kurią žmogui nukirto piktadariai.

JODOKAS arba Judokas (Joost, Josse; m. 669) ginąs javus nuo pelėsių: minimas gruodžio 13 d. Bretanės karalius, atsisakęs sosto ir tapęs atsiskyrėliu. Dirbo žemės sklypelį, su elgetos pavidalu pasirodžiusiu Kristumi tris kartus pasidalijo duona. Atidavęs paskutinį gabalėlį, per langą pamatė atvykus laivą, pakrautą maisto produktais. Laikomas derliaus globėju.

JOKŪBAS (VYRESNYSIS) globoja Ispaniją: minimas liepos 25 d. Apaštalas, Zebediejaus sūnus, Jono brolis. apaštalavęs Ispanijoje, po kankinystės Jeruzalėje, jo mokiniai pasiėmę jo kūną atplaukė į dabartinę Portugaliją. Jokūbo kapas buvo užmirštas, 812 m. vizijoje pasirodęs apaštalas nurodė savo kapo vietą, regėjimas buvo išaiškintas kaip ženklas pradėti Ispanijos išlaisvinimą iš musulmonų. Lemiamame mūšyje Jokūbas pasirodė ispanų kariams kaip riteris ant balto žirgo. Jokūbo kapas Santjago de Kompostelos vietovėje Viduramžiais tapo trečia svarbiausia (po Jeruzalės ir Romos) piligrimystės vieta.

JONAS EVANGELISTAS (m. apie 100) apsaugo nuo nuodų: minimas gruodžio 27 d. Zebediejaus sūnus, apaštalo Jokūbo Vyresniojo brolis. Mylimas Jėzaus mokinys, apaštalas ir, anot tradicijos, evangelijos autorius. Vienintelis iš apaštalų mirė sava mirtimi. Kai persekiotojai jam įdavė išgerti nuodų taurę, Jonas ją palaiminęs išgėrė ir nepatyrė jokios žalos.

JONAS IR PAULIUS „nukreipią žalą nuo pasėlių“: minimi birželio 26 d.; nepainiotini su apaštalais. Jonas ir Paulius buvo broliai, imperatoriaus Julijono Atskalūno dvariškiai, dėl tikėjimo nužudyti savo namuose Romoje 362 m. Apie 400 m. virš jų namų pastatyta bazilika. Prašant jų užtarimu gero oro, rengtos procesijos; nuo XII a. su žemdirbyste šie šventieji siejami galbūt todėl, kad jų minėjimas sutampa su vasaros saulėgrįža.

KOTRYNA ALEKSANDRIETĖ – mokslo žmonių globėja: minima lapkričio 25 d. Karališkos kilmės išsilavinusi mergelė, helenistinio mokytumo centre Aleksandrijoje pagonių filosofų buvo įtikinėjama aukoti stabams; jiems įtikinamai atsikirtusi daugelį net atvertė į krikščionybę; žiauriai kankinta ir nukirsdinta 305 m.

KOZMAS IR DAMIJONAS – gydytojų globėjai: minimi rugsėjo 27 d. Broliai, kilę iš pasiturinčios Sirijos krikščionių šeimos. Įgiję gydytojų išsilavinimą,

ligonius dažnai gydydavę veltui ir daugelį pacientų atvertę į krikščionybę. Nukankinti per Diokleciano persekiojimą 303 m.

KRISPINAS globoja batsiuvius: minimas spalio 25 d. Krispinas ir jo brolis Krispinijonas kilę iš turtingos Romos šeimos, nuo Diokleciano persekiojimo pasitraukė į Galiją, ten apaštalaudami gyvenimui užsidirbo batsiuvyste; beturčiams batus taisydavo veltui. Nukankinti 288 m.

KRISTOFORAS (IV a.) yra Mikalojaus bendradarbis: minimas liepos 25 d. Milžiniško ūgio kanaanietis vardu Reprobas (lot. *reprobus* „atmestasis, nedorasis"), nešiojęs per upę žmones. Kartą pernešęs mažą vaiką; jį nešti buvę vis sunkiau ir sunkiau. Paklaustas, kodėl tai esą, vaikas atsakęs: „Nešei ne tik visą pasaulį, bet ir jo Kūrėją." Pasikrikštijęs jis pasivadino Kristoforu, t. y. „Kristaus nešėju". Kadangi per upę nešė patį Jėzų, laikomas visų, kas keliauja ar ką gabena, globėju.

LAURYNAS valdo nugarą: minimas rugpjūčio 10 d. Romos bažnyčios diakonas, nukankintas 258 m. Kankinamas ant grotų virš žarijų, sakoma, kreipęsis į budelį, ragindamas apversti ant kito šono, nes „šis jau iškepė". Gelbsti nuo įvairių nudegimų, taip pat aštrių nugaros ir strėnų skausmų, pvz., „raganos šūvio" bei ischijo.

LEONARDAS (m. 559) sutrauko grandines: minimas lapkričio 6 d., kunigas, vėliau tapo vienuoliu atsiskyrėliu, apaštalavo Galijoje, pasižymėjo gebėjimu nekaltai arba dėl menkų prasižengimų įkalintus valdinius užtarti taip įtikimai, kad ponai juos tuoj paleisdavo iš kalėjimo.

LUKAS (I a.) globoja tapytojus: minimas spalio 18 d. Evangelistas, apaštalo Pauliaus palydovas. Greičiausiai kilęs iš pagonių. Buvo įgijęs gydytojo profesiją ir gebėjo tapyti. Sakoma, kad nutapęs Švč. Mergelės atvaizdą, kurį ji pagyrė. Jam priskiriamos kelios garbingos ir senos ikonos.

MAGDALENA (Marija Magdalietė, I a.) globoja paleistuves: minima liepos 22 d. Atgailaujanti nusidėjėlė, brangiais aliejais patepusi Jėzui kojas ir nušluosčiusi jas savo plaukais. Apaštalavusi Prancūzijoje, kur tikima esant ir jos relikvijas.

MAGNAS (Maginoldas, 700–772) nuveja skėrius: minimas rugsėjo 6 d. Šv. Galo vienuolyno vienuolis, klaidingai laikytas šv. Galo mokiniu, apaštalavo Pietų Vokietijoje. Augsburgo globėjas. Savo lazda nugalėjo keletą drakonų

ir naikino pagonių gerbiamas gyvates. Ir šiais laikais Schussenriedo ir Wangeno vietovėse rengiamos procesijos su sidabrine šv. Magno lazda, nuvejančia laukų kenkėjus.

MARGARITA (Rytų Bažnyčiose – Marina) gimdyvių globėja: minima liepos 20 d., pagonių kunigo duktė, tapo krikščione, anot *Legenda aurea*, nuteista mirti meldėsi už savo persekiotojus ir nėščias ar sunkiai gimdančias moteris. Nukankinta Pisidijos Antiochijoje 305 m.

MARIJA – Jėzaus Kristaus motina. Daugelio šalių globėja. Šv. Steponas, pirmasis Vengrijos karalius krikščionis ir šalies krikštytojas, „didžiajai vengrų Valdovei" pašventė iš popiežiaus 1000 metais gautą karūną, ėmusią simbolizuoti vengrų valstybę. Švč. Mergelė kartais vaizduojama užsidėjusi Šv. Stepono karūną, o Vengrija vadinama Marijos žeme.

MARTYNAS TURIETIS (316–397) globoja varguolius; vokiečių globėjas: minimas lapkričio 11 d. Besirengiantis krikštui buvo pašauktas į kariuomenę. Nakčia eidamas sargybą atrėžė dalį savo apsiausto pusnuogiam elgetai. Išrinktas Turo vyskupu Galijoje uoliai skelbė krikščionybę. Vienas populiariausių Viduramžių šventųjų. Labai gerbiamas Tryre, Kelne; Švico kantono globėjas.

MIKALOJUS (III a. pab. – IV a.) „rūpinasi jūra", jam „pas mus pavesta sergėti kaimenes"; Rusijos globėjas: minimas gruodžio 6 d. Likijos Miros (Mažosios Azijos pietvakariai) vyskupas. Jo palaikus 1087 m. Bario jūrininkai pagrobė iš Miros ir atgabeno į savo miestą. Jūreivių globėju jis laikomas dėl pomirtinio stebuklo, kai išklausė audros ištiktų jūreivių maldų ir numalšino jūrą. Bullingeris apie Mikalojaus kultą kalba labai glaustai. Lasickio informacija platesnė. Šv. Mikalojaus, kaip jūreivių globėjo, kultas buvo paplitęs Skandinavijoje, konkrečiai Švedijoje – Stokholmo bažnyčia, dabartinė katedra, irgi turi Šv. Mikalojaus titulą; joje buvo įrašyta ir Lasickio minima malda. Visas maldos, jūreivių kalbėtos išplaukiant į jūrą, tekstas yra toks: *O, beate Nicolae, / nos ad portum maris trahe, / de mortis angustia* [„O palaimintasis Mikalojau, iš mirties tarpeklių tempki mus į jūros uostą"]. Kaimenių globėju „pas mus", t. y. VidurioRytų Europoje (ir Rusijoje), šv. Mikalojus laikytas turbūt todėl, kad manyta jo minėjimo dieną vilkus telkiantis į rujas. Mikalojus yra daugelio sričių ir šalių

globėjas. Rusijoje jo kultas, atėjęs iš Bizantijos, buvo itin suklestėjęs, Rytų liturginėje tradicijoje jis aukštinamas kaip „stebukladaris", rusų liaudies gerbiamas iškart po Dievo Motinos.

MORKUS gelbsti nuo staigios mirties, venecijiečių globėjas: minimas balandžio 25 d., šv. Petro palydovas, evangelistas, pirmasis Aleksandrijos vyskupas. Morkus tradiciškai laikomas gelbėtoju ne tiek nuo staigios mirties, kiek nuo mirties be atgailos už nuodėmes. Staigi mirtis katališkoje pasaulėžiūroje laikoma ypatinga bėda, kadangi nusidėjėlis neturi progos atlikti išpažinties ir apgailėti savo nuodėmių. Laikomas pirmu Veneto evangelizuotoju. 828 m. Morkaus palaikus iš Aleksandrijos išvogė ir į Veneciją atgabeno du venecijiečiai pirkliai. Nuo tada jos saugomos šv. Morkui dedikuotoje bazilikoje.

OTILIJA gydo nesveikas akis: minima gruodžio 13 d. Gyveno VII a.; Elzaso globėja. Anot legendos, gimė akla, praregėjo angelo nurodymu pakrikštyta.

PELAGIJUS (minimas balandžio 25 d.) globoja jaučius: veikiausiai čia supainiotas su šv. Pelagija, minima gegužės 4 d. Ji buvo kankinė Tarse (m. 290), atmetusi imp. Diokleciano sūnaus meilinimąsi, tapusi krikščione ir dėl to nukankinta įkaitinto varinio jaučio viduriuose.

PETRONĖLĖ gelbsti nuo drugio: minima gegužės 31 d. Šv. Petro duktė, apaštalavusi ir nukankinta Romoje. Susirgusi drugiu, tėvo užtarimu stebuklingai pagydyta.

ROKAS (1350–1379) globoja sergančius „prancūziška liga": minimas rugpjūčio 16 d. Gimė Prancūzijoje, Monpeljė. Anksti netekęs tėvų, išdalijo turtą ir iškeliavo kaip maldininkas į Romą. Klajodamas po Prancūziją ir Italiją gydė užsikrėtusius maru. Mirė įkalintas kaip valkata, po mirties atpažintas kaip švento gyvenimo piligrimas. Sergančių maru užtarėjas. Rokui kojoje buvo atsivėrusi žaizda, todėl jis laikomas ir globojančiu ligonis, kenčiančius nuo žaizdų, taigi ir sergančius „prancūziška liga".

ROMANAS (m. 639) gydo velnių apsėstuosius: minimas spalio 23 d. Chlotaro II dvariškis, tapęs Ruano vyskupu (apie 628 m.). Pagarsėjo kalinių ir mirti pasmerktųjų globa. Kovojo su pagonybės likučiais ir prietarais. Anot padavimo, nugalėjo drakono pavidalo demoną. Šv. Romano šaukiamasi pamišimo, alkoholinio apsvaigimo, apsinuodijimo atvejais. Lasickio minimas

daemoniacus gali reikšti ne tik velnio apsėstąjį griežtai teologine prasme, bet ir agresyviai besielgiantį psichikos ligonį.

SEBASTIJONAS gina nuo maro: minimas sausio 20 d. Nukankintas 288 m. Romoje. Būdamas imperatoriaus Diokleciano gvardijos vadas, stiprino tikinčiuosius karius, patekusius į kalėjimą; nuteistas mirti paaiškėjus, kad pats yra krikščionis. Lombardijos karaliaus Humberto laikais Italija, ypač Roma ir Pavija, buvusi ištikta baisaus maro. Vienam žmogui apreikšta, kad maras liausis, kai Pavijoje šv. Sebastijonui bus dedikuotas altorius. Tai ir padaryta šv. Petro bažnyčioje, o relikvijos atvežtos iš Romos. Bullingeris (ir Lasickis) jį lygina su Apolonu kiek iškreiptai. Graikų dievas ne tiek gelbėjo nuo maro, kiek buvo laikomas maro sukėlėju, tad galintis jį ir numalšinti. Sebastijonas su Apolonu gretinamas gal ir dėl bendro atributo – strėlių: Apolonas laikytas dieviškuoju šauliu, savo strėlėmis sukeliančiu mirtiną ligą, o Sebastijonas šaudant strėlėmis mėgintas nukankinti, nors tuo kartu ir išlikęs gyvas.

STANISLOVAS (apie 1030–1079) globoja lenkus: minimas balandžio 11 d. 1072 m. tapo Krokuvos vyskupu. Garsėjo asketišku gyvenimu ir labdara. Veikiausiai už žiaurų elgesį su valdiniais ekskomunikavo Lenkijos karalių Boleslovą II. Valdovas su kareiviais įsiveržė į bažnyčią ir nužudė mišias aukojantį vyskupą.

TRYS KARALIAI (Kasparas, Melchijoras, Baltazaras) globoja kelniečius: minimi sausio 6 d. Rytų žyniai (*magi*), atvykę iš savo krašto pagarbinti gimusio Mesijo – kūdikėlio Jėzaus. Anot tradicijos, Bizantijos imperatorius IV a. pabaigoje Konstantinopolyje buvusias relikvijas padovanojęs Milanui, o šiam miestui patekus Fridricho I Barbarosos valdžion 1164 m. relikvijos perkeltos į Kelną ir tebėra gerbiamos šio miesto katedroje.

URBONAS – „vyno viršininkas“: minėjimas gegužės 25 d. Popiežius Urbonas I (222–230), kankinys, vaizduojamas su kalaviju ir vynuogių keke. Jo minėjimo dieną Vokietijos, valstiečių įsitikinimu, užsimezgančios vynuogės. Prancūzijoje vynuogynų globa priskiriama kitam Urbonui – Langro vyskupui, mirusiam apie 450 m. ir minimam balandžio 2 d.

VALENTINAS gydo nuo nuomario (epilepsijos): minėjimas vasario 14 d., kankinys. Šv. Valentinas labiau žinomas kaip įsimylėjėlių globėjas. Apie šį šventąjį mažai žinoma, net neaišku, ar visada padavimuose kalbama apie

tą patį asmenį. Pasak vienos iš legendų, šv. Valentinas, pirmaisiais krikščionybės amžiais gyvenęs kunigas, pagydė nuomariu sirgusį romėno retoriaus Kratono sūnų.

VENDELINAS (550–617) minimas spalio 20 d., kilęs iš airių ar škotų karališkosios giminės po piligriminės kelionės į Romą, nutarė apsistoti maldingam gyvenimui Saro upės slėnyje. Vietos didiko buvo nusamdytas piemeniu. Pamatęs jo pamaldumą didikas prie vienuolyno jam pastatydino celę. Vendelinas ypač gerbtas Saro-Mozelio regione ir Austrijoje-Vengrijoje; globoja piemenis, genančius avis iš Austrijos į Moraviją.

VINCENTAS grąžina nuostolius – neaišku, apie kurį šventąjį Vincentą čia kalbama. Gal turimas galvoje Saragosos diakonas kankinys (apie 304 m.), minimas sausio 22 d. Prancūzijoje ir Vokietijos žemėse jis gerbtas kaip cechų globėjas. Pagal vardo sąskambį jam priskiriama vynuogynų globa, jis sergi vynuogienojus nuo žalos, kurią neša šalnos. Kitas svarbesnis šventasis šiuo vardu – žymus dominikonų pamokslininkas Vincentas Fereras (1350–1419 m.), minimas balandžio 5 d. Jis skelbė atgailą Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje ir garsėjo daugeliu stebuklų.

VLADISLOVAS (Laszlo, 1041–1095 m.) globoja vengrus: minimas birželio 27 d. Vengrijos karalius, stiprinęs ir plėtęs jauną karalystę, paveldėtą po šv. Stepono (m. 1038). Pasižymėjo dorybingu gyvenimu, teisingu valdymu ir krikščionybės stiprinimu. Po mirties stebuklingai stiprinęs kovose Vengrijos kariuomenę.

VOLFGANGAS, „sutrauktųjų (t. y. paralyžiuotųjų) gydytojas“ (924–994 m.): minimas spalio 31 d. Regensburgo vyskupas, gyvenimą baigęs kaip atsiskyrėlis. Ir gyvas, ir po mirties garsėjo daugeliu stebuklingų pagydymų. Aberzė (*Abersee*) esantis šaltinis, kurį Volfgangas išgavęs smogdamas lazda į žemę, vadinamas „Volfgango šuliniu“, ypač garsėjo stebuklingu gydomuoju poveikiu sutrauktoms galūnėms.

ZUZANA (apie 550 m. pr. Kr.) veja šalin nešlovę: minima gruodžio 19 d. Senojo Testamento teisi moteris (aprašyta Danieliaus knygos 13 sk.). Gyveno Babilonijoje tremties laikais. Atmetusi dviejų seniūnų meilinimąsi buvo jų apšmeižta, neva sulaužiusi santuokinę ištikimybę. Bylą tyręs pranašas Danielius išteisino nekaltąją Zuzaną, o moters šmeižėjai buvo nubausti mirtimi.

LITERATŪRA

ALIŠAUSKAS VYTAUTAS (sud.), *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, Vilnius: Aidai, 2006.

ALIŠAUSKAS VYTAUTAS, „Iš žalčių medžiotojo užrašų (Jeronimo Prahiškio casus)", *Naujasis Židinys-Aidai*, 2008, Nr. 6, p. 247–250.

ALIŠAUSKAS VYTAUTAS, *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvermė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai, 2009.

ALMONAITIS VYTENIS, ALMONAITIENĖ JUNONA, „Pajūriai", Šiaurės Atėnai, 2006-05-13, Nr. 796.

Archivum Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronniego, t. I: 1553–1579, vyd. W. Sobieski, Warszawa: Piotr Lashauer i s-ka, 1904, Nr. 332, p. 347–348.

ASADAUSKIENĖ NIJOLĖ, *Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius: Vaga, 2003.

Augsburgo konfesija: kai kurių kunigaikščių ir miestų Konfesija, arba tikėjimo išpažinimas, pateikta Karaliaus Didybei Augsburge 1530 m., vertė Jonas Pauperas, Kaunas, 1934.

AVIŽONIS KONSTANTINAS, *Rinktiniai raštai*, t. II, red. A. Avižonienė, R. Krasauskas, Roma: LKMA, 1978.

BAYET JEAN, *La religione romana: Storia politica e psicologica*, Torino: Bollati Boringhieri, 1992.

BAYLE PIERRE, *Dictionnaire historique et critique*, cinquième édition, IV vols., Amsterdam, Leyde, La Haye, Utrecht; vol. III, 1740.

BALYS JONAS, *Raštai*, t. I–V, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.

BALSYS RIMANTAS, „Prūsų ir lietuvių mirties (požemio, mirusiųjų) dievybės: nuo Patulo iki Kaulinyčios", *Lietuviai ir lietuvininkai: Etninė kultūra* 4, 2004, p. 27–58.

BARYCZ HENRYK, „Łasicki Jan", in: *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, p. 218–222.

BARYCZ HENRYK, „Les premiers contacts de Jan Lasicki avec la culture occidentale (1556–1561)“, *Acta Poloniae Historica* 15, 1972.

BARYCZ HENRYK, *Jan Łasicki. Studium z dziejyw kultury naukowej XVI wieku*, Wroclaw etc.: PAN (Monografie z dziejyw nauki i techniki, t. XL), 1973.

[BASANAVIČIUS JONAS] *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. I: *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Vilnius: Vaga, 1993.

BASANOFF VSEVOLOD, *Les dieux des Romains*, Paris: PUF, 1942.

BEEKES ROBERT, *Etymological Dictionary of Greek*, vol. I, Leiden–Boston: Brill, 2010.

BERESNEVIČIUS GINTARAS, „Slotrazis, szlotrazys, vanta“, *Šiaurės Atėnai*, 1995 01-14, Nr. 2.

BERESNEVIČIUS GINTARAS, *Religijotyros įvadas*, Vilnius: Aidai, 1997.

BERESNEVIČIUS GINTARAS, T*rumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, Vilnius: Aidai, 2001.

[BÈZE THÉODORE] *Correspondance de Théodore de Bèze*, t. XXV (1584), publ. par Alain Dufour, Béatrice Nicollier et Hervé Genton, Genève: Librairie Droz S. A., 2003.

Bibliografia literatury Polskiej: Nowy Korbut, t. II: *Piśmiennictwo staropolskie. Hasła osobowe A-M*, pod kier. R. Pollaka, Warszawa: PIW, 1964, p. 479–481.

BORGEAUD PHILIPPE, Prescendi Francesca (a cura di), *Religioni antiche. Un'introduzione comparata*, Roma: Carocci editore, 2011.

BRÜCKNER ALEKSANDER, *Starożytna Litwa. Ludy i bogi: Szkice historyczne i mitologiczne*, oprac. J. Jaskanis, Olsztyn: Pojezierze, 1979, p. 106–107.

BŪGA KAZIMIERAS, *Rinktiniai raštai*, t. I, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.

BULLINGERUS HEINRYCH, *Catechesis pro adultoribus scripta*..., Tiguri: Apud Froschouium, 1559.

BULLINGERUS HEINRYCH, *De origine erroris libri duo, Heinrychi Bullingeri. In priore agitur de Dei veri justa invocatione & cultu vero, de Deorum item falsorum religionibus & simulachrorum cultu erroneo. In posteriore disseritur de institutione & vi sacrae Coenae Domini, & de origine ac progressu*

missae papisticae, contra varias superstitiones pro religione vera antiqua & orthodoxa. Tiguri: In officina Froschouiana, [1539].

CHACHAJ MARIAN, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI wieku*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995.

CHANTRAINE PIERRE, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*, t. II, Paris: Ed. Klincksieck, 1970.

Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, Pars I–II, coll. P. Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984–1989.

Confessio Helvetica posterior, ed. Joannes Petrus Kindler, Solisbaci: de Seidel, 1825.

DAUGIRDAS KĘSTUTIS, *Andreas Volanus und die Reformation im Grossfürstentum Litauen*, Mainz: Phillipp von Zabern, 2008.

DAUKŠA MIKALOJUS, *1595 metų katekizmas = Katechismus von Mikalojus Daukša vom Jahre 1595*, parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (*Bibliotheca Baltica: Lithvania*), 1995.

De Russorum Moscovitarum et Tartarorum Religione, Sacrificiis, Nuptiarum & Funerum Ritu. E diversis Scriptoribus, quorum nomine versa pagina indicat. His in fine quaedam sunt adjecta, de Livonia Pacisque Conditionibus, & Pace confecta hoc anno, inter serenissimum Regem Poloniae & Magnum Ducem Moscoviae. Nunc primum in lucem edita, cum indice copiosissimo, Spira Nemetum, ex Officina Typographica Bernardi d'Albini, 1582.

DINI PIETRO U., *Aliletoescvr: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento*, Livorno: Books & Company, 2010.

DODDS GREGORY D., *Exploiting Erasmus – the Erasmian legacy and religious change in early modern England*, Toronto: University of Toronto Press, 2009.

DUMÉZIL GEORGES, *La religione romana arcaica: Miti, leggende e realtà, Milano: Rizzoli (BUR Saggi)*, 2001.

Ežeras ant milžino delno: lietuvių liaudies padavimai, sud. Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995.

GENEBRARDI GILBERTI *Chronographiae Libri Quatuor*, Lugduni apud Ioannem Pillehotte, 1599.

GÓRNOWICZ HUBERT, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1980.

GREIMAS ALGIRDAS JULIUS, *Lietuvių mitologijos studijos*, sud. Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

GRIMM JACOB, „Lasicii De Diis Samagitarum", *Zeitschrift für deutsches Altertum*, hrsg. von Moritz Haupt, Bd. 1, Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung, 1841.

GROSSE CHRISTIAN, „La 'religion populaire'. L'invention d'un nouvel horizon de l'altérité religieuse à l'époque moderne (XVIe – XVIIIe siècle)", in: *Dans le laboratoire de l'historien des religions. Mélanges offerts à Philippe Borgeaud*, éd. Francesca Prescendi, Youri Volokhine, Genève: Labor et Fides, 2011, p. 104–122.

GUAGNELLI S., „Ex inculto et horrido moscovitico. Tradizione indiretta della 'Risposta' di Ivan IV Vasil'evič a Jan Rokyta", eSamizdat, rivista elettronica quadrimestrale di slavistica 1, 2003, p. 41–50; išteklius internete: http://www.esamizdat.it/eSamizdat_2003_(I).pdf.

Heidelbergo katekizmas, Kaunas: Evangelikų reformatų kolegija, 1936.

HERBERT JAUMANN (hrsg.), *Die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter des Konfessionalismus = The European Republic of Letters in the Age of Confessionalism*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2001.

HILL JONATHAN DAVID, *Made-from-bone – Trickster Myths, Music, and History from the Amazon*, Chicago: University of Illinois Press, 2009.

HUIZINGA JOHAN, *Erazmas*, vertė Antanas Gailius, Vilnius; Aidai, 2000.

[IVINSKIS ZENONAS, MAŽIULIS ANTANAS] Z. I., A. Mž., „Łasicki Jan", in: Lietuvių enciklopedija, t. XIV, Boston: LEL, 1958, p. 181–185.

[IVINSKIS ZENONAS] Z. I., „Łaskowski Jakób", in.: *Lietuvių enciklopedija*, t. XIV, Boston: LEL, 1958, p. 188–189.

IVINSKIS ZENONAS, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma: LKMA, 1978.

JAKOBSON ROMAN, *Selected Writings*, t. VII, Berlin: Walter de Gruyter, 1985.

JASKIEWICZ WALTER, „A study in Lithuanian mythology: Juan Łasickis Samogitian gods", *Studi Baltici* 1 (9), 1952, p. 65–106.

Katalog Rękopisów Archiwum X.X. Sanguszków w Sławucie, ułożył Bronisław Gorczak, w Sławucie: w drukarni M. Gajeckiego, 1902.

KELLEY D. R., „Tacitus Noster: The Germania in the Renaissance and

Reformation", in: *Tacitus and the Tacitean Tradition*, ed. T. J. Luce, A. J. Woodman, Princeton University Press, 1993.

KRASZEWSKI JÓZEF IGNACY, *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, pieśni, przysłowia, podania*, t. 1, Warszawa: Drukarnia Stanisława Strąbskiego, 1847.

KUOLYS DARIUS, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas, Barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.

KVIDELAND REIMUND, SEHMSDORF HENNING K., *Scandinavian Folk Belief and Legend*, University of Minnesota, 1988.

LASITIUS J., *Historiae de Origine et Rebus Gestis Fratrum Bohemicorum quos ignari rerum Waldenses, mali autem Picardos vocant, Liber Octavus, qui est de Moribus et Institutis eorum. Adduntur tamen reliquorum VII Librorum argumenta, et particularia quaedam excerpta*, Leszno, 1649.

Latvijas vēstures avoti. 2. sējums: Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca, red. A. Švābe, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940.

LEBEDYNSKY IAROSLAV, *Gli Indoeuropei: Fatti, dibattiti, soluzioni*, Milano: Jaca Book, 2011.

Lietuvių kalbos žodyno (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas (2005) = www.lkz.lt.

Lietuvių užkalbėjimai, gydymo formulės, sud. Daiva Vaitkevičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

LIUTERIS MARTYNAS, *Didysis katekizmas*, [Kaunas:] Kelias, 2003.

LUKŠAITĖ INGĖ, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštytėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

MANNHARDT W., *Letto-Preussische Götterlehre = Latviešu-Prūšu mitoloģija*, Riga: Lettisch-Literarische Gesellschaft (*Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft* 21), 1936.

MAŽVYDAS MARTYNAS, *Katekizmas*, fotografuotinis ir transponuotas tekstai, par. Bonifacas Stundžia, Ritutė Šepetytė, Vilnius: Baltos lankos, 1997.

MICHALSKI SERGIUSZ, *Reformation and the Visual Arts – The Protestant Image Question in Western and Eastern Europe*, London: Routledge, 1993.

MIERZYŃSKI ANTONI, *Jan Łasicki. Źródło do mytologii litewskéj*, Kraków: W drukarni uniwersyteckiej pod zarządem K. Mańkowskiego, 1870.

MIKHAILOV NIKOLAJ, „Vieno šaltinio lingvistinės-mitologinės reabilitacijos klausimu: Jono Lasickio *De Diis Samagitarum*", *Naujasis Židinys-Aidai*, 1997, Nr. 11/12, p. 449–454.

MYKOLAS LIETUVIS, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius: dešimt įvairaus turinio fragmentų*, vertė Ig. Jonynas, Vilnius: Vaga (Lituanistinė biblioteka), 1966.

MORTENSEN HANS UND GERTRUD, *Die Wildnis im östlichen Preußen, Ihr Zustand um 1400 und ihre frühere Besiedlung*, Leipzig, 1938.

MÜNKLER HERFRIED, Grünberger Hans, Mayer Kathrin, *Nationenbildung. Die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller. Italien und Deutschland*, Berlin, 1998.

NARBUTAS IGNAS, „Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių mitologiją. Struktūros bruožai", *Naujasis Židinys-Aidai*, 2003, Nr. 11–12, p. 616–622.

NARBUTIENĖ DAIVA, Narbutas Sigitas (sud.), *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

NARBUTT TEODOR, *Dzieje starożytne narodu litewskiego: Mitologia litewska*, Wilno: A. Marcinowski, 1835 = Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. I, Vilnius: Mintis, 1998.

NEUSER WILHELM, *Kalvinas*, Vilnius: Apyaušris, 1998.

NIESIECKI KAZIMIERZ, *Herbarz polski*, t. VII, wyd. Jan Nepomucen Bobrowicz, Lipsk: Breitkopf i Hærtel, 1841.

OCHMANSKIS J., *Senoji Lietuva*, Vilnius: Mintis, 1996.

PAWLIKOWSKA W., „Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca – zapoznana postać szesnastowiecznego Krakowa i Wilna", *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica* 11, 2005, p. 165–240.

RADIN PAUL, *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*, New York, Schocken Books, 1972 (19561).

ROČKA MARCELINAS, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas, 1988.

[SKARGA PIOTR] *Listy Ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566–1610*, ed. Jan Sygański, Kraków, 1912.

Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priežodžiai, patarlės, mįslės, par. Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.

STRYJKOWSKI MACIEJ, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, oprac. J. Radziszewska, Warszawa: PIW, 1978.

ŠMITAS PĒTERIS, *Latvių mitologija*, vertė Dainius Razauskas, Vilnius: Aidai, 2004.

The Two Books of Homilies. Appointed to be read in Churches, ed. by J. Griffith, Oxford: At the University Press, 1859.

TIŠKEVIČIUS KONSTANTINAS, *Neris ir jos krantai: istoriografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, Vilnius: Mintis, 1992.

USENER HERMANN, *Götternamen: Versuch einer Lehre von der Religiösen Begriffsbildung*, Bonn, 1896.

VALANČIUS MOTIEJUS, *Raštai*, t. II, Vilnius: Vaga (*Lituanistinė biblioteka* 12), 1972.

VANAGAS ALEKSANDRAS, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1981.

VĖLIUS NORBERTAS, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1–4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2005.

VĖLIUS NORBERTAS, BERESNEVIČIUS GINTARAS, (sud.), *Lietuvių mitologija*, t. III, Vilnius: Mintis, 2004.

VĖLIUS NORBERTAS, *Chtoniškoji lietuvių mitologija*, par. Pranas Vildžiūnas, Vilnius: Aidai (*Baltų religijos ir ritualo tyrimai* 4), 2011.

VERNANT JEAN-PIERRE, *Le mort dans les yeux. Figures de l'autre en Grèce ancienne*, Paris: Hachette, 1985.

VILDŽIŪNAS PRANAS, „Auxtheias Vissagistis – supagonintas krikščionių Dievas", in: *Senovės baltų kultūra* 8, Vilnius: Kronta; 2009, p. 69–81.

VYŠNIAUSKAITĖ ANGELĖ, „Jonas Lasickis", in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XI (Kremacija-Lenzo taisyklė), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

[VOLANAS ANDRIEJUS] *Idololatriae loiolitarum Vilnensium oppugnatio itemque ad nova illorum obiecta responsio* nunc primum in lucem edita authore Andreae Volano. Vilnae, typis et sumptibus eiusdem Andreae Volani, per Joannem Kartzanum Velicensem, 1583.

VOLANAS ANDRIUS, *Rinktiniai raštai*, sud. M. Ročka ir I. Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

VOLANI ANDREAE *Libri Quinque contra Scargae Jesuitae Vilnensis septem Missae sacrificiisque eius columnas et Librum 12 artium Zvingliano-calvinistarum... / Adiecta est tam Volani, quam purae religionis sectatorumque eius adversus Ant. Possevinum Iesuitam Romanum defensio, ubi Roma Babylon esse ostenditur*, Auctore Iohanne Lasicio Polono, ad M. Do. Hiero. Filipowski. Vilnae, typis et sumptibus d. Joannis Hlebovicij ... per Danielem Lancicium, 1584.

WEBER A.R., „Johann Jacob Grasser (1579–1627)“, *Baseler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde* 89, 1989, p. 41–133.

WENGERSCII ANDREAE *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, praefatione instruxit I. Tazbir, Varsoviae (*Biblioteka pisarzy reformacyjnych*, Nr. 11), 1973.

WENNEKER E., „Perna, Pietro“, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Verlag Traugott Bautz, Bd. VII, 1994, p. 199–201.

WEST MARTIN L., *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford University Press, 2007.

WIDENGREN GEO, *Religionsphänomenologie*, Berlin: Walter de Gruyter, 1969.

WOTSCHKE THEODOR, „Johann Lasitius. Ein Beitrag zur Kirchen- und gelehrtengeschichte der 16. Jahrhunderts“, *Zeitschrift für slavische Philologie* 2, 1925.

ZINKEVIČIUS ZIGMAS, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966.

Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579), par. L. Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998.

Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675–1677 m., par. Mindaugas Paknys, Vilnius: Katalikų akademija (*Fontes historiae Lituaniae, vol. X*), 2011.

ŽIEMYS GINAS, „Perkūno teta ir ugnies ženklas“, *Šiaurės Atėnai*, 2007-07-14, Nr. 852.

Акты, издаваемые Виленскою Археографическою Комиссiею, т. XIV: *Инвентари имѣний XVI-го столетия*, Вильна, 1887.

Акты, издаваемые Виленскою Археографическою Комиссiею, т. XXV: *Инвентари и разграничительные акты*, Вильна, 1898.

Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік, 2-ое выд., под рэд. С. Санько і інш., Мінск: Беларусь, 2006.

Literatūra

[КИРКОР АДАМ] *Живописная Россия: отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении* (под ред. П. П. Семенова), т. III, ч. 1–2: [Адам Киркор], *Литовское Полесье. Белорусское Полесье*, Москва – С.-Петербург: Тов. М. О. Вольф, 1882.
ТОПОРОВ В. Н., *Прусский язык: Словарь (Е–Н)*, Москва: Наука, 1979.

MITOLOGIJOS DALYKŲ RODYKLĖ

Į rodyklę įtraukti teonimai, mitologinės realijos, kai kurios teorinės sąvokos; šventieji nurodomi tik tie, apie kurių kultą Lasickis pateikia vietinių žinių. Lotyniški žodžiai rašomi ne vardininku, bet tomis formomis, kurios randamos tekste. Pirmoje vietoje **juodesniais** skaitmenimis dedamos nuorodos į lotyniškojo *De Diis* teksto transpoziciją – mūsų leidinio puslapį ir eilutę. Puslapio numeris *kursyvu* reiškia, kad vardas minimas išnašoje.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ